

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Diplomová práce

Bc. Miroslav Řehák

Mediální obraz okupace Československa v roce 1968 v dobovém polském tisku

Media Image of the Occupation of Czechoslovakia in 1968 in Contemporary Polish
Press

Praha 2014

Vedoucí práce: Mgr. Renata Rusin-Dybalska, Ph.D

Na tomto místě bych chtěl poděkovat paní Mgr. Renatě Rusin-Dybalské, Ph.D. za vedení a pomoc při tvorbě této diplomové práce. Dále děkuji všem, kteří mi pomohli radou či konzultací. Poděkování patří také rodině a přátelům za veškerou jejich podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 13. srpna 2014

.....

Anotace

Tato práce analyzuje mediální obraz okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v dobových polských médiích, přičemž důraz je kladen především na roli polské armády ve vojenské intervenci. Cílem práce je zhodnocení diskursu, v jakém o těchto událostech polský socialistický tisk informoval s přihlédnutím na elementy propagandy typické pro období 60. let minulého století v zemích bývalého východního bloku. Současně jsou texty paralelně konfrontovány s mediálním diskursem polského emigračního tisku.

V úvodu práce jsou představeny základní prameny a literatura s dosavadními výsledky bádání k tématům Pražského jara, operace Dunaj a elementů newspeaku. V teoretické části je nastíněn kontext historického vývoje, který nakonec vedl k událostem Pražského jara a následné vojenské intervenci armád Varšavské smlouvy v Československu, dále stručný vývoj polských tištěných médií po II. světové válce, teorie propagandy a newspeaku. V praktické části jsou analyzovány vybrané články z deníků *Życie Warszawy*, *Żołnierz Wolności* a *Słowo Polskie*. Konfrontovány jsou s tematickými články z deníku *Dziennik Związkowy* vydávaném v Chicagu. V závěru práce jsou shrnuty výsledky analýz.

Klíčová slova

mediální obraz - okupace Československa - 1968 - polská média

Annotation

This work is based on the analysis of media image of the occupation of Czechoslovakia by troops of the Warsaw Pact in contemporary Polish press with focus on the role of the Polish army. The purpose of this work is to assess used media discourse of Polish communist newspapers which were informing about these events with focus on elements of propaganda, which were typical for the 60's in the Eastern Bloc countries. At the same time there is a comparison to media discourse of Polish emigration press in the United States.

In the beginning, I will describe basic sources and literature and present results of research on topics such as the Prague Spring, Operation Danube and elements of newspeak. The theoretical part of this thesis begins with the context of historical progress which leads to the Prague Spring and Warsaw Pact invasion of Czechoslovakia afterwards. The subsequent chapters are dedicated to a brief history of Polish press after World War Two and also the theories of propaganda and newspeak. The practical part of this thesis is dedicated to the analysis of selected articles from newspapers such as *Życie Warszawy*, *Żołnierz Wolności* and *Słowo Polskie*. These articles are confronted with texts from Chicago's *Dziennik Związkowy*. I will summarize these findings in the final chapter.

Key words

media image - occupation of Czechoslovakia – 1968 - polish media

OBSAH

OBSAH.....	6
ÚVOD	9
1. TEORETICKÁ ČÁST	12
1.1 Historicko-politický kontext	12
1.1.1 Od protektorátu k lidové demokracii.....	12
1.1.3 50. léta	15
1.1.4 60. léta	16
1.1.5 Pražské jaro	17
1.1.6 Přípravy invaze vojsk Varšavské smlouvy.....	18
1.1.7 Role Polské lidové armády v operaci	19
1.1.8 Operace Dunaj	19
1.1.9 Vztahy polské armády s čs. orgány	21
1.1.10 Vztahy polské armády s civilním obyvatelstvem.....	21
1.1.11 Odchod polských vojsk z ČSSR.....	23
1.2 Vývoj tisku v PLR	25
1.2.1 Obecný vývoj.....	25
1.2.2 Profil vybraných deníků	26
1.3 Mechanismy propagandy v tisku PLR	27
1.3.1 Typologie propagandy	28
1.3.2 Newspeak jako nástroj propagandy	29
1.4 Mediální obraz a kritická analýza mediálního diskursu	31
1.4.1 Diskurs jako pojem.....	32
1.4.2 Politický a mediální diskurs	33
1.4.2 Analýza diskursu	35
1.4.3 Faircloughova KDA	35
1.4.4 Mediální obraz.....	37

2. PRAKTICKÁ ČÁST	39
2.1 První reakce na vojenskou intervenci	39
2.1.1 Oświadczenie rządu PRL	39
2.1.2 21 sierpnia w Czechosłowacji	41
2.1.3 Całe Czechy w Rękach Sowietów i Satelitów	44
2.1.4 Trupy Na Ulicach Pragi – Nowotny Znów ‚Prezydentem‘	46
2.1.5 Plon Inwazji ZSRR: 60 Zabitych i 160 Rannych. Demonstracje Antysowieckie i Stan Wojenny	47
2.2 Československá delegace v Moskvě	48
2.2.1 Prezydent CSRS przybył do Moskwy z przyjacielską wizytą oficjalną.....	48
2.2.2 Rozmowy na Kremlu.....	50
2.2.3 Dubczek Uwięziony w Moskwie.....	50
2.2.4 Komunikat o rozmowach radziecko-czechosłowackich	52
2.3 Obraz polského vojáka v ČSSR	56
2.3.1 Zginął, by uratować życie czeskiego milicjanta.....	56
2.3.2 Ulotki w Obronie Czech Podrzućane w Warszawie.....	58
2.4 Reakce v Polsku	60
2.4.1 Inwazja Czechosłowacji wywołała w Polsce ‚Rozczarowanie, Rozgoryczenie i Wstrząs‘	60
2.4.2 Powszechna aprobata decyzji rządu PRL.....	63
2.4.3 Smażone koty z kontrrewolucyjnej kuchni	65
2.5 Reakce Polonie a světa	67
2.5.1 Światowe echa wydarzeń w Czechosłowacji	67
2.5.2 Z Dnia.....	72
2.5.3 Pekin Porównuje Rosję z Niemcami Hitlera	75
2.5.4 Czechoslovakia Invasion Hurts All Poles’ Image	77
Mediální obraz okupace Československa v roce 1968	82
ZÁVĚR	89

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	91
SEZNAM ZKRATEK	94

ÚVOD

Když jsem v roce 1991, ještě jako čtyřletý sledoval z okna panelového domu odjezd sovětských vojsk z vysokomýtských kasáren, nerozuměl jsem příliš okolnostem jejich pobytu, stejně jako nehrálo roli, zda ti vojáci byli „naši“ či „jejich“. Ani přirozené dětské zvědavosti tyto otázky nepříslušely. Opuštěné kasárenské i civilní objekty ale budily mou pozornost ještě mnoho dalších let, měl jsem proto možnost pochopit historické pozadí jejich tehdejší přítomnosti. Dozvídal jsem se tedy o jednom srpnovém dni roku 1968, kdy se na ulicích znenadání objevily sovětské tanky. Měly však skutečně ruskou posádku? Na tuto otázku vám dnes řada lidí bez ohledu na region odpoví, že ano. Málokdo si je však vědom, že v mnoha oblastech to nebyli Sověti, ale Poláci, kteří v rámci Varšavské smlouvy obsazovali Československo.

Když jsem se později, v roce 2009 dostal v rámci studijní stáže do Polska, překvapily mě reakce některých polských studentů v souvislosti s česko-polskými vztahy v průběhu 20. století, zejména spontánní omluvy za onu srpnovou okupaci v roce 1968. Jak je možné, že polská spoluúčast na obsazení ČSSR má v české historické paměti spíše okrajové místo, zatímco v samotném Polsku je mnohými vnímána poměrně živě? Snad je to částečně způsobené tím, že polská přítomnost v ČSSR měla jen krátké trvání a byla zastíněna tou sovětskou, jež trvala dalších 22 let.

Ať je to jakkoliv, tyto úvahy mě dovedly k otázce, jakým způsobem bylo obsazení ČSSR vnímáno již tehdy v Polsku a jakou roli v tomto ohledu sehrál tamní tisk. Původním záměrem mé práce mělo být hledání jakýchsi „slabých míst“ v dobové polské propagandě, neboť tvrdá cenzura socialistického tisku se příliš nelišila od té československé z doby před Pražským jarem. Zcela jiné možnosti ale nabídla možnost konfrontace tisku socialistického s emigračním, neboť populaci Poláků mimo Polsko samotné nelze opomíjet. Významné je to především z toho důvodu, že u pravicově orientovaných západních médií lze předpokládat zcela odlišný mediální diskurs, a to nejen v otázce československých událostí, nýbrž v globálním kontextu vztahů mezi Východem a Západem. Rozhodl jsem se proto prozkoumat dobový tisk a vybrané texty podrobit analýze na základě stanovených kritérií.

Tato diplomová práce se skládá z části teoretické a části praktické, neboli analytické. V teoretické části jsem se pokusil stručně nastínit historicko-politický kontext vývoje středoevropského prostoru v poválečném období podle jednotlivých

dekád. Důraz jsem kladl především na události v Československu. V místech, kde jsem to považoval za důležité, jsem zmínil paralelní vývoj v Polsku, v menší míře pak v Maďarsku. Plynule jsem poté přešel k samotným událostem Pražského jara a nakonec ke vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, přičemž důraz jsem kladl především na roli Polské lidové armády. Dále jsem se v teoretické části věnoval stručnému vývoji tisku v období Polské lidové republiky, abych vzápětí představil deníky, z nichž jsem v této práci čerpal. Předposlední část je věnována mechanismům propagandy a především elementům newspeaku, které je možné najít v analyzovaných textech. V poslední části jsem se věnoval teorii kritické diskursivní analýzy a tvorbě mediálního obrazu.

Praktickou část tvoří analýzy vybraných textů z předem vytipovaných periodik. Při výběru deníků pro své analýzy jsem musel částečně brát v potaz dočasná technická omezení Národní knihovny ve Varšavě a Univerzitní knihovny ve Varšavě, jelikož stěžejní čísla ústředního tiskového orgánu Polské sjednocené dělnické strany *Trybuna Ludu* nebyly dostupné ani v prezenční formě. Vzhledem k agenturní povaze většiny textů, jež byly ve všech socialistických denících na území Polska tištěny v identické, či nepatrně pozměněné formě, jsem se rozhodl čerpat z jiného významného polského deníku - *Życie Warszawy*¹. Tyto texty jsem se rozhodl doplnit články z oficiálního deníku Polské lidové armády - *Żołnierz Wolności*², a to s ohledem na větší zastoupení relací vlastních zpravodajů. K dispozici jsem měl rovněž výtisky deníků *Słowo Polskie*³ a *Głos Robotniczy*⁴, dále pak týdeník *Polityka*⁵ a ve velmi omezené míře rovněž již zmíněný deník *Trybuna Ludu*. Pro účely komparace jsem vybral nejstarší polskojazyčný deník tištěný na území Spojených států amerických - *Dziennik Związkowy*⁶.

Při výběru konkrétních textů jsem se snažil vytvořit žánrové či tematické bloky podle stěžejních událostí, u nichž byl předpoklad, že neunikly pozornosti obou

¹ Biblioteka Narodowa w Warszawie. (MAG MIKROFORM) *Życie Warszawy* - R.25:nr 158-235 (2 lipca-29/30 września 1968)=nr 7691-7768 mf. 42331.

² Biblioteka Narodowa w Warszawie. P.101076 A (MAG CZAS) *Żołnierz Wolności* (Wyd. B) - R.19:nr 1-307 (1968)=R.26[!]:nr 5317-5624.

³ Biblioteka Narodowa w Warszawie. P.100573 A (MAG CZAS) *Słowo Polskie* (Wyd. A, zasadnicze) - R.24:nr 308;nr 2-309 (1968)=nr 6968-7274.

⁴ Biblioteka Narodowa w Warszawie. P.100713 A (MAG CZAS) *Głos Robotniczy* (Łódź ; 1946 ; Wyd. PR) - R.24:nr 1-309 (1968)=nr 7278-7586.

⁵ Biblioteka Narodowa w Warszawie. (MAG MIKROFORM) *Polityka* (Warszawa ; 1957) - R.12:nr 1-52 (6.I-28.XII.1968)=nr 566-617 mf. 38802.

⁶ Biblioteka Narodowa w Warszawie. P.100867 Chr A (MAG CZAS) - *Dziennik Związkowy* = Polish Daily News : an American daily in the Polish language - R.60:nr 1-309 (1968) Nr sob.:cz.1-2.

„mediálních táborů“, případně byly interpretovány zcela odlišným způsobem, a to i s ohledem na prostor, jaký jim byl věnován. K vytvoření mediálního obrazu jsem zvolil níže uvedená kritéria, přičemž důležitým východiskem pro analýzu mediálního obrazu bude i vzájemná komparace tematicky příbuzných článků:

- obraz prvních událostí
- čs. delegace v Moskvě
- obraz polského vojáka v Československu
- reakce Polska
- reakce světa a Polonie

Nad rámec těchto kritérií jsem se rozhodl věnovat jistou pozornost i Alexandru Dubčekovi, jelikož jeho osoba byla více či méně přítomna napříč všemi tématy. Celkem jsem tedy v diplomové práci analyzoval 19 článků, nicméně pro účely analýzy zkoumaných událostí jsem měl k dispozici zhruba trojnásobný počet textů z uvedených deníků, které s tématem v celé, či menší míře souvisely a měly svou výpovědní hodnotu.

Přepsané texty jsem záměrně ponechal v původní podobě, včetně pravopisných chyb, překlepů a specifických anomálií v syntaxi i slovní zásobě, které jsou patrné zejména v případě emigračního tisku. Příkladem uveďme pravidlo psaní velkých písmen u všeobecných pojmenování v nadpisech podle anglické zásady *title case*, jež se v polském jazyce pochopitelně neuplatňuje a zcela oprávněně může vzbudit pozornost. Vedle polskojazyčných textů jsem se rozhodl analyzovat i jeden komentář psaný v jazyce anglickém, byť polského autorství, o jehož výpovědní hodnotě hovoří mimo jiné právě skutečnost, že jeho cílovými odběrateli byli především američtí spoluobčané, případně nejmladší generace příslušníků Polonie, kteří již svůj rodný jazyk neovládali.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Historicko-politický kontext

Vpád vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 je nepochybně jednou z nejvýznamnějších událostí poválečného vývoje v Československu. Důsledky invaze a následné okupace měly ovlivnit celé generace československých občanů a do jisté míry ovlivňují naši společnost dodnes. Nejprve však považuji za nezbytné zmínit historický vývoj v československém a částečně středoevropském kontextu, který srpnovým událostem roku 1968 předcházel.

1.1.1 Od protektorátu k lidové demokracii

V květnových dnech roku 1945 ještě obyvatelé čerstvě osvobozeného Československa uvažovali jinak. Sovětský voják pochodoval pražskými ulicemi jako osvoboditel. Podobně tomu koneckonců bylo v krátkém časovém horizontu i v mnoha jiných evropských městech, které se ocitly na východní straně takzvané demarkační linie, stanovené v rámci jaltské konference již v únoru 1945. Tato linie definovala zóny vlivu angloamerických a sovětských vojsk při jejich postupu Evropou.

Význam tohoto dělení evropského teritoria však nebyl pouze vojenský. Někdejší britský ministerský předseda Winston Churchill v roce 1946 ve svém slavném projevu ve Fultonu konstatoval, že od Štětína až po Terst se nad Evropou spustila železná opona a evropské metropole jako Varšava, Berlín, Praha, Vídeň, Budapešť, Bělehrad, Bukurešť a Sofie se dostaly pod sovětský vliv. Churchill již tehdy tušil, jaké politické důsledky toto dělení Evropy bude mít pro další vývoj v čerstvě osvobozených zemích.⁷

V roce 1946 však síla komunistických stran ve státech střední a východní Evropy teprve rostla. Ačkoliv se v následujících letech měly jak v Československu, tak v Polsku dostat k moci komunisté, v obou státech k tomu došlo poněkud odlišným způsobem.⁸ Tato odlišnost byla způsobená především jinou politickou tradicí v souvislosti s jejich politickým uspořádáním v meziválečném období. Zatímco v

⁷ *The History Guide: Winston Churchill's Iron Curtain Speech*, s. 1, [cit. 2013-02-18]. Dostupný z WWW: < <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html> >.

⁸ RYCHLÍK, Jan: *Československo a Polsko před rokem 1968*. In: *Polsko a Československo v roce 1968*. Praha 2006. s. 21. ISBN 80-7363-103-2

Polsku, kde zejména po roce 1926 zavládl Piłsudského tzv. sanační režim,⁹ byli komunisté potlačováni, v demokratickém Československu byli komunisté naopak stranou parlamentní. Je třeba podotknout, že v polském prostředí svou roli hrála i negativní historická zkušenost Poláků se vším, co přicházelo z Ruska. Není přitom nutné jít do daleké minulosti, abychom tento postoj chápali. Na samotném začátku války v roce 1939 okupovala Rudá armáda po dohodě s Hitlerem východní část Polska. Její role „osvoboditele“ v letech 1944-1945 tedy nebyla v Polsku vnímána tak jednoznačně, jako v Československu.¹⁰

Stoupající kredit Komunistické strany Československa souvisel i se zahraniční politikou ČSR, která byla s ohledem na mnichovskou zkušenost negativní k západním demokraciím. Tuto orientaci předznamenala československo-sovětská smlouva o přátelství a spolupráci podepsaná již v prosinci 1943. Podobu nového politického systému, tzv. lidové demokracie nastínil Košický vládní program, schválený a vydaný 5. dubna 1945. Jeho základem se stala Národní fronta, což byla jistá forma koalice politických stran a jiných sdružení, přičemž klíčovou úlohu zde měla právě komunistická strana.¹¹

První poválečné parlamentní volby se však konaly až za rok, dne 26. května 1946. Vítězem se stala Komunistická strana Československa, čímž si otevřela cestu k získání absolutní moci ve státě. Skutečnost, že si toto nebezpečí připouštěl málokdo, potvrzuje i fakt, že své voliče našli komunisté i u některých členů západního odboje.¹² Za několik málo let měli být jedněmi z těch, kterých se nový totalitní režim bude zbavovat.

Vláda Klementa Gottwalda v roce 1947 učinila první kroky, které omezily politickou a hospodářskou spolupráci se západním světem, a to když v červenci zamítla podepsání československo-francouzské spojenecké smlouvy a následně pod tlakem Stalina odmítla přijetí Marshallova plánu.

⁹ Autoritativní režim maršála Piłsudského v letech 1926-1939, v němž byla mimo jiné potlačována opozice a veškerá moc přešla do rukou prezidenta (více na téma v práci Antoni Czubińskiego *Historia Polski XX wieku*, Poznań 2003, s. 158-167).

¹⁰ RYCHLÍK, Jan. *Československo a Polsko před rokem 1968*. In: *Polsko a Československo v roce 1968...* s. 22.

¹¹ VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2004. ISBN 80-85983-82-6. s. 124-126.

¹² WIENER, Jan. *Bojovník – Vždy proti proudu*, Praha 2007. s. 30. ISBN 978-80-7106-870-9.

Na domácí scéně praktikovali komunisté vůči své opozici velmi agresivní politiku. Své politické protivníky očerňovali ze spolupráce s nacisty, případně je obviňovali z americké špionáže. Komunisté rovněž využívali vzájemné česko-slovenské neshody jednotlivých občanských stran. Jejich představitelé si sice byli vědomi hrozícího nebezpečí, zvláště po odmítnutí Marshallova plánu, ke skutečnému spojení těchto stran ale nikdy nedošlo. Komunisté postupně upouštěli od parlamentních procedur, a nijak se tím na svých jednáních netajili.

Boj komunistů o absolutní moc ve státě vyvrcholil v únoru 1948. Po volbách v roce 1946 drželi komunisté většinu klíčových ministerstev, především pak ministerstvo vnitra. Snaha obsadit ho pro komunisty spolehlivými lidmi, se přirozeně setkala s kritikou ze strany občanských stran, které se snažily personálním změnám zabránit. KSČ zahájila kampaň, v níž hrozila jmenováním úřednické vlády. Zástupci lidovců, národních socialistů a slovenských demokratů podali dne 20. února 1948 demisi s tím, že tak vyvolají vládní krizi, vláda odstoupí a budou vypsány nové volby. Prvním předpokladem k tomu však bylo, že prezident Beneš tuto demisi nepřijme. Ten ale pod tíhou možných nepokojů a obvinění z neústavního postupu demisi dvanácti ministrů přijal a dne 25. února 1948 jmenoval ministry nové, kteří však byli již z řad komunistů.

Další události měly rychlý spád. Nic již nebránilo tomu, aby v březnu 1948 parlament schválil zemědělskou reformu, která v podstatě umožňovala konfiskaci majetku a o měsíc později rovněž zákony o znárodňování v obchodní i průmyslové sféře.¹³ Naplno začala komunistická perzekuce, jež měla za následek nejenom vlnu emigrace, ale vedla především k uměle vykonstruovaným procesům vůči politickým protivníkům, které v mnohých případech končily i trestem smrti. Za nevyjasněných okolností zemřel i jediný demokratický ministr zahraničí Jan Masaryk. Oběťmi represí se přitom stali i příslušníci zahraničního odboje ze západní fronty. Komunistická vláda se tak preventivně zbavovala všech osob, které mohly aktivně vystupovat proti změnám ve společnosti.¹⁴

Rok 1948 byl zlomový i v sousedním Polsku. Komunisté reprezentovaní dělnickou stranou i zde již od roku 1944 praktikovali velice agresivní politiku vůči

¹³ VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944-1989*. s. 149-157

¹⁴ RAJLICH, J. – REŽNÁ, J. *Generál Fajtl*, Cheb 2012. s. 719. ISBN 978-80-87567-12-8.

opozici představované především Stanisławem Mikołajczykiem, zakladatelem Polské lidové strany. Ta byla po volbách v roce 1947 likvidována a její předseda emigroval. Władysław Gomułka, který z pozice místopředsedy Prozatímní vlády pomáhal komunistům k moci a přispěl k likvidaci opozice, byl nakonec sám sesazen kvůli svým nacionalistickým postojům. Tento akt současně provázelo podřizování socialistické strany pod vliv komunistů a po jejich konečném sloučení v prosinci 1948 vznikla Polská sjednocená dělnická strana,¹⁵ což v podstatě znamenalo její uchopení moci ve státě.¹⁶

„Železná opona“ nad státy střední a východní Evropy spadla. Beze zbytku se tak naplnila slova Winstona Churchilla z fultonského projevu.

1.1.3 50. léta

Když byla dne 9. května 1948 vyhlášena lidově demokratická republika, prezident Beneš abdikoval.¹⁷ Na jeho místo byl zvolen Klement Gottwald. Byl to čas druhé vlny poválečné emigrace, zakládání táborů nucené práce a plošného znárodnování; v hospodářství byla nastolena koncepce těžkého průmyslu. Kultura a školství bylo pod vlivem komunistické ideologie stejně jako tisk, který podléhal přísné cenzuře.¹⁸

Jistou změnu v ovzduší přinesl březen 1953. Nejenže zemřel Stalin, což následně vedlo k tzv. destalinizaci a značnému uvolnění poměru v SSSR, potažmo v celém východním bloku; krátce po návratu z jeho pohřbu zemřel i Klement Gottwald.

Zatímco západní státy již v roce 1949 vytvořili vojenský pakt NATO, Sověti se po neúspěšných pokusech zabránit SRN vstupu do této aliance rozhodli vytvořit vlastní vojensko-politický blok – Varšavskou smlouvu. Tento systém multilaterálních smluv sdružoval všechny státy východního bloku s výjimkou Jugoslávie.¹⁹ V kontextu událostí z konce 60. let tedy zmiňme jak Československo a Polskou lidovou republiku, tak Německou demokratickou republiku, Maďarskou lidovou republiku a Bulharskou lidovou republiku.

¹⁵ Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

¹⁶ VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944-1989*. s. 169-174.

¹⁷ Tamtéž, s. 158.

¹⁸ POUPEŘOVÁ, Olga. *Tiskové právo* [online]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Brno 2006. s. 15. [cit. 2013-03-18]. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/204908/pravf_r/>.

¹⁹ VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944-1989*. s. 326-327.

Bez ohledu na zostřující se vztahy mezi Východem a Západem, procházel Sovětský svaz krizí. Proces destalinizace měl značný vliv na vývoj ve společnosti. Vedl k diskuzi o hodnotách komunismu, občanských právech a reformách.²⁰ Paradoxem je, že tyto tendence se na rozdíl od jiných států východního bloku nejpomaleji projevovaly právě v Československu. KSČ se snažila tomuto tématu vyhýbat a například slavná Chruščovova zpráva o „kultu osobnosti“ se k československé veřejnosti dostala až díky polskému kulturnímu centru. Toto období bylo příznačné i tím, že ustávaly vykonstruované politické procesy a docházelo naopak k rehabilitaci nespravedlivě odsouzených.²¹

Události roku 1956 v Polsku a Maďarsku naznačily, jakým způsobem měla být trestána neposlušnost vůči Sovětskému svazu a ideám socialistické společnosti. Pokusy o diskuzi na téma budoucnosti Polska a očištění Gomułky vedly v Poznani dne 28. června k demonstracím, a především ke generální stávce, což vedlo k intervenci armády. Výsledkem toho bylo 75 mrtvých a stovky raněných. Strach z podobných excesů přece jen vedl k rehabilitaci Władysława Gomułky. Reformy však měly mít mnohem hlubší charakter a panoval strach, že na ně bude Moskva reagovat vojenským zásahem sovětských jednotek, toho času dislokovaných na území Polska. Gomułka ale byl nakonec potvrzen v čele strany; vnitřní politika v zemi byla stabilizována, ačkoliv v politice zahraniční se nic nezměnilo. Polská lidová republika nadále zůstávala členem Varšavské smlouvy.²²

Podstatně dramatičtější průběh měly události v Maďarsku. Právě dění v Polsku povzbudilo maďarskou společnost k činnosti. Pokojná demonstrace dne 23. října 1956 přerostla v masovou manifestaci. Když byl obsazen rozhlas, první sekretář maďarské komunistické strany Gerő požádal Sověty o vojenskou intervenci. Boje trvaly do 4. listopadu a jenom v Budapešti zahynulo přes 2500 povstalců a zhruba 700 sovětských vojáků.²³

1.1.4 60. léta

V dubnu 1960 byla přijata nová, tzv. socialistická ústava, čímž se mimo jiné *Československá republika* přejmenovala na *Československou socialistickou republiku*

²⁰ Tamtéž, s. 330.

²¹ Tamtéž, s. 376-379.

²² CZUBIŃSKI, Antoni. *Historia Polski XX wieku*. Poznań 2003. s. 287-289. ISBN 83-7177-201-7.

²³ KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*, Praha 2001. s. 391-393. ISBN 80-7106-405-x.

(dále ČSSR). Ve společnosti se stále silněji projevovala kritika vůči vládnoucí síle – komunistické straně, a to nejen kvůli ekonomickým podmínkám, ale i kvůli těžce přijímané podřízenosti země Sovětskému svazu. Vzhledem k lepším možnostem cestovat a porovnat poměry společnost pociťovala slabou konkurenceschopnost vůči západním státům. Obzvláště důležité bylo, že tato kritika rostla i v samotné komunistické straně. Docházelo tak k postupné liberalizaci poměrů v zemi.

Tyto tendence byly patrné i v kultuře. Polovina 60. let byla obdobím rozmachu nezávislé tvorby a to jak v literatuře, tak ve filmu. Naopak v ekonomice došlo ke krizi – třetí pětiletka se v roce 1963 zhroutila. Bylo jasné, že se sovětským systémem centrálního plánování Československo značně zaostává vůči svým západním sousedům, přičemž rostoucí opozice žádala reformy, což Kreml, kde se mezitím dostal do popředí Brežněv, přijímal s velkými obavami.

Je nezbytné zmínit aspekt vojenský – na teritoriu Československa, jako jediném členském státu Varšavské smlouvy nebyly dislokovány sovětské jednotky. Tato mezera v obraně socialistického bloku přirozeně zvyšovala napětí v Moskvě. Zejména v době, kdy socialismus v Československu získával onu „lidskou tvář“.²⁴

1.1.5 Pražské jaro

Zdalo se, že onen třídní boj byl již vybojován a diktatura proletariátu byla již záležitostí překonanou. XIII. sjezd KSČ, který probíhal na jaře 1966, ještě mnoho změn nepřinesl. Jakousi rozbuškou k reformám přinesl IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. Nebylo to v dějinách – nejen československých – poprvé, kdy spisovatelé vystoupili jako reprezentanti názorů a potřeb společnosti. Byla to manifestace, která se dostala do ostrého rozporu s vedením KSČ. Ke sporům ale docházelo i uvnitř strany samotné, zejména mezi prvním tajemníkem ÚV KSČ a prezidentem republiky Antonínem Novotným a prvním tajemníkem ÚV KSS Alexandrem Dubčekem, například kvůli otázce pravomocí slovenských stranických činitelů.²⁵ Na lednovém plénu ÚV KSČ byl prvním tajemníkem vybrán právě Dubček, přičemž Novotnému zůstalo prezidentství. Ačkoliv neměl Dubčekův mandát rozhodující převahu, došlo k mnoha reformám.

²⁴ KURAL, Václav. *Historické zázemí československé reformy 1968*. In: *Československo roku 1968*. 1. díl: *Obrodný proces*. Praha 1993. s. 9-12. ISBN 80-901337-7-0.

²⁵ MORAVEC, Jan. *Československá krize – rok 1967*. In: *Československo roku 1968*. 1. díl: *Obrodný proces*. Praha 1993. s. 17-22.

V červnu 1968 byla zrušena cenzura, docházelo k veřejným diskuzím, k analýze posledních dvaceti let, k aktivizaci různých občanských spolků. Novým prezidentem byl již v březnu zvolen ve společnosti respektovaný generál Ludvík Svoboda, legionář a později organizátor čs. zahraničního odboje na východní frontě.

Společensko-politický kurs Alexandra Dubčeka, který často nazýváme jako tzv. „socialismus s lidskou tvář“, vzbudil nesouhlas nejenom v samotné KSČ, nýbrž i v komunistických stranách dalších států socialistického bloku. Jejich představitelé se báli, že by se tyto tendence mohly rozšířit i za hranice Československa. Panovala obava, že by v Československu mohly zvítězit „buržoazní síly“ a mohlo by dojít k vystoupení „spřáteleného“ státu z Varšavské smlouvy.²⁶

Po setkání čelních představitelů v Čierné nad Tisou na počátku srpna 1968 se sice zdálo, že dojde k uklidnění situace, uzavřené dohody však nebyly plněny. Reformní vývoj v Československu tak měl být řešen vojenskou silou.

1.1.6 Přípravy invaze vojsk Varšavské smlouvy

Preventivní přípravy na vojenskou operaci přitom probíhaly již před jednáním v Čierné nad Tisou. Vojenské cvičení armád Varšavské smlouvy „Šumava“ na území ČSSR, PLR a NDR, stejně jako manévry Spojené baltské flotily, měly evidentní politický podtext podmíněný vývojem v Československu. Zvolená operační vojska se seznamovala s podmínkami na předpokládaném území svého zásahu a zároveň zaujala strategické postavení kolem hranic Československa.²⁷

Štáb intervenčních vojsk byl umístěn v polské Lehnici. Skupina vojsk „Sever“ byla kromě sovětských gardových armád složena z polské 2. armády pod vedením brigádního generála Floriana Siwického. Cílem této skupiny bylo obsadit prostor severozápadních Čech, zejména linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice. Skupina vojsk „Jih“, operující ze dvou směrů – z NDR a z Maďarska včetně Zakarpatské Ukrajiny, byla složená výhradně ze sovětských armád, posílených o maďarskou motorizovanou divizi a dále oddíly bulharské. Cílem této skupiny bylo obsazení Slovenska, jižních a středních Čech včetně Prahy.

²⁶ *Чехословацкий кризис 1967 – 1969 гг. в документах ЦК КПСС*. Москва 2010. s. 6-7. ISBN 978-5-8243-1269-0.

²⁷ BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, L. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*, Praha 2006. s. 141-142. ISBN 80-7363-103-2.

Do operace tedy mělo v prvním sledu zasáhnout devatenáct sovětských divizí, dvě polské a jedna maďarská divize posílená o bulharský pluk. Na konci operace se na území ČSSR mělo nacházet až 28 divizí, tedy 450 tisíc vojáků a 6 500 tanků armád Varšavské smlouvy.²⁸

1.1.7 Role Polské lidové armády v operaci

Jedním z oněch pěti účastníků se států tedy byla i Polská lidová armáda (*Ludowe Wojsko Polskie*). Důvodem pro její účast byla především loajalita představitelů Polské lidové republiky vůči SSSR a zároveň jejich strach z podobného reformního vývoje, který v posledních měsících probíhal v Praze.²⁹

Gomułka, od roku 1956 první tajemník dělnické strany, považoval československé reformy, resp. možnost převzetí moci v Československu prozápadními silami jako ohrožení polské západní hranice na Odře, která dosud nebyla akceptována Spolkovou republikou Německo. To stavělo Gomułku do pozice jednoho z největších podporovatelů intervence.³⁰

1.1.8 Operace Dunaj

O půlnoci z 20. na 21. srpna 1968 tedy vstoupily armády pěti států Varšavské smlouvy na území Československa. Velitel vysokomýtské 1. automobilní brigády Theodor Jirousek, toho času na cvičení v Mladé Boleslavi, vzpomínal: „*Byli jsme zmatení, neviděli jsme důvod. Svolali nás, rozpustili, ať se vrátíme k útvarům, ještě si pamatují, že z těch cizích vystoupili Rumuni, ty že s vpádem nemají a nechtějí mít nic společného. Tak jsem vzbudil řidiče a jeli jsme domů. Po cestě už kolony, všude ucpaný, z Boleslavi do Mýta a to už tu byli Poláci.*“³¹ Do večerních hodin, resp. do ranních hodin následujícího dne dosáhly polské divize svých určených cílů a to když 11. obrněná divize obsadila oblast Trutnovska a Kolínska, zatímco 10. sudetská obrněná divize se po obsazení Opavska rozdělila, aby dosáhla Olomouce a prostoru mezi Šumperkem, Litomyšlí a Havlíčkovým Brodem. Dne 23. srpna byl štáb polské 2. armády přemístěn do Hradce Králové.

²⁸ PAJÓREK, Leszek. *Polska a "Praska wiosna"*, Warszawa 1998. s. 64. ISBN 83-86268-77-8.

²⁹ Tamtéž. s. 88.

³⁰ Tamtéž. s. 30.

³¹ *Muzejní postilion: muzejní noviny pro politický okres vysokomýtský (Choceň, Vysoké Mýto, Luže, Skuteč)*. Ročník III. Číslo 1. Vysoké Mýto 2013. s. 8.

Jedním z prvních úkolů intervenčních vojsk bylo obsazení letišť a odzbrojení posádek československé lidové armády. Ty však zachovávaly klid, proto bylo rozhodnuto, že dojde pouze k jejich blokaci, resp. k zajištění vojenského materiálu. Nejsložitějším úkolem, který plnily speciální oddíly, byl boj proti nelegálním radiostanicím. Vojenský úspěch operace však zároveň neznamenal její legitimitu. V tomto směru nebyl rozdíl mezi rolí polské a sovětské armády.³² Polský kontingent v Československu přitom v té době čítal až 30 000 vojáků a mimo jiné 750 tanků.³³

Důležité bylo, jak na vzniklou situaci zareagují političtí představitelé ČSSR. Zatímco byl Alexandr Dubček internován, skupina komunistických představitelů kolem Bilaka a Indry se snažila strhnout moc ve straně na svou stranu a zlegalizovat vojenskou intervenci. Prezident Svoboda, který veškeré tyto snahy zamítl, navrhoval jednání o situaci se Sověty, což jim paradoxně zlehčovalo diplomatickou situaci, jelikož operace, byť z vojenského hlediska úspěšná, byla ve skutečnosti diplomatickým fiaskem.

Delegace v čele s prezidentem Svobodou odletěla do Moskvy již v odpoledních hodinách a v rámci prvních jednání byla velmi neústupná. Zdálo se, že pokud československá vláda prohlásí XIV. sjezd ÚV KSČ za neplatný a bude postupovat v souladu s dohodami z Čierné nad Tisou a Bratislavy, uznají Sověti regulérní vládu s Oldřichem Černíkem. Nicméně při dalších jednáních dne 24. srpna došlo mezi oběma stranami k závěru, že je nutné podepsat dohodu, ve které se ČSSR zaváže k plnění podmínek zajišťujících „normalizaci“ situace v zemi.

Takzvané Moskevské protokoly byly podepsány 26. srpna a o den později byly zveřejněny, přičemž ÚV KSČ je potvrdil v poslední srpnový den. Obsahovaly 15 bodů, které v podstatě popíraly ideje Pražského jara a legalizovaly pobyt intervenčních vojsk v zemi. Ta neměla podle jednoho z bodů zasahovat do interních záležitostí státu a měla odejít v momentě, kdy nebude ohrožen vývoj socialismu v zemi.³⁴ Jelikož byla 16. října 1968 v Praze podepsána dohoda o podmínkách dočasného pobytu Sovětské armády na území Československa, mohla značná část intervenčních vojsk opustit zemi. Kromě jednotek dalších zemí to byla i polská armáda, která měla do 11. listopadu

³² BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, Ł. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*, Praha 2006. s. 146-149.

³³ PAJÓREK, Leszek. *Polska a "Praska wiosna"*. s. 211.

³⁴ Tamtéž. s. 65-69.

opustit ČSSR. Nic to však nemění na tom, že stálý sovětský kontingent zůstal v Československu až do roku 1991.³⁵

1.1.9 Vztahy polské armády s čs. orgány

Polská lidová armáda v zemi strávila zhruba dva měsíce a půl, což bylo zejména pro její zásobování z Polska složité. Generál Siwicki již 20. srpna v direktivě nabádal své vojáky, aby se k československému obyvatelstvu včetně příslušníků jeho armády chovali přátelsky a nepůsobili jim žádné materiální škody. Bylo jim přikázáno, aby se obraceli na československé instituce s žádostmi o materiální pomoc.³⁶ Podobnou zkušenost s polskými vojáky měl plukovník Theodor Jirousek: *„Spolupráci jsme odmítli, ale žádali jsme je, pokud budou dál jezdit po městě, ať kulometry vymontují nebo je mají namířené nahoru. Měli svého tlumočnicka, někde z Těšínska. Tak jsme si vyjasňovali, chtěli jsme vědět proč a oni se vymlouvali na rozkazy a že je musí splnit. Tlumočnick byl potom přístupnější, když jsem s ním mluvil, ale ani on neřekl proč, ať to zhodnotí historie. Později přišli, že chtějí třeba vodu, pohonné hmoty, pomoc při opravě, ale to jsme odmítli. Umístili se u Džbánova, vykopali okopy i pro tanky a tím první část skončila.“³⁷* Přítomnost motorizované jednotky polské armády v této oblasti potvrzuje a stručně popisuje i kronika obce Javorník u Vysokého Mýta: *„Vojáci bydleli ve stanech, tanky měli rozmístěny kolem lesa a po obou stranách silnice ke Džbánovu.“³⁸*

I z těchto výše uvedených důvodu bylo nezbytné armádu každý den zásobovat přímo z Polska. Kvůli tomu bylo v oblasti Kladska a Mezilesí vybudováno zásobovací centrum, ze kterého byla podporována celá polská 2. armáda.³⁹ Materiální zatížení na československé straně tak bylo v tomto případě minimální.

1.1.10 Vztahy polské armády s civilním obyvatelstvem

Polští vojáci byli veřejností obecně vnímáni méně negativně než Sověti, jejichž obraz se na pozadí probíhajících událostí zcela změnil a z původních „osvoboditelů“ s odkazem na rok 1945, se v očích většiny obyvatelstva stali „okupanti“. Koneckonců i polské jednotky se v květnu 1945 podílely na osvobození Československa a byla to

³⁵ BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, Ł. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*. s. 152.

³⁶ Tamtéž. s. 149.

³⁷ *Muzejní postilion: muzejní noviny pro politický okres vysokomýtský (Choceň, Vysoké Mýto, Luže, Skuteč)*. Ročník III. Číslo 1. Vysoké Mýto 2013. s. 8.

³⁸ Obecní úřad obce Javorník. *Památní kniha obce Javornické*. [1894-1972].

³⁹ BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, Ł. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*. s. 149.

dokonce polská 2. armáda (byť šlo formálně o zcela jiný útvar, rozpuštěný ještě během roku 1945), která v rámci Pražské operace osvobodila prostor mezi Českou Lípou a Benešovem.⁴⁰ V očích civilního obyvatelstva však bylo v konečném důsledku jedno, zda v srpnu 1968 ulicemi města projíždí polský nebo sovětský tank, nemluvě o tom, výzbroj těchto armád byla na první pohled nerozeznatelná.

První reakce československých občanů vycházející z šoku a nepochopení spočívaly ve snaze komunikovat s polskými vojáky. Ti však byli sami dezorientovaní a zmatení. Mnozí pouze opakovali informace, které znali z polského tisku kontrolovaného komunistickou stranou. Chaosu v řadách okupačních vojsk napomáhaly i pokusy obyvatelstva o odstraňování dopravních a popisných značek. Vedle této „diverze“, šíření letáků a podpisovými akcemi však mnoho možností civilisté neměli. Zbýval tak již pouze prostor na emoce a nadávky.⁴¹

Všechny tyto snahy vzhledem k blízkému vztahu československého a polského národa asi nejlépe ilustruje dvojjazyčný leták, jenž nechal 24. srpna 1968 vytisknout Městský národní výbor v Krnově: *„Bratři Poláci! Přijeli jste do města, které do vašeho příjezdu žilo klidným a spokojeným životem. Před vaším příchodem nepadl v našem městě ani stáť jediný výstřel. Váš přechod přes hranice vyvolal v našich občanech hlubokou bolest, lítost a vzdor. Věřili jsme vám, velmi rádi bychom vás uvítali jako sousedy, turisty, přátele. S pojmem přátelství se neshlují obrněné transportéry, tanky a samopaly. Prosíme vás, nechte nás žít v klidu, myslete na čest svého národa, na budoucnost naši i svou. Opusťte naše město, řekněte doma, že ČSSR je bratrská země, která chce mír, svobodu a socialismus, ale lidský. Přijďte k nám s květinami, nikoliv se střelným prachem. Celý národ je jednotný. Všichni Češi a Slováci se ztotožňují s ideami socialismu, s vedením naší KSČ.“* Nutno zde podotknout, že leták byl přímo rozdáván i polským vojákům, kteří v Krnově zůstali až do jejich vystřídání sovětskou armádou.⁴² Nebyl to přitom zdaleka jediný leták podobného znění napsaný přímo v polském jazyce.⁴³

⁴⁰ ЦАМО. Фонд 236. Опись 2673. Дело 2609. Журнал боевых действий войск 1 Украинского фронта за период 1-15 мая 1945 г. 1946. s. 135.

⁴¹ BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, Ł. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*. s. 174-179.

⁴² KUBA, František. *Leták z roku 1968: Krnov odsoudil okupaci v polštině. Bruntálský a krnovský deník*. 21. srpna 2008 [cit. 2013-10-08]. Dostupný z WWW: <http://bruntalsky.denik.cz/zpravy_region/letak-z-roku--krnov-odsoudil-okupaci-v-polstine.html>.

⁴³ Více v publikaci *Polsko a Československo v roce 1968 od Blažka, Kamiňského a Vévody* na s. 176.

Vzhledem k tomu, že se polské oddíly soustřeďovaly mimo město, byl kontakt s civilním obyvatelstvem omezen. Ačkoliv se podle kroniky obce Javorník polští vojáci při vzácných příležitostech pokoušeli navazovat styky s místními občany, ti s nimi zpravidla přátelské vztahy neuzavírali. Jisté těžkosti pak přirozeně potkaly například zemědělce, kteří se snažili sklízet úrodu v prostorech obsazených armádou, což bylo možné jen v doprovodu polské eskorty.⁴⁴

I tak došlo občas k narušení klidu mimořádnou událostí, případně excesem. Takové momenty zpravidla zvedaly vlny emocí a dočasně probouzely národ k silnějšímu odporu vůči okupačním armádám. K jednomu z nejvýznamnějších incidentů došlo 7. září v Jičíně, kdy podnapilý polský voják střelil po skupině civilistů, dva z nich zabil a další postřelil, stejně jako další dva polské vojáky, kteří se jej pravděpodobně snažili odzbrojit.⁴⁵ Došlo však i k situacím, kdy se role prohodily. Například 1. října byl v Rapotíně na Šumpersku postřelen polský voják neznámým pachatelem, jehož se nepodařilo identifikovat.⁴⁶

Trestná činnost páchaná polskými vojáky byla většinou důsledkem selhání jednotlivců, což ovšem nebylo výjimkou a tento jev pochopitelně provázal přítomnost jakékoliv okupační armády v dějinách. Obvykle šlo o násilnosti na obyvatelstvu, často způsobené pod vlivem alkoholu. Výjimkou nebyly ani dopravní přestupky, které v několika případech skončily tragicky. Pokud se o těchto nehodách objevila zpráva v polském tisku, většinou byla oběť glorifikována bez ohledu na pravdivé okolnosti.⁴⁷

1.1.11 Odchod polských vojsk z ČSSR

V souladu s dohodou ze 16. října 1968 měla většina intervenčních vojsk včetně jednotek polských ukončit svůj pobyt na území ČSSR a stáhnout se do dvou měsíců na místo své původní dislokace. Polská armáda zahájila svůj systematický odchod 21. října, přičemž poslední oddíl překročil hranici PLR 12. listopadu. Tímto dnem Polská lidová armáda formálně i fakticky ukončila po 84 dnech svou účast v Operaci Dunaj.

Během období svého působení v Československu zahynulo 10 příslušníků polské armády, převážně příčinou neopatrného zacházení se zbraní, dopravních nehod a jednoho případu sebevraždy. Dva vojáci dezertovali, při svém útěku však byli chyceni.

⁴⁴ Obecní úřad obce Javorník. *Památní kniha obce Javornické*. [1894-1972].

⁴⁵ BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, L. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968*. s. 151.

⁴⁶ Tamtéž. s. 179.

⁴⁷ viz. analyzovaný článek 2.3.1

Jde-li o ztráty na životech československého obyvatelstva, vinou polských vojáků zemřely 2 osoby a dalších 5 bylo zraněno.⁴⁸

Z vojenského hlediska lze konstatovat, že svou roli v operaci – ať už jde o obsazení určeného prostoru, splnění dílčích úkolů či logisticky efektivně zvládnutý odsun - plnila polská armáda věcně a vztahy s československým obyvatelstvem byly poměrně klidné. To však bylo způsobené i značně omezeným vzájemným kontaktem s nimi, stejně jako materiální nezávislostí na místních zdrojích; kromě vody se armáda snažila své jednotky zabezpečit zásobováním přímo z Polska. Avšak z hlediska morálního byly pocity velice rozporuplné. Svědčí o tom i „uvítání“ příslušníků 6. pomořanské výsadkové divize v Krakově krátce po návratu, kdy kromě náhodných kolemjdoucích a žáků základních škol nikdo navrátilivší se vojáky nevítal. Koneckonců nejenom oni, ale i značná část polské veřejnosti si byla vědoma toho, že tentokrát žádný důvod k hrdosti není...⁴⁹

⁴⁸ PAJÓREK, Leszek. *Polska a "Praska wiosna"*. s. 212-222.

⁴⁹ WYWIĄŁ, Przemysław. *Udział 6 Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej w interwencji w Czechosłowacji w 1968 r.*, [cit. 2014-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://geopolityka.net/udzial-6-pomorskiej-dywizji-powietrzno-desantowej-w-interwencji-w-czechoslowacji-w-1968/>>.

1.2 Vývoj tisku v PLR

Tvář polského tisku, s jakou se setkáváme v Gomulčově éře, se utvářela ruku v ruce s politickým vývojem na sklonku II. světové války. Není proto příliš překvapující, že první deníky nové „éry“ byly zakládány již v letech 1943 a 1944, tedy v době, kdy se boje blížily k území Generálního gouvernementu a v diplomatických sférách se již dávno rozhořel boj o politický vliv v poválečném vývoji států střední Evropy.⁵⁰ Sdělovací prostředky, a zejména ty tištěné, se měly opět stát jeho klíčovou zbraní.

1.2.1 Obecný vývoj

V souvislosti s vyhrocenou poválečnou situací došlo k modifikaci hodnocení, interpretaci a vyváženosti zpravodajství. Dokládá to například rozhodnutí Polské dělnické strany v březnu 1948 o zvýšení počtu korespondentů ve státech socialistického společenství, zatímco počet korespondentů v kapitalistických státech systematicky klesal. Právní základ k plošné cenzuře v polských médiích poskytlo vytvoření instituce *Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk*, což byla obdoba československé Hlavní správy tiskového dohledu, a to již v roce 1946, nicméně v letech 1952 a 1953 docházelo jejímu utužení. Docházelo tedy k systematické indoktrinaci společnosti, utlumován byl přitom vliv katolické církve.⁵¹

Jistý přelom nastal v polovině 50. let, kdy po smrti Stalina došlo k významnému uvolňování ve společnosti, což se ale příliš neprojevalo ve způsobu, jakým o politických událostech informoval tisk. Stěžejní byly události v říjnu 1956, kdy navrátilivší se Gomulka rozhodl o značném uvolnění cenzury a omezeno bylo rovněž rušení signálu západních rozhlasových stanic. Lze konstatovat, že v letech 1956 až 1958 došlo k značné modernizaci a osvěžení tisku. Proces liberalizace však měl své hranice a dalo by se říci, že vedení Polské sjednocené dělnické strany i svou trpělivost. Počátkem 60. let došlo k opětovnému utužení cenzury, zrušení některých periodik a celý proces vedl i k emigraci mnohých představitelů kultury a vědy.⁵²

Důkazem toho, že se komunisté po říjnu 1956 v mediální politice vrátili ke stalinským metodám, jsou mediální kampaně, které měly svým rozsahem podle potřeby

⁵⁰ ŁOJEK, J. – MYŚLIŃSKI, J. – WŁADYKA, W. *Dzieje prasy polskiej*. Warszawa 1988. s. 159-160. ISBN 83-223-2356-5.

⁵¹ HABIELSKI, Rafał. *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku*. Warszawa 2009. s. 203-211. ISBN 978-83-60807-50-7.

⁵² Tamtéž, s. 247-252.

zásadně ovlivňovat veřejné mínění. Tímto způsobem sdělovací prostředky krátkodobě či dlouhodobě informovaly nejen o interních skutečnostech, ale taktéž o událostech mezinárodního charakteru. Například pro námi sledované období je proto příznačné, že vedle sebe vystupují mediální kampaně hned dvě – válka ve Vietnamu a především vojenská intervence v Československu. Jak tyto kampaně fungovaly? Sdělovací prostředky se koncentrovaly na dané téma a podporovaly žádaný obraz o dané události a to pomocí celé řady publicistických žánrů. Vlastní faktickou informací přitom mnohdy zaměňoval sofistický komentář, který příjemce pouze zahlušil. Schematické vidění světa bylo vyjadřováno speciální terminologickou konvencí.⁵³ Těmto mechanismům se však budu věnovat více v kapitole 1.3.

K obecnému vývoji polského tisku ještě dodejme, že se poněkud měnila jeho role a kromě funkce informační a výchovné měl zejména funkci agitační. Periodika, které byla považována za ústřední, mající politickou povahu, se soustředila na národní společnost, přičemž měřítkem čtenářské vyspělosti byl průměrný občan se základním školním vzděláním, neboť sdělení mělo být srozumitelné široké masě.⁵⁴ Jinak řečeno, má-li být propaganda efektivní, je třeba, aby byla srozumitelná všem jejím potenciálními odběratelům.

1.2.2 Profil vybraných deníků

Nejdříve tedy vznikl vojenský tisk, vydávaný ještě na území SSSR pro Polskou lidovou armádu. Nejvýznamnější z tehdejších deníků byl *Żołnierz Wolności* založený 12. června 1943 polskými komunisty pro propagandistické potřeby polských vojáků v SSSR. S výjimkou let 1945 až 1950, kdy dočasně nesl název *Polska Zbrojna*, vycházel v nepříliš pozměněné formě až do roku 1991. Kromě vojenské problematiky v něm byla prezentována oficiální stanoviska komunistické strany, případně další tiskový materiál převzatý z agentury PAP. Deník se tak stal jedním z nejzásadnějších titulů v PLR.⁵⁵

Další významné periodikum, jehož vznik se datuje ještě do válečných let, a ze kterého jsem pro tuto práci čerpal texty, je zástupcem jiného, avšak mnohem zásadnějšího proudu – oficiálního tisku Polské dělnické strany (dále PDS). Tím

⁵³ Tamtéž, s. 261-262.

⁵⁴ JELÍNEK, Milan. *O jazyku a stylu novin*, Praha 1957. s. 13.

⁵⁵ ŁOJEK, J. – MYŚLIŃSKI, J. – WŁADYKA, W. *Dzieje prasy polskiej*. Warszawa 1988. s. 160. ISBN 83-223-2356-5.

deníkem je *Życie Warszawy*, založený 15. října 1944 v již osvobozené polské metropoli. Podobně jako u výše zmíněných titulů, kromě vlastních redakčních textů čerpal deník především z materiálů agentury PAP. Ústřední tiskový orgán PDS *Trybuna Ludu* byl přitom založen až v prosinci 1948. Ve sledovaném období byl šéfredaktorem Henryk Korotyński, který jako člen Polské sjednocené dělnické strany souběžně zastával funkci poslance v Sejmu.⁵⁶

Ačkoliv to s tiskem v PLR přímo nesouvisí, chtěl bych na tomto místě uvést několik slov i o deníku, s nímž jsem se rozhodl výše uvedená periodika konfrontovat. Koneckonců i v něm se velmi často nacházely různé narážky na texty publikované v komunistickou stranou kontrolovaných sdělovacích prostředcích. Ať už z důvodu toho, že zkrátka jiný zdroj informací v dané situaci nebyl, či z důvodu cílené polemiky. Jde tedy o nejstarší deník polské emigrace ve Spojených státech amerických *Dziennik Zwiqzkowy*. Založen byl v roce 1908 v Chicagu Polským národním svazem (Polish National Alliance) jako nástupce mnohem staršího týdeníku *Zgoda* s tradicí již od roku 1881. Deník se zaměřuje na lokální polskojazyčné odběratele, avšak kromě informací z prostředí Polonie samotné komentuje události ve Spojených státech i ve světě.⁵⁷

Byť je většina jeho textů tištěna v polském jazyce, v dílčích rubrikách se objevují rovněž texty anglické, přičemž své texty – zejména v souvislosti s událostmi v Československu – deník opírá zejména o dílčí zprávy amerických a západních tiskových kanceláří. Zřídka přejímá i informace ze sdělovacích prostředků PLR, nicméně je zjevné, že s nimi redakce většinou polemizuje.

1.3 Mechanismy propagandy v tisku PLR

Termín *propaganda* je odvozený z latinského výrazu *propagare*, tedy *šířit, reprodukovat, předávat z člověka na člověka*. V moderní době se pod tímto pojmem rozumí systematické šíření, případně propagace konkrétních myšlenek, názorů či ideí, jež svými důsledky vytváří účelově odlišný obraz skutečnosti. Ve své podstatě jde o systematickou snahu manipulovat s postoji, přesvědčením a chováním jedince, respektive celé společnosti. Samotný pojem *propaganda* je však vnímán spíše s negativními konotacemi, neboť je tento druh diskursu zpravidla prisuzován nepříteli a například Malý slovník naučný Bedřicha Kočího z roku 1929 uvádí pouze *propagandu*

⁵⁶ Korotyński Henryk (1913-1986) - PZPR - Biblioteka Sejmowa. [cit. 2014-03-19]. Dostupný z WWW: <http://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=000004720&find_code=SYS&local_base=ARS10>.

⁵⁷ ŁOJEK, J. – MYŚLIŃSKI, J. – WŁADYKA, W. *Dzieje prasy polskiej...* s. 84.

nepřátelskou, *jež působí na duševní život státu, otravujíc smýšlení lidu a snaží se zvrátiti důvěru národa v sebe sama.*⁵⁸ Bylo by ale nesprávné domnívat se, že propaganda existovala a existuje pouze v totalitních režimech či obecně ve válečných konfliktech. Již německý filozof Georg Hegel v roce 1821 upozorňoval, jak může být společnost manipulována v demokracii, zejména kvůli komerčním zájmům.

1.3.1 Typologie propagandy

I proto lze propagandu dělit podle různých kritérií (v dané souvislosti jde tedy o dělení na propagandu komerční a politickou podle Paula Kecskemetiho⁵⁹). Pro potřebu této práce je však zásadní přístup Harolda Lasswella⁶⁰, který dělil propagandu na mírovou a válečnou. Oba proudy lze přitom více či méně vztáhnout na středoevropský kontext v období Studené války. Propaganda je podle něj integrální součástí každého konfliktu, když mimo jiné dochází k psychologickému ovlivňování příjemce, sugesci, mobilizaci nenávisti vůči nepříteli a prohlubování vztahů se spřátelenými a neutrálními zeměmi. Komunistická totalitní propaganda však ve středoevropském prostoru neoperovala ve volném diskursu a jejím cílem nebylo primárně přesvědčovat, místo toho byla sama monopolním vyjádřením názorů a její argumentace mnohdy přecházela do demagogie.⁶¹ Propaganda je proto úspěšná za těchto třech předpokladů:

- *informace se dostane ke svému cílenému odběrateli;*
- *ten jí přijme jako konstitutivní součást své kognitivní struktury*⁶²;
- *vnucené jednání bude vnímat jako jednání ve vlastním zájmu.*

Podle Františka Čermáka existují z jazykového a argumentačního hlediska 4 typy propagandy, jež se však mohou více či méně prolínat:

- a) *posun argumentace jinam* – např. přílišné zobecňování otázky, zatemňování informace, atd.
- b) *zaštiťování se někým/něčím* – např. užívání tzv. nezpochybnitelného vzoru (Lenin, SSSR), atd.

⁵⁸ B. Kočího *Malý slovník naučný: II. díl*. Praha 1929. s. 1667.

⁵⁹ KECSKEMETI, Paul. *Propaganda*. In: *Handbook of Communication*. Chicago 1973. s. 844–871.

⁶⁰ LASSWELL, Harold. *Propaganda Technique in World War I*. New York 1938 (dostupný na <http://catalog.hathitrust.org/Record/000447228>. [cit. 2014-04-05]).

⁶¹ ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. *Slovník komunistické totality*. Praha 2010. s. 31. ISBN 978-80-7422-060-9.

⁶² Způsob, jakým jedinec vnímá a hodnotí vnější realitu.

c) *obrana posluchače před hrozbou či strachem* – např. umělé vyvolávání stracháka, démonizace nepřítele, atd.

d) *fabulace* – lži, polopravdy, dezinformace, atd.⁶³

Tyto předpoklady jsou realizované různými mechanismy v závislosti na médiu, skrze které je propaganda šířena. V našem případě jde výhradně o masové sdělovací prostředky v tištěné formě. Kromě výše zmíněných obecných mechanismů, jakými jsou zpravidla úmyslné zkreslování faktů, matoucí generalizace, zjednodušování formou sloganů a hesel, dezinformace, polopravdy, rétorické triky, či otevřené lži, se právě v tištěných médiích můžeme setkat i s vytvářením iluzí pomocí tendenčních obrazových ilustrací, které mají prohloubit žádaný stereotyp o nepříteli. To přímo souvisí s onou všudypřítomnou démonizací a očerňováním.

Jedním z nejvýraznějších jevů propagandy, ze kterého de facto vychází i většina ostatních, je dichotomie „my“ a „oni“, která byla a doposud je velmi rozšířená v totalitních či autoritativních režimech. Spočívá v budování kolektivní identity a jednoznačně negativnímu postoji k nepříteli, jehož v případě komunistické propagandy představovala „západní buržoazie.“⁶⁴

Celou řadu elementů propagandy si však můžeme ilustrovat na pozadí speciálního *jazyka*, který sice v různých politických režimech funguje v určité míře dodnes, v zemích bývalého východního bloku však jeho realizace dosáhla takřka absurdních rozměrů.

1.3.2 Newspeak jako nástroj propagandy

Skutečností, že jazyk je významným nástrojem manipulace s veřejným míněním, si byli lidé vědomi již dávno před tím, než George Orwell ve svém románu *1984* popsal umělý jazyk, takzvaný *newspeak*, který měl sloužit totalitní moci nejenom k šíření svého světónázoru, ale zároveň měl dlouhodobě ovlivňovat způsob myšlení jeho odběratelů. Orwellův *newspeak*, v českém prostředí známý rovněž jako *novověč*, ale nebyl v roce 1949 čistě literární fantazií.

⁶³ ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. *Slovník komunistické totality...* s. 37.

⁶⁴ PALIVODOVÁ, Eva. *Obraz nepřítele v Československu 1948-1956*. In: KOUBA, M. – MAGINCOVÁ, D. – ŘÍHA, I. *Kontexty propagandy*. Pardubice 2012. s. 185. ISBN 978-80-7395-515-1.

Co to však ten *newspeak* vlastně je? Jde v podstatě o soubor jazykových a znakových prostředků, které mají v daném kontextu a podmínkách konkrétního režimu přispět k zastření objektivní skutečnosti, či jejímu celkovému zkreslení. Je dobré si rovněž položit otázku, kdo vlastně tento jazyk vytváří – politici nebo novináři? V sdělovacích prostředcích kontrolovaných státem je politický vliv natolik silný, že i samotný novinář musí být v podstatě „malým politikem“, který píše v souladu s přijatou ideologickou linií vlády.

V polském prostředí se tomuto fenoménu známému jako *nowomowa* věnoval mimo jiné Michał Głowiński, který na základě analýz publicistických textů z druhé poloviny 60. let definoval její klíčové vlastnosti, mezi něž patří převaha axiologie nad významem slov, syntéza pragmatických a rituálních elementů, magičnost jazyka, heslovitost a nekomunikativnost (odmítání jakékoliv diskuze). Elementy *newspeaku*, *nowomowy*, nebo chcete-li *nowořeči*, se na pozadí klasického jazyka projevují nejenom na úrovni intonace a specifických zásad stavby textu, tedy fonetiky a rétoriky, ale především na úrovni slovní zásoby a frazeologie.

Důležitým aspektem na této úrovni je jakési přidělování významové hodnoty ke konkrétním elementům výpovědi. Způsobů, jak tuto hodnotu přiřadit je více. Většinou jde o množení adjektiv, mnohdy až lavinovým způsobem a lze vyzorovat, že v *newspeaku* je koncentrace adjektiv značně vyšší než v jiných stylech výpovědi. Jindy je konkrétní adjektivum cíleně přiřazováno k danému subjektu (např. *zákeřný americký voják* a *bratrský Sovětský svaz*), což vytváří tendenční iluzi a předem hodnotí komentovanou skutečnost. Rovněž je dobré zdůraznit, že neexistují slova neutrální – každé z nich je v souladu s ideologií přenáší negativní či pozitivní hodnotu. Toto dělení však není striktní a poskytuje značnou variabilitu (např. singulár *nálada* může být pozitivní či negativní, zatímco plurál *nálady* jsou výhradně negativní). Svůj význam v přiřazování hodnoty má také slovosled, který je v celé řadě slovních spojení zásadně neměnný (např. *strana a vláda, sovětsko-polský*). Setkáváme se zde s jakousi rituálností, třebaže daný není sémanticky přijatelný, či jednoduše logický.

Newspeak se rovněž vyznačuje tím, že mnohé tropy a figury, které se v běžném jazyce vyskytují po staletí, jsou v něm formulovány doslovně, čímž se smazává rozdíl mezi světem a jazykem, jež ho vyjadřuje. Jinou důležitou kapitolou je manipulace s hyperbolami a eufemizmy. V zásadě tento aspekt spočívá v tom, že v popisu vlastních

problémů, pokud je o nich vůbec psáno, se vyskytují eufemizmy, jež mají pochopitelně zlehčovat (např. *přechodné hospodářské problémy*). V případě popisu vlastních úspěchů jsou naopak ve větší míře využívány hyperboly. Je proto logické, že mechanismus použití hyperbol a eufemizmů v případě popisu nepřítele, je protikladný.

Nabízí se otázka, jaký je vlastně vztah mezi klasickým jazykem a newspeakem, který sice nemusí respektovat obecné vlastnosti jazyka, nicméně přijímané konotace změni jen velmi složitě. Ideálním příkladem v polském jazyce může být adjektivum *sowiecki*, který je v souvislosti s historickou zkušeností vnímáno velmi negativně a proto bylo nahrazeno výrazem *radziecki*, aby byla eliminována negativní konotace. Obecně se dá konstatovat, že „tvůrci“ newspeaku často musely brát v potaz potenciál společnosti, neboť ne vždy bylo možné k tzv. *jazyku protivníka* přijmout jednoznačné stanovisko. Dubčekův *socialismus s lidskou tváří* je takovým příkladem hesla, které sice bylo spojováno s nechtěnými tendencemi, mělo však velký ohlas ve společnosti a výhodnější bylo s ním dále pracovat, než s ním vést polemiku. Souvisí to i s technikami citací z *buržoazních* médií, kdy tyto byly sice uváděné ve své původní podobě, byly však zpravidla opatřeny patřičným komentářem, který je dehonestoval.⁶⁵

O tom, že fenomén newspeaku ve středoevropském prostoru není jevem zcela minulým, se můžeme přesvědčit i v současné době, byť společensko-politická situace je poněkud odlišná. Některé jeho elementy přežívají v publicistice, či dokonce reklamě dodnes.

1.4 Mediální obraz a kritická analýza mediálního diskursu

K analýze mediálních textů a následného vytvoření mediálního obrazu o zkoumané skutečnosti jsou využívány dvě tradiční metody – obsahovou analýzu a diskursivní analýzu (v tomto případě *kritickou diskursivní analýzu*). Pro účely této práce bych se chtěl věnovat zejména metodě druhé, nicméně abychom dokázali správně pojmenovat její výhody či nevýhody, je třeba brát v potaz i charakteristiku analýzy obsahové. Zatímco obsahová analýza je vnímána jako kvantitativní a používá předem definované kategorie. V praxi může jít o počítání konkrétních slov či slovních spojení

⁶⁵ GŁOWIŃSKI, Michał. *Nowomowa po polsku*. Warszawa 1991. s. 8-19. ISBN 83-85254-01-3.

ve velkém množství textů. Jde však o analýzu spíše povrchní, při které může dojít ke ztrátě významu, neboť se pohybujeme v předem stanovených kategoriích a hodnotách.⁶⁶

Naopak kritická diskursivní analýza (*CDA – Critical discourse analysis*), o které Norman Fairclough prohlásil, že se soustředí na *jazyk jako formu společenské praxe*, je svým charakterem metodou kvalitativní, jelikož se soustředí na vybrané texty jednotlivě. Jestliže *obsahová analýza* vychází z předem definovaných kategorií, *kritická diskursivní analýza* hloubkově zkoumá a následně interpretuje vlastní text, přičemž ony „kategorie“ teprve objevuje.

1.4.1 Diskurs jako pojem

Bylo by dobré si ještě říct několik slov o diskursu samotném a pojmech s ním spojených. Přesná definice pojmu „diskurs“ totiž neexistuje, nejčastěji je v souvislosti s anglofonními společenskými vědami definován jako *mluvený* či *psaný text*. Vždy přitom záleží, o v rámci jaké úrovně nás diskurs zajímá. Hlavní teoretik diskursů Michel Foucault tvrdil, že *diskursy* jsou produkty určité organizace společnosti, ve které vzniká jakýsi symbolický řád. Jazyk zde funguje jako znakový systém, který vede k produkování významů, jež člověk následně spojuje s vnějším světem. Podle jeho teorie poznáváme svět kolem nás právě skrze tento symbolický řád.⁶⁷ Diskursy lze podle něj definovat různě – může to být *doména všech výpovědí, jednou individualizovaná skupina výpovědí, jindy stanovená praxe, zahrnující určitý počet výpovědí*.⁶⁸

Navzdory mnohoznačnosti pojmu diskurs si je však Foucault jist tím, že zdaleka nejde pouze o *promluvu* či *text*. Tvrdí, že to, co popisujeme jako „systémy formování“, netvoří konečný stupeň diskursu, pokud nemáme na mysli právě ony promluvy či texty se svou lingvistickou strukturou. Foucaultovský diskurs, resp. způsob, jakým jej lze analyzovat, spočívá ve zcela jiné rovině. Tedy v rovině tzv. preterminální regularity, ke které se definuje konečný stav, a tím je právě *diskurs chápaný jako konkrétní sociálně podmíněný text*. A právě ony preterminální „pravidelnosti“ jsou utvářené činnostmi institucí, ekonomickými či geopolitickými procesy. Diskursy tedy v podstatě mají zásadní vliv na mocenské uspořádání ve státě, jelikož jej z vlastní podstaty podporují.

⁶⁶ Více na téma obsahové analýzy v práci Klause Krippendorfa *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. 2. vydání. Thousand Oaks 2004. ISBN 978-1412983150.

⁶⁷ NEKVAPIL, Jiří. *Úvodem k monotematickému číslu ...* In. *Sociologický časopis*. Ročník 42. Číslo 2. Praha 2006. s. 263-267. ISSN 2336-128X. [cit. 2014-04-20]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/6d378098165b01f9e0cd03b452b70f8b61bcf9e4_433_02editorial12.pdf>.

⁶⁸ FOUCAULT, Michel. *Archeologie věděni*. Praha 2002. s. 122. ISBN 80-239-0124-9.

Oficiální diskursy proto mohou upevňovat již fungující sociální a politické struktury, což bude rovněž ilustrovat analyzovaný materiál v této práci.

V ní chci vycházet z Foucaultova pojetí diskursu, obohaceného o pohled Normana Fairclougha a Ruth Wodakové, neboť ti se na rozdíl od svého předchůdce soustředí především na analýzu konkrétního textu, který se však současně vztahuje k širšímu sociálně kulturnímu, respektive historicko-politickému kontextu.⁶⁹

1.4.2 Politický a mediální diskurs

Mnohem konkrétnější můžeme být, budeme-li mluvit o politickém a mediálním diskursu. Fairclough s odvoláním na německého sociologa Jürgena Habermase tvrdil, že odběratel se v perspektivě médií stává čím dál tím více konzumentem, než občanem a dochází tedy k jakési *marketizaci* médií.⁷⁰ Stejně tak bychom mohli mluvit o jejich politizaci, neboť každý příjemce může být potenciálním terčem jak komerční, tak politické persvaze.

Součástí politického diskursu je v podstatě cokoliv, co bylo řečeno nebo napsáno v rámci politické vědy, politické filozofie, či praktické politiky jako takové. Zároveň jsou jeho součástí i rozhovory běžných lidí o politických tématech, a jelikož jsou média nejsilnějším prostředníkem mezi politickou praxí a cílovou skupinou, dochází do značné míry k překrývání *politického a mediálního* diskursu. Oba se navzájem ovlivňují a formují.⁷¹

Primárními charakteristickými rysy mediálního diskursu je skutečnost, že obsahuje napětí mezi veřejnou a soukromou sférou projevující se v tematické sféře; tato témata inklinují k personalizaci; příjemce je současně vnímán jako spotřebitel, nikoliv pouze občan (viz. výše zmíněný Habermas). Reifová rovněž definuje mediální diskurs v užším smyslu slova jako *mediální produkci „typickou“ pro určitý historický a společenský kontext.*

⁶⁹ NEKVAPIL, Jiří. *Úvodem k monotematickému číslu ...* s. 263-264.

⁷⁰ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. London 1995. s. 44. ISBN: 978-0340588895

⁷¹ BARTOŠEK, Jaroslav. *Nosiče persvazivních sdělení v politickém diskurzu*. In. SRPOVÁ, Hana. *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava 2005. s. 22-26. ISBN 9788073681012.

Vycházíme totiž z předpokladu, že veřejné sdělovací prostředky významným způsobem vytvářejí naši představu o světě a formují naši vlastní zkušenost. Je proto nutné si uvědomit, že mediální text vzniká v jiném čase i místě, než dochází k jeho vlastní recepci potenciálním odběratelem. Fairclough i proto ve své práci přišel s pojmem „řetězec komunikačních událostí“, jelikož mediální texty teprve rekontextualizují prameny popisované komunikační události, aby se v upravené formě dostaly ke konečnému odběrateli. Nicméně ani jím tento řetězec nekončí, neboť text může být předmětem dodatečného dialogu mezi odběratelem a další osobou.⁷²

Jestliže jsem zmínil rekontextualizaci zdroje komunikační události, je třeba podotknout, že pro mediální diskurs je mnohdy charakteristické, že představuje pouze záměrně vybrané prvky reality, díky kterým je následně utvářen *žádaný* mediální obraz. Mediální instituce jsou vždy ovlivňované politickými či ekonomickými silami a veškerý obsah je v souladu s tímto nějakým způsobem interpretován. Přispívá k tomu i fakt, že jedním z rysů sdělovacích prostředků je jejich monologičnost, a potenciální odběratel je v této „interakci“ ve velmi podřadné roli. S ohledem na dobu a prostor vzniku mediálních textů analyzovaných v této práci, bude platit příznačné konstatování, že sdělovací prostředky žádný dialog, natožpak polemiku s odběratelem nepřipouští.⁷³

Existuje předpoklad, že mediální diskurs má vliv nejenom na jednotlivce, ale i na celou společnost a to buď z dlouhodobé, nebo krátkodobé perspektivy. Nicméně toto obecné východisko může mít v případě středoevropského prostoru, zejména ve druhé polovině 20. století, své „ale“. Můžeme se totiž ptát, jakou roli v těchto společnostech sdělovací prostředky vlastně hrály, jestliže přítomnost tvrdé cenzury nebyla žádným tajemstvím a stávala se mnohdy terčem skryté satiry ze strany umělců. Jaký byl skutečný vliv polských médií na veřejné mínění ve druhé polovině roku 1968, je tedy spíše věcí hypotéz. Musíme však předpokládat, že si značná část společnosti neuvědomovala, že prezentovaný stav věci je pouze vytvořeným konstruktem.⁷⁴

⁷² REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha 2004. s. 47-48. ISBN 80-7178-926-7.

⁷³ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. ... s. 36-42.

⁷⁴ JIRÁK, J. - KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha 2003. s. 165. ISBN 80-7178-697-7.

1.4.2 Analýza diskursu

Je-li obtížné přesně uchopit pojem diskursu, nejednoznačná bude i definice *analýzy diskursu*. Ve své podstatě jde o souhrnné označení pro soubor různých přístupů, jejichž prostřednictvím je možné analyzovat diskursy, tedy promluvy a texty. Více než o vyhraněnou konkrétní výzkumnou perspektivu, případně disciplínu, ale jde o nepříliš zřetelnou výzkumnou oblast.

V souvislosti s tím pak Jiří Nekvapil uvedl šest základních přístupů, které můžeme pod pojmem *analýzy diskursu* uvést:

- *konverzační analýzu a etnometodologii*
- *interakční sociolingvistiku a etnografii komunikace*
- *diskursivní psychologii*
- *kritickou diskursivní analýzu a kritickou lingvistiku*
- *bachtinovský výzkum*
- *foucaultovský výzkum*

V současné praxi však lze konstatovat, že výzkumníci obvykle tyto jednotlivé přístupy kombinují, a to v závislosti na cílech svého výzkumu.⁷⁵

1.4.3 Faircloughova KDA

Tradice kritické diskursivní analýzy (KDA) vznikala v 70. letech ve Velké Británii a jejími průkopníky byli především výše zmíněný Norman Fairclough a Ruth Wodaková⁷⁶ z univerzity v Lancasteru, nicméně pro jejich výzkum měly zásadní význam práce starších vědců, jmenovitě výše zmíněného historika a filozofa Michela Foucaulta, lingvisty Valentina Vološinova a literárního vědce Michaila Bachtina.

Od jiných přístupů se odlišuje především ve svém vztahu mezi jazykem a společností. Zkoumaná událost totiž ovlivňuje instituce, případně sociální struktury, avšak tento vztah platí i obráceně, a to když tyto elementy vzápětí ovlivňují dané diskursivní události. Zmínění lingvisté totiž předpokládali, že diskursivní praxe je

⁷⁵ NEKVAPIL, Jiří. *Úvodem k monotematickému číslu ...* In. *Sociologický časopis*. s. 263-167.

⁷⁶ Zatímco Fairclough se soustředí především na sociokulturní kontext, Wodaková klade důraz na historický kontext diskursu.

ovlivněna ideologicky, přičemž odhalení onoho ideologického vlivu je právě jejím hlavním cílem, stejně jako definování mocenských vztahů mezi médii a politickými zájmy. Jde tedy o metodu angažovanou, jelikož odhaluje případné ideologické efekty použití jazyka, jež mohou ovlivňovat sociální vztahy i politické poměry ve společnosti. To přitom bývá příjemcům daných textů skryté. Řeč se tak stává nástrojem a to jak v politické, tak i komerční sféře.⁷⁷

Pro Fairclougha je tedy diskurs něco jako trojdimenzionální komplex skládající se ze společenské praxe, textu a diskursivní praxe, která zahrnuje tvorbu, šíření a percepci daného textu. Mezi těmito vlastnostmi textu a poměry ve společnosti jsou podle něj souvislosti, které by právě kritická diskursivní analýza měla zkoumat.⁷⁸

Fairclough současně navrhuje tři fáze výzkumu k metodě KDA – *deskriptivní, interpretativní a explanační*:

a) **Deskriptivní fáze výzkumu** – v této části je text analyzován na úrovni lexikální, syntaktické a stylistické.⁷⁹

b) **Interpretační fáze výzkumu** – zde je zásadním úkolem pojmenování situačního kontextu analyzovaného textu, resp. použitý typ diskursu. Vychází se z předpokladu, že vztah mezi textem a sociálními strukturami je nepřímý a vychází přímo z diskursu. V praxi to znamená, že hodnoty textových znaků získávají svůj sociální význam teprve na základě předpokladů, jež ovlivňují pozici odběratele daného textu.

c) **Explanační fáze výzkumu** – poslední část je věnována analýze vztahu diskursů k procesům sociálního boje a mocenským vztahům. Tato úroveň bere v potaz, jakým způsobem může být ovlivněna interpretace textů potenciálními odběrateli v konkrétní sociální praxi. Zobrazuje diskurs jako součást sociálního procesu a má zpravidla dvě dimenze v závislosti na tom, zda se badatel soustředí na *proces* sociálního boje, či na *strukturu* mocenských vztahů.⁸⁰

⁷⁷ FAIRCLOUGH, N. – WODAK, R. *Critical Discourse Analysis*. In. VAN DIJK, Teun. *Discourse as Social Interaction*. London 1997. s. 258-284. ISBN 0-8039-7847-2.

⁷⁸ FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse*. s. 73.

⁷⁹ FAIRCLOUGH, Norman. *Language and power*. London 1989. s. 109. ISBN 0-582-00976-6.

⁸⁰ Tamtéž, s. 161-163.

Závěrem bych ještě rád uvedl několik slov o některých vlastnostech KDA. Jeho jednoznačnou nevýhodou je časová náročnost, proto není možné analyzovat větší množství textů. Cílem takové analýzy tedy mohou být i případné společné rysy vybraných textů, případně jejich odlišnosti a vývoj v průběhu času.

Silnou stránkou KDA je skutečnost, že bere v potaz kulturní, politický a sociální kontext zkoumaného obsahu, díky čemuž může zkoumat ideologii na pozadí textu. Vychází sice z lingvistiky, svým záběrem však jde o přístup interdisciplinární.

1.4.4 Mediální obraz

Produktem jakékoliv analýzy mediálních textů je mediální obraz. Chceme-li najít nějakou univerzální definici tohoto pojmu, setkáme se s obdobnými problémy jako v případě diskursu, a to přesto, že jej veřejnost i novináři často užívají intuitivně. Nicméně lze konstatovat, že mediální obraz je v podstatě odrazem subjektu z mediální reality do mysli příjemce. Mediální obraz je tedy způsob zobrazení, které reprezentuje abstraktní realitu, ideu, případně konkrétní osobu prostřednictvím symbolů a znaků, do kterých se promítají ustálené představy, postoje a zkušenosti nejenom jeho šířitele, ale i potenciálního příjemce. Současně jde o pokus zachytit materializovaný a jen těžce uchopitelný otisk reality nebo individuální zkušenost složenou z dílčích atributů. Co je to však ona mediální realita? Francouzský sociolog a filozof Jean Baudrillard zdůrazňoval, že média často neinterpretují objektivní skutečnost, nýbrž vytváří umělé modely, neboli realitu vlastní.⁸¹

Americký novinář a filozof Walter Lippmann, který se tomuto vlivu médií na příjemce věnoval, konstatoval, že lidé mají během vnímání podnětů ze svého prostředí tendenci je nejdříve definovat, a teprve poté je vidět, což jim napomáhá se ve světě snáze a efektivněji orientovat, respektive nebýt zaskočení novými skutečnostmi. V chaotickém světě, jenž nás obklopuje, máme snahu si vybírat a identifikovat především to, co naše kultura již definovala a současně zařadila mezi určité stereotypy.⁸²

Při vytváření mediálního obrazu tak mnohdy zcela cíleně dochází k dlouhodobé rekonfiguraci jednotlivých atributů, jejich vkládání do jiných mediálních rámců,

⁸¹ BYSTRICKÝ, Jiří. *Média, politika a společnost*. Praha 2009. s. 96. ISBN 978-80-86391-33-5.

⁸² LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. Minnesota 2007. s. 28-31. ISBN 9781599866833.

kombinaci s jinými mediálními obrazy, čímž se postupně zbaví svého reálného základu a jako produkt spoluvytváří nebo zcela ovlivňuje veřejné mínění.⁸³

⁸³ VOLEK, Jaromír. *Mediální obraz ve volební kampani*. In: *Mediální obraz politiky(a)* (konference). [cit. 2013-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.clovekamedia.cz/konference/sborniky/cm_2013_jaro.pdf/>.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 První reakce na vojenskou intervenci

2.1.1 Oświadczenie rządu PRL⁸⁴

Kierownictwo partyjne i rządowe Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej zwróciło się do Polski, Związku Radzieckiego i innych państw sojusznicznych z prośbą o udzielenie bratniemu narodowi czechosłowackiemu natychmiastowej pomocy, włącznie z pomocą sił zbrojnych. Apel ten spowodowany jest zagrożeniem, które powstało dla ustroju socjalistycznego w Czechosłowacji i określonej przez konstytucję państwowości ze strony sił kontrrewolucyjnych, które są w zмовie z wrogimi dla socjalizmu siłami zewnętrznymi.

Wydarzenia w Czechosłowacji i związana z nimi sytuacja, były niejednokrotnie przedmiotem wymiany poglądów między przywódcami bratnich krajów socjalistycznych, włącznie z przywódcami Czechosłowacji. Kraje te jednolicie stoją na stanowisku, że poparcie, umocnienie i obrona socjalistycznych zdobyczy narodów stanowi wspólny internacjonalistyczny obowiązek wszystkich państw socjalistycznych. To ich wspólne stanowisko było uroczyście proklamowane także w oświadczeniu bratysławskim.

Dalsze zaostrenie sytuacji w Czechosłowacji narusza żywotne interesy Polski, Związku Radzieckiego i innych krajów socjalistycznych, interesy bezpieczeństwa państw wspólnoty socjalistycznej. Zagrożenie ustroju socjalistycznego w Czechosłowacji stanowi równocześnie zagrożenie podstaw pokoju europejskiego.

Rząd Polski oraz rządy państw sojusznicznych – Łudowej Republiki Bułgarii, Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, kierując się zasadami nierozzerwalnej przyjaźni i współpracy oraz zgodnie z istniejącymi zobowiązaniami sojusznicznymi, postanowiły uwzględnić wspomnianą prośbę w sprawie udzielenia bratniemu narodowi czechosłowackiemu niezbędnej pomocy.

Decyzja ta jest całkowicie zgodna z prawem państw do samoobrony indywidualnej i zbiorowej, przewidzianym w układach sojusznicznych zawartych między bratnimi krajami socjalistycznymi. Odpowiada ona również podstawowym interesom naszych krajów w dziele obrony pokoju europejskiego przeciwko siłom militarystyki, agresji i odwetu, które niejednokrotnie wtrącały narody Europy w wojnę.

Polskie jednostki wojskowe razem z jednostkami wojskowymi wymienionych krajów sojusznicznych, w dniu 21 sierpnia wkroczyły na terytorium Czechosłowacji. Zostaną one natychmiast wycofane z CSRS, gdy tylko zaistniałe zagrożenie dla osiągnięć socjalizmu w Czechosłowacji, zagrożenie dla bezpieczeństwa krajów wspólnoty socjalistycznej zostanie usunięte i kiedy prawowite władze uznają, że nie ma potrzeby dalszego przebywania tam tych jednostek wojskowych.

Podejmowane działania nie są skierowane przeciwko jakemukolwiek państwu i w żadnym stopniu nie naruszają czyichkolwiek interesów państwowych. Służą one sprawie pokoju i są podyktowane troską o jego umocnienie.

Bratnie kraje stanowczo i zdecydowanie demonstrują swoją nienaruszalną solidarność wobec wszelkiego zagrożenia zewnętrznego. Nie pozwolimy nikomu i nigdy wyrwać ani jednego ogniwa ze wspólnoty państw socjalistycznych.

Życie Warszawy, 21. srpna 1968

⁸⁴ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 201. s. 1.

Komuniké polské vlády, jež zprostředkovala polská tisková kancelář, otiskly všechny oficiální deníky a týdeníky v Polsku, a to v nezměněné formě. Text, který měl oznámit a současně obhájit obsazení Československa, byl patrně předem připravený, a proto není po dokumentární stránce příliš výpovědný, neboť kromě faktu, že *polská armáda spolu s pěti dalšími armádami spřátelených států vkročila do Československa*, nijak nekomentuje její postup, pouze jej zdůvodňuje.

Samotná struktura sdělení vypovídá o opatrnosti jeho autora (potažmo autorů), neboť si byl vědom, že v tak závažné události je třeba čtenáře nejprve uvést do okolností a teprve později sdělit primární informace. O skutečnosti, že došlo ke *vkročení* armád Varšavské smlouvy, se dovídáme až ve druhé části prohlášení, zatímco předchozí text funguje jako nástroj k pochopení takto závažných kroků vlády.

Patrná je vysoká institucionalizace textu, když v něm místo osob vystupují především různé úřední (*vedení strany*), případně abstraktní celky (*kontrarevoluční síly*), které lze jen těžko uchopit, nicméně ve schematickém pojetí socialistické rétoriky není pochyb, že těmito silami jsou myšleny západní mocnosti, případně jedinci jimi řízení. Veškeré státní celky (jde přitom výlučně o státy socialistického bloku), které jsou v textu jakožto aktivní účastníci intervence vyjmenovány, jsou s výjimkou Polska uvedeny ve svém plném znění se všemi oficiálními přídomky (*Československá socialistická republika, Svaz sovětských socialistických republik*) což ze sémantického hlediska zvyšuje vážnost každého z nich a současně vyzdvihuje jednotu socialistického bloku. Záměrné opakování adjektiv *socialistický, lidový, spřátelený*⁸⁵ zde má formální charakter, v dalším sdělení se však setkáváme s takřka rituálním opakováním těchto přívlastků. Není přitom náhodou, že právě Polsko je hierarchicky postaveno vždy na prvním místě, a to i před Sovětským svazem, což je evidentní na několika místech textu. Jako příklad uveďme hned první větu textu, kde se dle formulace vedení ČSSR *obrátilo na Polsko, Sovětský svaz a jiné spřátelené státy*.

Atribut *socialistický* je dáván na stejnou úroveň jako přirozeně pozitivní atributy *bratrský, spřátelený*. Jde-li o protipól tohoto schematismu, atribut *kontrarevoluční* je kladen na stejnou úroveň s negativními přívlastky *militaristický, nepřátelský*. Původně

⁸⁵ Výraz *sojuszniczy* je sice možné přeložit jako *spojenecký*, tento ekvivalent je však s ohledem na historické reálie vnímán spíše v souvislosti s angloamerickými armádami, proto jej socialistická rétorika v československém prostředí nahrazovala výrazem *spřátelený*.

neutrální atribut se tak stává pejorativním. Tento negativní emocionální náboj umocňuje i fakt, že není uvedeno, kdo vlastně představuje ony kontrarevoluční síly.

Ze sémantického hlediska je zajímavý především první a čtvrtý odstavec. Pokud podle komuniké političtí představitelé Československa požádali o pomoc spřátelené státy, ty se k jejímu udělení *rozhodly podle zásad nekonečného přátelství a spolupráce a spojeneckými povinnostmi*. Tato formulace staví armády Varšavské smlouvy do pozice jakéhosi arbitra, jež byl žádán, aby nakonec těmto prosbám vyhověl, nezakročil však z vlastní iniciativy.

Text rovněž počítá s otázkami, které mohou u čtenářů logicky vzniknout – je takový zásah legální? Není v rozporu s mezinárodním právem, či nemohou být záminkou k válce? Tyto potenciální pochybnosti jsou kategoricky vyvráceny, nikoliv však podepřeny nějakým bližším vysvětlením.

V posledním odstavci dochází k situaci, kdy se autor, jímž je symbolicky *strana* (případně analogicky *pracující třída*), nikoliv *jedinec*, projevuje v 1. osobě plurálu. Radikální formulace tohoto zvolání funguje jako výzva i jako hrozba zároveň. Slovesem *vyrvat* autor připodobňuje *nepřátele socialismu* ke „dravým šelmám“ a onen *článek společenství socialistických států* ke „kusu živého organismu“, který je nezbytnou součástí k zachování jeho celistvosti.

2.1.2 21 sierpnia w Czechosłowacji⁸⁶

Komunikat agencji TASS

Moskwa (PAP). Agencja TASS opublikowała następujący komunikat: Jak już donosiliśmy, Związek Radziecki i inne kraje sojusznicze zadościuczyniły prośbie działaczy partyjnych i państwowych Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej w sprawie udzielenia bratniemu narodowi czechosłowackiemu niezbędnej pomocy, łącznie z pomocą wojskową.

Wykonując tę decyzję oddziały wojskowe sojusznicznych krajów socjalistycznych weszły 21 sierpnia do Czechosłowacji – do wszystkich okręgów i miast, łącznie z Pragą i Bratysławą. Ruch wojsk bratnich krajów przebiegał bez przeszkód. Oddziały wojskowe Czechosłowackiej Armii Ludowej pozostają w miejscach swego stacjonowania. Ludność zachowuje spokój. Wielu obywateli czechosłowackich wyraża żołnierzom sojusznicznych armii uznanie za przybycie we właściwym czasie do Czechosłowacji, aby pomóc w walce przeciwko siłom kontrewolucyjnym.

Równocześnie w Pradze i w niektórych innych miejscowościach prawicowe, antysocjalistyczne elementy usiłują organizować wrogie wypadki przeciwko zdrowym siłom CSRS i wojskom sojusznicznym, które

⁸⁶ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 202. s. 1.

przybyły im na pomoc. Te wrogie poczynania znalazły wyraz w organizowaniu prowokacyjnych wystąpień na ulicach, w rozpowszechnianiu złośliwych pogłosek i wymysłów, w rozrzucaniu oszczerczych ulotek. Miały miejsce podżegające wystąpienia w radiu, telewizji i prasie.

Dywerysyjną działalność prowadzą te same elementy antysocjalistyczne, które w ciągu ostatnich miesięcy codziennie występowały przeciwko podstawom socjalizmu w CSRS, przeciwko Komunistycznej partii Czechosłowacji, przeciwko przyjaźni ze Związkiem Radzieckim i innymi krajami socjalistycznymi. Całą tą kontrrewolucyjną działalnością kierują, jak można się domyślić koła imperialistyczne.

Stosując metody prowokacji i szantażu, elementy antysocjalistyczne usiłują zasiać wśród ludności nieufność wobec celów, jakie stawiają przed sobą bratnie kraje spełniające swój obowiązek internacjonalistycznych zdobywcy Czechosłowacji.

I tak, wbrew wyraźnemu oświadczeniu krajów sojusznicznych, stwierdzającemu, że ich oddziały wojskowe nie zamierzają ingerować w wewnętrzne sprawy Czechosłowacji, rozpowszechnia się rozgłoski, jakoby zamierzano przywrócić b. prezydentowi CSRS A. Novotnemu funkcję kierowania krajem. Nawiasem mówiąc, bratnie partie i rządy krajów sojusznicznych niejednokrotnie wyrażały swe poparcie dla uchwał styczniowego plenum KC KPCz, zmierzających do utrwalenia i rozwoju socjalizmu w Czechosłowacji, dla kierowniczej roli klasy robotniczej i jej awangardy – partii komunistycznej.

Postępowe siły Czechosłowacji, jak to wynika z opublikowanej w dniu 21 bm, odezwy grupy członków KC KPCz rządu i Zgromadzenia Narodowego CSRS – zamierzają niezłomnie kontynuować kurs wytyczony przez partie na styczniowym plenum KC Komunistycznej Partii Czechosłowacji i poparty przez naradę w Bratysławie.

Odezwa ta stanowiąca doniosły dokument polityczny, spotyka się z poparciem tych wszystkich, którym droga jest sprawa wolności, niezależności i suwerenności socjalistycznej Czechosłowacji.

W ciągu 21 bm. w całej Czechosłowacji przekazywano oświadczenie prezydenta CSRS Ludvika Svobody, który wezwał naród by, szeroko świadom swej odpowiedzialności obywatelskiej i dla dobra Republiki przejawiał roządek i spokój i nie dopuszczał do nieprzemyślanych akcji. (W)

Życie Warszawy, 22. srpna 1968

Když v první den invaze všechny polské prorežimní deníky otiskly oficiální komuniké polské vlády, bylo obsazování Československa v plném proudu a nad tímto tématem ještě viselo mnoho otazníků. Bylo vcelku logické, že autorem patrně nejzásadnějšího sdělení druhého dne bude sovětská tisková agentura TASS.

Armády pěti států Varšavské smlouvy podle tohoto komuniké *vyhověly prosbám stranických a státních představitelů ČSSR k udělení nezbytné pomoci, v tom i vojenské*. Tato formulace je zásadní z několika příčin. Ze sémantického hlediska se dozvídáme, že intervence není *vlastní iniciativou* socialistického společenství, nýbrž jde o krok uskutečněný po *dlouhé úvaze* na základě žádostí čelních představitelů států v souladu s bilaterálními smlouvami. Je-li řeč o pomoci *bratrskému národu* československému, atribut *vojenský* je uveden teprve v dovětku a budí dojem, že *vojenský charakter* této

pomoci je podružný. Je dobré zmínit i jistý prvek newspeaku, kdy pořadí atributů *stranický a státní* není náhodné, ačkoliv z hlediska fungování totalitního systému jsou si rovnocenné a z formálního hlediska by atribut *státní* měl být dokonce nadřazený.

Reakce československých obyvatel jsou vykresleny jako klidné, kromě toho agentura reflektuje projevy uznání mnoha z nich vůči vojákům spřátelených armád za pomoc v boji proti kontrarevolučním silám. Agentura tedy poněkud eufemizuje průběh události, ačkoliv nepopírá i reakce negativní. Jednohlasně však sděluje, že veškeré výpady vůči vojákům, kteří jim *přijeli na pomoc*, mají na svědomí *pravicové antisocialistické elementy*. Již slovo element, v tomto smyslu pochopitelně negativně zabarvené, budí dojem, že jde o jev *sporadický* a není s to svým projevem překonat *kladný postoj* obyvatelstva k intervenci. Diverzní činnost těchto elementů je vcelku logicky dávana do souvislosti s iniciátory Pražského jara, ačkoliv agentura tento pojem pochopitelně nepoužívá. V souladu se schematickým viděním světa text uvádí, že jsou to právě *imperialistické kruhy - jak je možné si domyslet* - které vystupují mimo jiné proti *přátelství* se Sovětským svazem. Agentura tedy považuje tuto dedukci za zcela logickou a dodává přitom, že metodami *diverze* oněch elementů jsou *provokace* a *vydírání*. Je-li však řeč o průběhu intervence ve vztahu k československému obyvatelstvu, agentura záměrně zamlčuje informace o střelbě sovětských vojáků a obětech na životech v řadách protestujícího obyvatelstva vědoma si citlivého charakteru těchto skutečností.

Co však bere v potaz, jsou údajné fámy o snaze navrátit bývalého prezidenta Novotného zpět ke svému úřadu. To však agentura dementuje s odkazem na dřívější jednoznačná prohlášení o tom, že se vojska nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí. Důraz je kladen na upevnění a rozvoj socialismu v ČSSR, přičemž v souladu s doktrínou opakuje, že je to v *zájmu řídicí úlohy dělnické třídy* a její *avantgardou*, tedy vedoucí silou – komunistickou stranou a text tak dostává spíše charakter marxisticko-leninského učení.

Komuniké uzavírá zásadní sdělení prezidenta Svobody, ve kterém vyzývá národ k *rozumu a klidu*, a aby se nepouštěl do žádných *nepromyšlených akcí*. Co Svoboda míní *nepromyšlenou akci* v době vydání tohoto prohlášení, není tak podstatné, lze však předpokládat, že agentura pod tímto výrazem vnímala jakoukoliv formu, byť třeba pasivní rezistence vůči intervenčním armádám.

2.1.3 Całe Czechy w Rękach Sowietów i Satelitów⁸⁷

Hradczany i Siedziba Komitetu Centralnego Otoczona Przez Sowieckie Czołgi. Ostatnie Wezwanie Praskiego Radia: - Zachować Spokój i Stosować Bierny Opór.

Moskwa i Praga (UPI i CST) - Wczoraj nad ranem, wojska sowieckie wspomagane przez oddziały polskie, wschodnio-niemieckie, bułgarskie i węgierskie, przekroczyły granicę Czechosłowacji. Czołgi sowieckie, maszerujące z Węgier obstawiły most na Dunaju w Bratysławie łączący Czechosłowację z Austrią. Wojska komunistycznych Niemiec odcięły granice z Zachodnimi Niemcami. Siedziba prezydenta, pałach (sic) na Hradczanech, oraz gmach Centralnego Komitetu czeskiej partii komunistycznej otoczono czołgami. Miejsce pobytu Dubczeka i prezydium CK dotychczas nieznane.

Ostatnie Słowa Prezydenta

Czeska armia zachowała spokój i nie nawiązała kontaktów bojowych z wkraczającymi oddziałami agresorów. Prezydent gen. Swoboda, nadając przez telefon swe oświadczenie do radia, wzywał czeskich obywateli do zachowania spokoju i do odwagi w ciężkich chwilach, jakie dla nich nadeszły. Więcej już Prezydent nie zabrał głosu.

Gdzie Jest Dubczek?

Zanim praskie radio zeszło z powietrza, w komunikatach swych apelowało do narodu, aby nie dać się sprowokować do walki, co mogłoby stać się usprawiedliwieniem agresji. Ostatnie komunikaty podają również, że miejsce pobytu Dubczeka i prezydium Komitetu Centralnego czeskiej partii komunistycznej dotychczas nie jest znane. Jednak siedziba Komitetu Centralnego w Pradze jest otoczona przez sowieckie czołgi.

Praski komunikat podając wiadomość o przekroczeniu czeskiej granicy przez niemiecko-komunistyczne wojska, stwierdził, że od czasów agresji Hitlera jest to pierwszy wypadek, że Niemcy – bez zezwolenia – przekraczają granicę Czechosłowacji.

Prowincjonalne radiostacje, zwłaszcza słowackie wzywały do zachowania spokoju i stosowania biernego oporu. W ciągu dnia stopniowo poszczególne czeskie i słowackie stacje telewizyjne i radiowe schodziły z powietrza.

Komitet Polityczny praskiej organizacji partyjnej zdążył nadać komunikat, w którym stwierdza, że okupacja Czechosłowacji przez inne państwa komunistyczne jest ciężkim uderzeniem w międzynarodowy socjalizm. Miejski Komitet Polityczny wystosował apel do członków partii komunistycznych Sowietów, Polski, Wschodnich Niemiec, Bułgarii i Węgier, aby wycofały swe wojska z granic Czechosłowacji.

Marionetkowy Rząd w Pradze Gotowy?

Źródła dyplomatyczne w Moskwie twierdzą, że obecnie zostanie stworzony w Pradze rząd pro-sowiecki, który zastąpi władze Dubczeka. Rząd ten zostanie natychmiast uznany przez Sowiety i 4 najwierniejszych ich satelitów.

Według opinii korespondenta UPI Henryka Shapiro przypuszczalnie już taki rząd został przygotowany i wkrótce zostanie ogłoszony jego skład.

Dziennik Związkowy, 21. srpna 1968

⁸⁷ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 198. s. 1.

Zpráva, jejíž informace se zakládají na faktech zveřejněných americkou agenturou United Press International a Československou tiskovou kanceláří (která patrně ještě nebyla pod sovětskou kontrolou), zachytila události ve střední Evropě v plném rozsahu.

Ačkoliv jde o deník polské emigrační provenience, aktivní role polských jednotek na invazi není v tomto článku nijak hodnocena. Patrná odlišnost oproti socialistickému tisku je ve formulaci výčtu účastníků se celků ve vojenské operaci. Nejsou totiž uvedeny státy, nýbrž vojenské oddíly náležící armádám těchto zemí. Taková formulace tedy vyjadřuje postoj, podle kterého účast daného státu není vůlí celé země, ale její politiky resp. armády, jakožto nástroje. Autor rovněž užívá oficiální zkrácené názvy států (*Maďarsko*, nikoliv *Maďarská lidová republika*), což nepřímo vyjadřuje neuznání socialistického zřízení v *satelitních státech* Sovětského svazu západní optikou. Samotný výraz *satelit*, jež se vyskytuje již v samotném titulku, nese negativní hodnocení společensko-politických poměrů v zemích socialistického bloku a degraduje jejich postavení v geopolitickém systému Evropy.

Deník parafrázuje slova prezidenta *generála* Svobody, jež byla vysílána rádiem v prvních hodinách okupace. Formulace *více se již ne ujal slova* má patetický nádech, poukazuje na zoufalost situace a nejistotu příštích okamžiků. Uvedení vojenské hodnosti (což není u představitele prezidentského úřadu běžné) je projevem úcty a zároveň v této formulaci staví osobu Svobody do pozice aktivního *obránce* státu, ke kterému může obyvatelstvo vzhlízet v této těžké době.

V podtitulku *„Kde je Dubček?“,* autor naráží na neznámý osud jednoho z hlavních strůjců reformního vývoje. Tato řečnická otázka velmi silně dramatizuje situaci, neboť by v očích čtenáře mohla volně pokračovat slovy: *„Byl unesen?“*. Čtenář tedy není konfrontován pouze s faktem vojenského obsazení suverénního státu, ale patrně i s praktikami sovětských tajných služeb, které vedou k internaci klíčových osob.

Text dále reflektuje snahu intervenčních armád umlčet rozhlas, který se po celou dobu snažil obyvatelstvo uklidňovat a věcně informovat. Zajímavá je však zmínka o *německo-komunistických armádách*, což zcela otevřeně potvrzuje stereotyp, podle kterého na základě historické zkušenosti vše zlé jde z Německa a komunismus pasuje

do role analogického nepřítele, který jde z východu. Podněcování strachu ze všeho *německého* bylo běžným nástrojem komunistické propagandy a toto adjektivum bylo v analogii s výrazem *hitlerovský*, resp. *imperialistický*, což řadilo vše *západní* do jedné negativně hodnocené kategorie. Skutečnost, že se v tomto případě v jedné rovině našel i atribut *komunistický* reflektuje stav společnosti, která opět ztrácí svobodu. Strach z Německa a dosud živá reflexe II. světové války je podtržena připomínkou toho, že je to *poprvé od dob Hitlera, kdy Němci – bez dovolení – překračují hranice Československa*. Opakující se stereotyp zde podtrhuje zejména zmínka Hitlera a parenteze *bez dovolení*, která je připomínkou pomnichovských událostí z let 1938 a 1939. Fakt, že se východoněmecké oddíly ve skutečnosti invaze vůbec nezúčastnily, byť byly mobilizované, nehrál roli. Komunistická propaganda v tomto ohledu dokázala své.

Uveřejněno je rovněž komuniké *politického výboru pražské stranické organizace*, která okupaci kategoricky odsoudila. V socialistických zemích obecně platila analogie *stranický – komunistický*, není však jednoznačné, jak této rétorice rozuměli její příjemci v západní společnosti. Tato výše uvedená formulace tak může být matoucí ve skutečnosti, které strany politický výbor vlastně podal prohlášení. Byli to komunisté, kteří vpád vojsk Varšavské smlouvy pojmenovali *těžkým úderem mezinárodnímu socialismu*? V textu tento atribut *komunistický* chybí a to může být účelné.

V textu se také objevují první spekulace o vytvoření *loutkové vlády*. S výjimkou výpovědi korespondenta Henryho Shapiro však není jasné, kdo se skrývá pod oněmi diplomatickými zdroji.

2.1.4 Trupy Na Ulicach Pragi – Nowotny Znów ,Prezydentem‘⁸⁸

Praga (UPI) - Inwazja czołgów sowieckich na Czechosłowację napotkała na sporadyczny opór, mimo nawoływań rządu Dubczeka do zachowania spokoju i stosowania tyko biernego oporu.

W rezultacie oporu jest w Pradze kilkanaście osób zabitych i 57 rannych od kul sowieckich karabinów maszynowych na czołgach.

Amerykański student, Jeff Roberts podał po raz drugi przez UPI, że widział 5 osób zabitych na ulicach Pragi.

⁸⁸*Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 198. s. 1.

Siedziba rządu Dubczeka jest otoczona czołgami sowieckimi, a na ulicach Pragi Rosjanie rozrzucują ulotki w języku czeskim, które głoszą, że „jedynym legalnym Prezydentem Czechosłowacji jest Antoni Nowotny”.

Dziennik Związkowy, 21. srpna 1968

Agenturní zpráva otištená v polském emigračním tisku vcelku stručně konstatuje, že sovětská vojska narazila na sporadický odpor a odvolává se i na komuniké československé vlády určené občanům. Nebojí se přitom užít slova „invaze”, což jednoznačně definuje negativní postoj vydavatelů deníku, tak jako celé polské emigrace ve Spojených státech k této události.

Není zřejmé, z jakého zdroje s takovou rychlostí převzala agentura UPI informaci o 57 raněných, zmiňuje však výpověď amerického studenta Jeffa Robertse, který údajně osobně viděl pět zabitých osob v Praze. Lze předpokládat, že informace o ruských letácích v českém jazyce se zmínkou předcházejícího prezidenta Antonína Novotného, rovněž pochází od tohoto studenta.

Na strohosti a krátkosti tohoto článku je současně vidět, jak stručnými a omezenými informacemi západní deníky disponovaly v prvních hodinách okupace.

2.1.5 Plon Inwazji ZSRR: 60 Zabitych i 160 Rannych. Demonstracje Antysowieckie i Stan Wojenny

Praga (UPI) – Tajne czeskie radiostacje podaja, ze ofiara sowieckiej inwazji padlo dotychczas 60 zabitych i 160 rannych. Wśród zabitych jest głównie mlódziez, która własnymi piersiami chciała zatrzymać sowieckie czołgi.

Wczoraj tysiące „prazan” brało udział w demonstracjach antysowieckich. Rzucano w sowieckie czołgi owocami i papierami, na których były napisane hasła, wzywające do opuszczenia Czech. Żołnierzom starano się wręczać egzemplarze tajnej prasy.

Na skutek demonstracji – władze inwazyjne wprowadziły w Pradze stan wojenny i godzinę policyjną.

Dziennik Związkowy, 23. srpna 1968

Krátká zpráva americké tiskové agentury UPI věčně informuje o dosud známých počtech obětí vojenské intervence. Odvolává se přitom na vysílání tajných československých radiostanic. Důraz v textu je kladen na skutečnost, že většinu

zabitých tvořila hlavně *mládež*, jež chtěla zastavit sovětské tanky *vlastní hrudí*. Toto abstraktní přirovnání symbolizuje nerovnost boje, kdy mládež, coby nositelka budoucnosti národa, vede neozbrojený boj proti agresorovi. Tato formulace, byť nezkrsluje skutečnost, heroizuje odpor napadeného v obraně své země.

Poněkud jinak je tento odpor vykreslený v další části, kde ovoce a letáky symbolizují zoufalost situace. Pokusy Pražanů o šíření tajného tisku mezi vojáky představuje jistou formu dialogu, a připomíná, že celé situaci mnohdy nerozumí samotní vojáci.

Informace o vyhlášení stanného práva a zákazu vycházení okupačními orgány zdůraznila vážnost situace, jaká panuje v Praze.

2.2 Československá delegace v Moskvě

2.2.1 Prezydent CSRS przybył do Moskwy z przyjacielską wizytą oficjalną⁸⁹

Serdeczne powitanie w stolicy ZSRR

Moskwa (PAP). Agencja TASS opublikowała następujący komunikat oficjalny o przybyciu do Moskwy prezydenta Czechosłowacji:

23 sierpnia przybył do Moskwy z przyjacielską wizytą oficjalną dla omówienia problemów, stanowiących przedmiot wzajemnego zainteresowania, prezydent Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej, L. Svoboda. Wraz z prezydentem CSRS do Zw. Radzieckiego przybyli: min. obrony narodowej, gen. plk. M. Džur, członek Prezydium KC KPCz, pierwszy sekretarz KC KP Słowacji, V. Bilak, członek Prezydium KC KPCz, pierwszy sekretarz Środkowoczeskiego Komitetu Obwodowego KPCz, J. Piller, min. sprawiedliwości (przewodniczący Czechosłowackiej Partii Socjalistycznej) B. Kuczera, sekretarz KC KPCz, A. Indra, zastępca przewodniczącego rządu CSRS, członek KC KPCz G. Husak.

Na lotnisku udekorowanym flagami państwowymi Zw. Radzieckiego i CSRS towarzyszy czechosłowackich witali: sekretarz generalny KC KPZR, L. Breźniew, członkowie Biura Politycznego KC KPZR, A. Kosygin, A. Kirilenko, N. Podgorny, D. Polański, M. Suslow, A. Szelepin, G. Woronow, min. obrony ZSRR, A. Greczko, min. spraw zagranicznych ZSRR, A. Gromyko.

Przy powitaniu prezydenta Czechosłowacji kompania honorowa oddała honory wojskowe, odegrano hymny państwowe Zw. Radzieckiego i CSRS.

Liczni zebrani przedstawiciele mas pracujących Moskwy zgotowali serdeczne przyjęcie prezydentowi CSRS i innym towarzyszom czechosłowackim, którzy wraz z nim przybyli.

Z lotniska prezydent L. Svoboda udał się do oddanej do jego dyspozycji rezydencji na Kremlu. W samochodzie jechali wraz z nim L. Breźniew, N. Podgorny i A. Kosygin.

⁸⁹ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 204. s. 1.

W drodze na Kreml dostojnych gości z zaprzyjaźnionej socjalistycznej Czechosłowacji serdecznie witali mieszkańcy Moskwy.

Pionierzy i młodzież szkolna wręcali L. Svobodzie i innym działaczom Czechosłowacji bukiety czerwonych goździków. Znajdujący się na lotnisku mieszkańcy Moskwy serdecznie witali prezydenta CSRS i towarzyszące mu osoby. Wznoszono okrzyki: „Niech żyje przyjaźń radziecko-czechosłowacka!”, „Niech żyje prezydent Svoboda!”, „Przyjaźń, pokój!”. Prezydent serdecznie odpowiadał na powitania mieszkańców Moskwy.

Według drogi z lotniska do Moskwy i na ulicach prowadzących na Kreml L. Svobodę i czechosłowackich działaczy partyjnych i państwowych witaly dziesiątki tysięcy mieszkańców Moskwy. Trzymali oni w rękach chorągiewki o barwach radzieckich i czechosłowackich. Wiele osób przyszło z transparentami, na których widniały napisy: „Niech żyje jedność i zespolenie krajów wspólnoty socjalistycznej!”, „Popieramy i aprobujemy politykę KPZR!”, „Przyjaźń radziecko-czechosłowacka po wieczne czasy!”.
(W)

Życie Warszawy, 24. srpna 1968

Oficiální komuniké sovětské tiskové agentury TASS, které dále převzala polská tisková kancelář je ve své podstatě formálním protokolem o oficiální návštěvě představitelů československé vlády, ve kterém nejsou nijak dále komentovány okolnosti a příčiny její realizace.

Představení československé delegace, stejně jako později jejich sovětských protějšků, je provedeno způsobem, kdy křestní jméno je uváděno ve zkrácené formě prvním písmenem, ačkoliv politická funkce každé z uvedených osob je vypsána takřka strojově. Svědčí to mimo jiné o tom, že stranická funkce je v důležitosti nadřazena osobnímu jménu. Samotný cíl návštěvy je však v textu značně upozaděný a velmi neurčitě formulovaný jako *prodiskutování problémů, které stanoví předmět společných zájmů*, což v podstatě minimalizuje onen problém a vytváří dojem toho, že obě strany mají situaci zcela pod kontrolou a žádná krize nepanuje.

Popis vítání prezidenta Svobody, resp. československé delegace se vyznačuje vysokým stupněm idealizace. Pozitivně laděný postoj k Československu a jeho nejvyšším představitelům je umocňován častým použitím adjektiv *srdečný, přátelský, spřátelený*, což je jedním z jevů schematismu, neboť vztah k socialistickému státu musí být podle této logiky vždy pozitivní. Jakékoliv negativní hodnocení situace však v textu chybí, proto vzniká dojem, jakoby československá delegace přiletěla do Moskvy na zcela formální návštěvu.

Skutečností, že spolujezdci prezidenta Svobody byli nejvyšší představitelé SSSR, dává autor najevo úctou vůči Ludvíku Svobodovi. Vzhledem k upozaděným

okolnostem však vzniká snad i nechtěný dojem, že Brežněv, Podgornyj a Kosygin byli na této projížďce spíše policejní eskortou a ona cílová rezidence v Kremlu vězením.

Uvedené výkřiky a transparenty veřejnosti mají pouze potvrdit názorovou jednotu mezi politikou SSSR a jeho lidem, a vytvořit iluzi dobré atmosféry navzdory geopolitickým okolnostem, které jsou v textu zcela ignorovány. O jednání, kvůli kterým delegace do Moskvy přiletěla, velice stručně informuje agenturní komuniké umístěné na téže stránce.

2.2.2 Rozmowy na Kremlu⁹⁰

Moskwa (PAP). Agencja TASS opublikowała następujący komunikat:

23 sierpnia rozpoczęły się w Moskwie rozmowy między delegacją Czechosłowacji z prezydentem CSRS L. Svobodą na czele i przywódcami KPZR i rządu radzieckiego. Rozmowy przebiegają w szczerzej atmosferze. Rozmowy będą kontynuowane 24 sierpnia rano. (W)

Życie Warszawy, 24. srpna 1968

Ačkoliv tento článek svým obsahem bezprostředně navazuje na předchozí oficiální komuniké agentury TASS, rozhodli se jej redaktoři umístit jako zprávu odděleně, avšak rovněž na titulní stránce. Patrně nejvýmluvnější je zde formulace oněch jednání, které probíhají v *upřímné stranické atmosféře*. Jde o jednoznačnou jazykovou manipulaci zvanou jako *doublespeak*, jenž formou eufemizace zakrývá skutečnost, že výše zmíněná jednání probíhala a patrně budou probíhat v atmosféře spíše *bouřlivé*.

Situaci kolem Alexandra Dubčeka a jeho případnou roli v jednáních však momentálně socialistický tisk neřeší.

2.2.3 Dubczek Uwięziony w Moskwie⁹¹

Ma Zostać Włączony Do Rozmów z Wielką Trójką Sowiecką

Moskwa (UPI) – Trójka władców Kremla zgotowała prezydentowi Swobodzie w Moskwie triumfalne przyjęcie. Na lotnisku ściskano go i całowano, jak najlepszego przyjaciela. Zwieziony autobusami z fabryk tłum moskwcizan wiwatował, a nieszczęsny prezydent musiał odpowiadać uśmiechami i

⁹⁰ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 204. s. 1.

⁹¹ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 201. s. 1.

ukłonami. W otwartym samochodzie jechał przez ulice Moskwy w towarzystwie wielkiej trójki: premiera Kosygina, sekretarza generalnego partii Breżniewa i prezydenta ZSRR Mikołaja Podgórnego.

Komunikat sowieckiej agencji prasowej TASS podaje, że rozmowy przebiegają w atmosferze przyjaznej i koleżeńskiej (podobnie podawano o rozmowach w Bratysławie, a konsekwencją tej „koleżeńskości” była agresja – przyp. Red.).

Według informacji TASS rozmowy będą kontynuowane jeszcze i w dniu dzisiejszym, chociaż Swoboda spodziewał się przed wyjazdem, że wróci w piątek i będzie mógł natychmiast przemówić do narodu.

Swobodzie towarzyszą w podróży do Moskwy m. in. dwaj sowieccy kolaboranci Vasil Bilak i Aloiz Indra oraz zdecydowani zwolennicy reform Dubczeka, jak minister sprawiedliwości Bogusław Kucera, minister obrony gen. Dzur i wice-premier Gustaw Husak. Czeska tajna radiostacja nadała, że Komitet Centralny wyraził całkowite swe poparcie dla Swobody, Husaka i Dzura.

Czy Zaproszą Dubczeka?

Poinformowane źródła twierdzą, że Dubczek i premier Cernik znajdują się w Moskwie i jest bardzo możliwe, że wezmą udział w rozmowach, prowadzonych między prezydentem Swobodą a władcami Kremla. Stanowisko jednak Moskwy do Swobody jest zupełnie inne niż uprowadzonego z Pragi Dubczeka. O ile Kreml pragnie zjednać Swobodę serdecznością i uroczystymi powitaniem, o tyle moskiewska prasa nadal nazywa Dubczeka zdrajcą. Źródła nie podają w jaki sposób Dubczek i Cernik zostali przewiezieni do Moskwy.

Marionetkowy Rząd

Sowiety spodziewają się, że w najbliższym czasie uda się im stworzyć marionetkowy rząd, złożony z kolaborantów.

Po raz pierwszy sowiecka prasa podała wiadomość o tajnym, nadzwyczajnym zjeździe czeskiej partii komunistycznej. Twierdzi ona, że zjazd ten był nielegalny, ponieważ nie został zwołany przez Komitet Centralny, (znaczna część członków Komitetu Centralnego została aresztowana przez wojska inwazyjne – przyp. Red.).

Dawna tajna policja Nowotnego przeprowadza w Czechosłowacji masowe aresztowania zwolenników liberalnych reform Dubczeka.

Dziennik Związkowy, 24. srpna 1968

Západní deník k příletu československé delegace do Moskvy přistupuje skrze jiné aspekty. Zatímco socialistický tisk Dubčeka ignoruje, autor textu v západním deníku se touto postavou v souvislosti s příletem československé delegace zabývá hned v titulku a uvítací ceremoniál je spíše druhotnou událostí.

Přílet delegace v čele s prezidentem Svobodou a jeho uvítání na moskevském letišti je popisováno s nádechem ironie a tragikomiky. Není proto náhodou, že autor textu pasuje prezidenta do role *nešťastného prezidenta*, který musí rozdávat úsměvy, ačkoliv důvody návštěvy jsou spíše tragické.

Deník zcela střízlivě přejímá fakta zveřejněná oficiálním komuniké agentury TASS, aby je vzápětí sám hodnotil. Zajímavé je, že *upřímnou stranickou atmosféru* převedl na *přátelskou*. Vlastní redakční poznámkou pak tuto poznámku ironicky komentuje a uzavírá v deziluzi.

Ve zmiňce delegátů, kteří Svobodu doprovázejí, je značná polarizace jejich rolí. Silně negativní hodnocení je u osob Bilaka a Indry, které autor otevřeně nazývá *sovětskými kolaboranty*, což je jednoznačnou formou negativního hodnocení, s notnou dávkou despektu. Naopak Husák s Kučerou a Dzurou jsou pasováni do pozice zastánců Dubčekových reforem, což je staví na stranu těch „dobrých“. Tuto skutečnost zdůrazňuje i zmíněné vysílání *tajné* (v rétorice západního deníku nikoliv *nelegální*) radiostanice, jenž vyjadřuje jejich podporu v diplomatické misi.

Postava Dubčeka a jeho osud je pro deník stále klíčovou otázkou a v tomto tématu tak musí pracovat pouze s neověřenými zdroji, uchyluje se proto ke spekulacím. Nicméně již skutečnost, že se autor v dílčím podnadpisu ptá formou rétorické otázky „*Pozvou Dubčeka?*“, hovoří za význam, který byl jeho osobě přikládán i v souvislosti s probíhajícími jednáními a nadějím, které do něho byly stále vkládány.

Užitím pojmu *loutkový stát*,⁹² který v Československu podle autora má vzniknout, je vyjádřen despekt před potenciálním vývojem v zemi. Jelikož se tento pojem vyskytuje samostatně v posledním podnadpisu - a nikoliv formou otázky, jako v případě ostatních, lze vyčíst, že o osudu československé vlády zřejmě žádná „diskuse“ nebude. Autor se přitom neostýchá opětovně užít negativně vyznívající výraz *kolaborant*, čímž kategoricky vyjadřuje despekt ke všem prosovětským vládním činitelům v Československu.

2.2.4 Komunikat o rozmowach radziecko-czechosłowackich⁹³

Umacnianie solidarności krajów socjalistycznych

Zdecydowana odprawa militarystom niemieckim

Moskwa (PAP). Agencja TASS donosi: w dniach od 23 do 26 sierpnia 1968 roku odbyły się w Moskwie rozmowy radziecko-czechosłowackie, w których brali udział:

⁹² Vzhledem k polskému významu lze užít i synonymický překlad *loutková vláda*.

⁹³ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 207. s. 1.

- ze strony radzieckiej – sekretarz generalny KC KPZR L. Breżniew, przewodniczący Rady Ministrów ZSRR, członek Biura Politycznego KC PKZR A. Kosygin, ...⁹⁴

- ze strony czechosłowackiej – prezydent CSRS L. Svoboda, pierwszy sekretarz KC KPCz A. Dubczek, ...⁹⁵

W czasie rozmów omawiane były w szczerej, partyjnej dyskusji zagadnienia związane z aktualnym rozwojem sytuacji międzynarodowej, aktywizacja knoń imperializmu przeciwko krajom socjalistycznym, sytuacja w Czechosłowacji w ostatnich czasach i z tymczasowym wkroczeniem na terytorium CSRS wojsk 5 krajów socjalistycznych.

Strony wyraziły zdecydowane, obustronne przekonanie, że w obecnej sytuacji rzeczą najważniejszą jest realizacja przyjętych w Czernej n/Cisą wspólnych uchwał oraz ustalonych przez naradę w Bratysławie też i zasad, jak również konsekwentna realizacja praktycznych kroków, wynikających z osiągniętego w toku rozmów porozumienia.

Strona radziecka zadeklarowała zrozumienie i poparcie dla stanowiska kierownictwa KPCz i CSRS, które zamierza wziąć za punkt wyjścia uchwały posiedzeń plenarnych KC KPCz w styczniu i w maju br. – w celu udoskonalenia metod kierowania społeczeństwem, rozwijania demokracji socjalistycznej i umocnienia ustroju socjalistycznego na gruncie zasad marksizmu-leninizmu.

Osiągnięto porozumienie co do posunięć, których celem jest jak najszybsza normalizacja sytuacji w CSRS. Przywódcy czechosłowaccy poinformowali o posunięciach, jakie zamierzają w tym celu podjąć w najbliższym czasie.

Ze strony czechosłowackiej oświadczone, że cała działalność organów partyjnych i państwowych we wszystkich kierunkach będzie zmierzała do zapewnienia skutecznych posunięć służących władzy socjalistycznej, kierowniczej roli klasy robotniczej i partii komunistycznej oraz rozwojowi i umocnieniu przyjaznych stosunków z narodami Związku Radzieckiego i całej wspólnoty socjalistycznej.

Przywódcy radzieccy dając wyraz jednomyślnemu dążeniu narodów ZSRR do przyjaźni i braterstwa z narodami socjalistycznej Czechosłowacji potwierdzili gotowość do jak najszerzej i szczerej współpracy na zasadach wzajemnego szacunku, równouprawnienia, integralności terytorialnej, niezależności i socjalistycznej solidarności.

Wojska krajów sojusznicych, które wkroczyły czasowo na terytorium Czechosłowacji, nie będą się mieszać do spraw wewnętrznych Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej. Osiągnięto porozumienie co do warunków wycofania tych wojsk z terytorium CSRS w miarę normalizacji sytuacji w CSRS.

Strona Czechosłowacka zakomunikowała, że dowódca naczelny czechosłowackich sił zbrojnych wydał odpowiednie rozkazy w celu niedopuszczenia do incydentów i konfliktów mogących spowodować naruszenie spokoju i porządku publicznego. Poleciał on także dowództwu wojskowemu CSRS, by pozostawało w kontakcie z dowództwem wojsk sojusznicych.

W związku z omawianiem w Radzie Bezpieczeństwa ONZ tzw. problemu sytuacji w Czechosłowacji, przedstawiciele CSRS oświadczyli, że strona czechosłowacka nie zwracała się z wnioskiem o umieszczenie tego zagadnienia na porządku obrad Rady Bezpieczeństwa i że domaga się usunięcia tej sprawy z porządku dziennego.

⁹⁴ Následuje výčet 10 dalších politických představitelů SSSR (Podgornyj, Voronov, Kirilenko, Poljanskij, Suslov, Šeljepin, Šelest, Ponomarjov, Grečko a Gromyko).

⁹⁵ Následuje výčet 17 dalších politických představitelů ČSSR (Srnkovský, Černík, Bilak, Barbírek, Piller, Rigo, Špaček, Švestka, Jakeš, Lenárt, Šimon, Husák, Indra, Mlynář, Dzúr, Kučera a Koucký).

Przywódcy KPZR i przywódcy KPCz stwierdzili ponownie, że są zdecydowani prowadzić nieugięte na arenie międzynarodowej politykę umacniania solidarności wspólnoty socjalistycznej, politykę obrony sprawy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Związek Radziecki i Czechosłowacja będą tak jak dotychczas udzielać zdecydowanej odprawy militarystycznym odwetowym i neohitlerowskim siłom dążącym do rewizji wyników drugiej wojny światowej i do naruszenia nietykalności istniejących w Europie granic. Potwierdzono ponownie niezłomne postanowienie dokładnego wykonywania wszystkich zobowiązań podjętych przez obie strony na podstawie wielostronnych i dwustronnych układów zawartych między państwami socjalistycznymi oraz umacniania potęgi obronnej wspólnoty socjalistycznej i zwiększania skuteczności obronnego Układu Warszawskiego.

Rozmowy toczyły się w atmosferze szczerości, partyjności i przyjaźni. (B)

Życie Warszawy, 28. srpna 1968

Oficiální komuniké sovětské tiskové agentury TASS, které převzaly všechny prorežimní deníky, shrnuje průběhy i závěry čtyřdenního jednání mezi československou a sovětskou delegací. Za povšimnutí stojí především pořadí jednajících stran v nadpisu i v textu samotném – atribut *sovětský* je v souladu s newspeakem vždy na prvním místě. Text je pak specifický především svou strukturou, když úvodní a závěrečné konstatování obsahují věcné sdělení, zatímco samotná stať se charakterizuje velmi složitými větnými konstrukcemi s neurčitým sdělením a jejím cílem je podle zásad newspeaku příjemce spíše zahltnit než věcně informovat. Tuto skutečnost například ilustruje onen dlouhý a složitý výčet zúčastněných delegátů obou stran (pro úplnost jsou jména uvedena v poznámce pod čarou), který jsem záměrně vypustil, neboť pro účely analýzy a pochopení významu textu postačí zachovaný fragment, jenž koneckonců obsahuje i jména delegátů nejvýznamnějších. Pro tento seznam zúčastněných je typická především jeho forma, ve které je stranická funkce v důležitosti nadřazena jménu dané osoby a proto ji sovětská agentura nevynechává, byť by se v mnohých případech opakovala a její uvádění v plném znění má takřka *rituální* charakter.

Kromě konstatování, že jednání probíhala po celý čas v *upřímné stranické* diskuzi - což může vzhledem k charakteru události eufemizovat její naopak vyhocený průběh - narušil vcelku neutrální tón formulace, podle které jedním z témat bylo *oživení intrik imperialismu proti socialistickým státům*. Samotný výraz *intrika* je expresivně zabarvený a nese negativní konotace, které přenáší i na výraz *imperialismus*, jenž je v socialistické rétorice vždy uváděn v negativních souvislostech. Koneckonců *intrika* je vždy spojována s *podlostí* a cílem této rétoriky je spojit vše negativní se západním světem. Jednání je tedy vykresleno jako otevřený a věcný dialog plný vzájemného

pochopení, o čemž svědčí časté formulace typu: „*sovětská strana deklarovala pochopení a podporu*“ nebo „*dosaženo shody ohledně ...*“. Ačkoliv z textu není pochyb o tom, že průběh jednání řídila strana sovětská, iniciativu musela prokazovat hlavně strana československá, o čemž svědčí formulace typu *československá strana ohlásila*, případně *československá strana sdělila*.

Obsahově není toto komuniké příliš věcné, text spíše reflektuje návrat k hodnotám a stanoviskům deklarovaným na konferencích v Čierné nad Tisou a v Bratislavě, které předcházely okupaci, a na jejichž základě se Československo mělo řídit. Klíčové jsou zde proto především dvě témata. Nejprve je to otázka přítomnosti intervenčních vojsk na území ČSSR. Podle agentury došlo ke *shodě*, co se týče *podmínek* stažení těchto vojsk. Není však uvedeno, o jaké *podmínky* jde a v jakém časovém horizontu by mělo ke stažení dojít. Současně není uvedeno, že se toto stažení týká pouze části vojsk a na území ČSSR bude trvale umístěn sovětský kontingent. Dalším tématem byla skutečnost, že se události v Československu projednávaly v Radě bezpečnosti OSN, od čehož se dle agentury československá delegace distancovala a požaduje stažení tématu z programu jednání Rady bezpečnosti. Agentura tímto tvrzením v podstatě staví československou delegaci do pozice rukojmích, kteří svým stanoviskem vůči OSN odmítají potřebu jakékoliv diplomatické pomoci.

Ve zbylé části komuniké je prezentován trend úzké spolupráce obou států na všech úrovních. K zajímavé formulaci dochází zejména v momentě, kdy se autor dotkne charakteristiky společného nepřítele. Jsou jím *militaristické, odvetní a neohitlerovské síly*, které se dle agentury měly v souladu s často využívaným *německým strašákem* pokoušet o revizi výsledků II. světové války, zejména pak poválečných hranic. Toto téma bylo aktuální zejména v Polsku v souvislosti se západní hranicí s NDR, jež dosud nebyly uznány západním Německem.

Na závěr textu je opět konstatováno, že jednání proběhla v atmosféře *upřímnosti, stranickosti a přátelství*. Tendence opakování tohoto zdánlivě nepodstatného tvrzení vede k závěru, že charakter těchto jednání byl ve společnosti vnímán velmi rozporuplně, což agentura reflektovala, a proto se snažila uměle vyvolat opačný dojem.

2.3 Obraz polského vojáka v ČSSR

2.3.1 Zginął, by uratować życie czeskiego milicjanta⁹⁶

Bohaterski dowódca czołgu, kpr. RYSZARD KUCHARCZYK został odznaczony pośmiertnie Orderem Odrodzenia Polski V klasy

(INF. WŁ) – Wszystko to trwało ułamek sekundy. Miejscowość Mezimestri⁹⁷ w Czechosłowacji. Przez most toczą się czołgi. Dowódcą jednego z nich jest kapral Ryszard Kucharczyk. Młody, 21-letni podoficer służby zasadniczej, aktywista KMW i członek Partii, doskonały żołnierz, najlepszy w swojej jednostce strzelec, zamilowany sportowiec, a w ogóle chłopiec o złotym sercu, uczynny, koleżeński, serdeczny, lubiany.

Czołg był już na nasypie przed mostem, gdy mignęła przed nim sylwetka ludzka. Ktoś chciał przebiec na drugą stronę jezdni, myślał, że zdąży, lecz pośliznął się na śliskim asfalcie. Kapral dostrzegł mundur czeskiego milicjanta.

Z obu stron nasypu – tylko cienkie słupki. W dole kilkunastometrowa przepaść. I ten człowiek przed czołgiem, człowiek w mundurze czeskiego milicjanta. Co powiedzą bracia Cześci? Czy rozumieją, że pośliznął się i wpadł pod czołg? Co powiedzą o nich koledzy – żołnierze w kraju?

Te wahania nie trwają ułamka sekundy. Refleks, wycucie sytuacji, decyzja – wszystko to dzieje się w jednej chwili.

- Człowiek! – wola kapral Ryszard Kucharczyk.

Zahamowany nagle na śliskiej jezdni czołg wpada w poślizg, łamie słupki i siłą bezwładu spada z nasypu. Tak zginął dzielny dowódca czołgu, kapral Ryszard Kucharczyk. Wysoce zdyscyplinowany żołnierz, świetny specjalista i jednocześnie aktywny działacz młodzieżowy. Młody, pełen werwy chłopiec, który tak bardzo lubił grać w piłkę nożną, w cywilu ceniony pracownik zakładów drzewnych przemysłu węglowego w Gorzowie, gdzie również pracuje jego ojciec i starszy brat, Zdzisław, który swój obywatelski obowiązek służby wojskowej odbył przed kilku laty.

Za bohaterską i jednocześnie humanitarną postawę Rada Państwa przyznała pośmiertnie kapralowi Ryszardowi Kucharczykowi Order Odrodzenia Polski V Klasy.

Żołnierz Wolności, 29. srpna 1968

Aniž bych zde chtěl jakkoliv hodnotit nebo snad znevažovat osobu desátníka Kucharczyka, případně okolnosti této bezesporu tragické nehody, je výše uvedený text ideální ukázkou toho, jak v souladu se zásadami socialistického realismu režim vytvářel z osudu běžného člověka vzor národního, a co především – socialistického hrdiny.

Ačkoliv to z titulu článku není zřejmé, základním jeho cílem měla být informace o ocenění desátníka Kucharczyka za projevenou statečnost a humanitu vysokým státním vyznamenáním in memoriam. Tato skutečnost se zmiňuje velmi stručně v podtitulu a v posledním odstavci článku. To jsou ovšem jediná nezpochybnitelná fakta, která se v textu objevují. Autorovi bylo nejspíše zřejmé, že by natolik stručná a strohá informace

⁹⁶ *Žołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 204. s. 2.

⁹⁷ Meziměstí – město v těsné blízkosti polské hranice v Broumovském výběžku

na stránkách deníku zapadla, proto se na ní rozhodl postavit celou legendu, která měla prostřednictvím uměle vytvořeného příkladu sebeobětování jednotlivce – popsáno jako osobnost nejvyšších kvalit - symbolizovat postoj celé polské armády k intervenci a k Československu jako „bratrskému státu, kterému je třeba pomoci za jakoukoliv cenu.“

První odstavec má za účel upoutat čtenářovu pozornost, o čemž svědčí poněkud neobratná kombinace minulého a přítomného času ve vyprávění. Následuje „charakteristika“ desátníka Kucharczyka, která je spíše univerzálním popisem „ideálního“ socialistického vojáka. Tento dlouhý výčet přídomek jako *aktivista KMW*⁹⁸, *člen strany, dokonalý voják, nejlepší střelec v jednotce, vášnivý sportovec* je přitom jen úvodem k celému příběhu. K podobnému mechanismu, jehož účelem je vytvoření obrazu vysoce vzdělaného, odborného a politicky uvědomělého vojska, se autor vrací ještě v předposledním odstavci, kdy připomene a v podstatě zopakuje Kucharczykovu *odbornost, aktivitu v mládežnických organizacích, lásku k fotbalu a civilní povolání v uhelném průmyslu*, což je navíc zdůrazněné dělnickým původem a příkladností celé jeho rodiny.

Zásadní a zcela vykonstruované otázky ovšem přináší prostřední odstavec článku, kde se autor pokouší popsat události předcházející nehodě. Důraz je kladen na skutečnost, že onou osobou, která měla údajně uklouznout před tankem, byl československý policista. Uniforma veřejného činitele na tomto místě v podstatě symbolizuje celý národ, a autor tento úmysl zdůrazňuje, když znovu zopakuje, že se před tankem objevil *člověk v uniformě českého policisty*. Následují zcela zásadní otázky: „*Co na to řeknou bratři Češi? Pochopí, že uklouzl a spadl pod tank? Co o nich řeknou kolegové – vojáci doma?*“ Je nepravděpodobné, že by autor textu sdílel kritický postoj většinové polské společnosti a tyto otázky měly nějaký skrytý podtext. Je však symbolické, jak by takové otázky vyzněly, pokud bychom si je položili dnes v mnohem širším kontextu česko-polských vztahů té doby. Podle slov autora se tedy Kucharczyk rozhodl raději obětovat - uhnul ze směru a s tankem spadl z náspu. O tom, že by takové rozhodnutí musel vědomě učinit i za celou posádku tanku, čímž by pochopitelně obětoval i ji, se však v článku nepíše.⁹⁹

⁹⁸ Koła Młodzieży Wojskowej – mládežnická organizace v rámci Polské lidové armády

⁹⁹ Osádku tanku T-54A tvořily 4 osoby.

Skutečné okolnosti této nehody byly neméně tragické, nicméně jsou zcela v rozporu s verzí, již přinesl deník. Během přejezdu přes onen mostek praskl u Kucharczykova tanku jeden z pásů, což následně způsobilo stočení pancéřového stroje ze směru cesty a nakonec vedlo k jeho pádu z náspu a převrácení na věž. Zatímco desátník Kucharczyk zahynul, zbylí členové posádky patrně utrpěli těžká zranění.¹⁰⁰

Jelikož text vyšel na stránkách armádního deníku, měl se dostat především do rukou příslušníků armády doma i v samotném kontingentu, a zprostředkovat jim silně zromantizovaný a zidealizovaný obraz polského vojáka nasazeného v zahraničí prostřednictvím uměle vytvořeného příkladu. Je vhodné dodat, že jde o redakční text deníku, nikoliv převzatou agenturní zprávu.

2.3.2 Ulotki w Obronie Czech Podrzucane w Warszawie¹⁰¹

Polscy Żołnierze Nie Oddali Ani Jednego Strzału Do Czechów.

Warszawa (DP) – We wschodniej, mieszkaniowej części Warszawy (zapewne na Pradze – przyp. Red.) rozdawano i wsuwano pod drzwi mieszkań tajnie powielane ulotki protestujące przeciw udziałowi wojsk polskich w najeździe na Czechosłowację. „Życie Warszawy” ogłosiło korespondencję Zygmunta Broniarka z Czechosłowacji, który pisze, że żołnierze polscy nie oddali ani jednego strzału do Czechów w czasie okupacji.

Tajne ulotki rozdawane w Warszawie zawierały hasła: „Hańba okupantom!”, „Czechosłowajo, nie jesteś samotna” i tym podobne, a treść ich głosiła, że siły które usiłują zdławić proces odrodzenia Czechosłowacji, są identyczne z tymi, co stłumiły przemocą demonstrację studenckie w Polsce i udaremniły liberalizację Polski w październiku 1956 i w latach następnych.

W korespondencji swej w „Życiu Warszawy” Broniarek pisze także, że czescy „huligani” niszczą samochody polskich turystów nie zważając czasem na fakt, że znajdują się w nich dzieci.

Oficerowie i żołnierze polskiego oddziału pancernego stacjonowanego pod Hradec Kralove o 11 km na wschód od Pragi opowiadali Broniarkowi, że ludność wymalowała na murach napisy „Śmierć Warszawie!” To rozgniewało Polaków – pisze – ale nie było żadnych incydentów i żaden żołnierz nie oddał ani jednego strzału w kierunku Czechów.

Korespondent „Życia Warszawy” widział jak czeski motocyklista przejechał obok polskiej kolumny czołgów rozrzucając wśród żołnierzy ulotki.

Broniarek usłużnie zaprzecza doniesieniom radiostacji czeskiej, że 800 Polaków pracujących w Hrochuv Tynec podpisało apel o wycofanie wojsk okupacyjnych z Czechosłowacji.

Dziennik Związkowy, 4. září 1968

¹⁰⁰ POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara. II. díl. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha 2010. s. 174. ISBN 978-80-7278-525-4.

¹⁰¹ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 209. s. 1.

Zpráva připisovaná německé agentuře Deutsche Presse kompiluje dvě informace odlišného charakteru i původu, čímž vytváří poněkud nesourodý obraz událostí v Československu a zároveň poukazuje na fakt, s jak skoupými informacemi mohli pracovat polští novináři ve Spojených státech.

Prvním tématem je šíření tajných letáků odsuzujících polskou účast na invazi ve Varšavě, přičemž není uveden konkrétní zdroj. Deník však tuto skutečnost pravděpodobně převzal právě z německé agentury a sám ji doplňuje pouze o dedukci, ve které části Varšavy k tomuto jevu došlo. Kromě vybraných protirežimních hesel je v této zprávě zdůrazněno, že za okupaci Československa jsou zodpovědné tytéž *síly*, které potlačily studentské demonstrace v březnu téhož roku, a především ještě dříve *zhatily liberalizaci Polska* v říjnu 1956. Připomínky těchto událostí mají za účel zdůraznit, že navzdory aktivní účasti polských jednotek v *nájezdu* na Československo jsou ve oba národy na jedné straně barikády společnému nepříteli. Substantivum *nájezd* má v tomto kontextu navíc negativní emocionální náboj, neboť evokuje spíše násilné akce barbarských kmenů na přelomu starověku a středověku.

Druhou zprávou, jíž se autor věnuje na větším prostoru, je korespondence novináře Zygmunta Broniarka pro deník *Życie Warszawy* (Život Varšavy), v níž komentuje situaci v Československu z perspektivy prorežimního novináře. Stěžejní v jeho výpovědi je konstatování, že polští vojáci ani jednou nevystřelili proti obyvatelům Československa, což se autor článku rozhodl zdůraznit i v jeho titulku. Bez ohledu na historické reálie a původ zprávy šlo totiž pozitivní konstatování, které ani nebylo v zájmu emigračního deníku zpochybňovat, či jakkoliv komentovat, pokud nebyly veřejně známy fakta hovořící o opaku. Západní tisk věděl, že v řadách československého obyvatelstva jsou oběti na životech, nebylo však možné zatím určit, která z účastníků se armád byla zodpovědná za dané incidenty.

V další části textu autor na základě selektivního výběru cituje fragmenty z Broniarkovy korespondence, které spolu souvisejí jen částečně, případně vůbec. Autor se přitom nesnaží tyto zprávy jakkoliv hodnotit, je ale evidentní, že uvádí pouze takové fragmenty, které mohou mít hodnotu pro vlastní úsudek o dení v ČSSR a především neobsahují elementy propagandy. Jediným náznakem ironie vůči Broniarkově korespondenci je tak pouze konstatování, že *ochotně popírá* informaci českého rádia o

petici velkého počtu polských pracovníků v Hrochově Týnci za ztažení okupačních vojsk z Československa.

2.4 Reakce v Polsku

2.4.1 Inwazja Czechosłowacji wywołała w Polsce „Rozczarowanie, Rozgoryczenie i Wstrząs”¹⁰²

Warszawa (CT) – Kontrolowana przez reżym Gomułki prasa polska przyznaje, że militarna inwazja Czechosłowacji wywołała w Polsce „rozczarowanie, rozgoryczenie i wstrząs.”

Depesza korespondenta „Trybuny Ludu” w Pradze podaje, że Czesi prowadzą stały „dialog z sowieckimi wojskami inwazyjnymi, niemal przed frontem każdego czołgu i samochodu pancernego, z różnym, najbardziej zapalcziwym natężeniem.

W tej depeszy nie było żadnej wzmianki o obecności wojsk polskich i innych, oprócz sowieckich na terenie Czechosłowacji.

Sama wiadomość była mniej ważna, jak fakt, że była podana w Trybunie Ludu, oficjalnym organie Polskiej Partii Komunistycznej, który aż do ostatniego dnia opisywał opór Czechosłowacji, jako „robotę antysocjalistyczną i kontrrewolucyjną.”

Stanowisko Moczara

Ta depesza była poprzedzona szeptaną propagandą, krytykującą Gomułkę, który od miesięcy popierał twardą sowiecką postawę wobec Czechosłowacji.

Koła zbliżone do Mieczysława Moczara, informują, że sugerował on, aby Polska nie brała udziału w inwazji, która przesunęła szanse na stronę Moczara w jego walce o władzę, jaka trwa od 5 miesięcy. Te siły skupione koło Moczara rozumieją że Kreml nie zgniótł liberalnych reform czeskich, ale wyeliminował taki rodzaj nacjonalizmu, który odpowiadał Polsce.

Niepowodzenie Kremla przy uformowaniu zaraz po inwazji marionetkowego reżymu czeskiego podcięło mocno prestiż Gomułki, jak też i prestiż Breżniewa – stwierdzają ludzie Moczara. Zdają sobie oni dobrze sprawę z tego, że uderzają w bardzo popularną wśród polskiego społeczeństwa strunę, gdy krytykują inwazję sowiecką na Czechosłowację, jak przed tym krytykowali kampanię antysemicką, która teraz została oficjalnie potępiona.

Objawy Sympatii dla Czechów

Od czasu inwazji było w Polsce wiele objawów sympatii do Czechów. W pierwszym dniu inwazji ambasada czeska w Polsce dostała wiele telefonów z wyrazami sympatii i solidarności oraz zapewnienia, że „naród polski nie ma nic wspólnego z tą inwazją”.

W sobotę, 24 sierpnia, na oknach czeskiej ambasady w Warszawie, anonimowe, ale zapewne polskie, ręce położyły bukiety kwiatów, a nad ulicą w pobliżu Ambasady te same ręce wywiesiły w nocy wielki napis czarnymi literami „Dubczek”.

„Ostrożność Wskazana”

¹⁰² *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 202. s. 1.

Mimo wielkiego upału okna w mieszkaniach w Warszawie były w sobotę pozamykane, z czego korespondent „New York Times” wyciągnął wniosek, że Polacy słuchają radia zagranicznego w języku polskim. Chociaż obecnie słuchanie radia zagranicznego nie jest w Polsce przestępstwem, to jednak jeden z Polaków w Warszawie powiedział korespondentowi, że w obecnej sytuacji „taka ostrożność jest wskazana”.

Dziennik Związkowy, 26. srpna 1968

Článek z 26. srpna komentuje události v Československu z perspektivy socialistického tisku, dění na domácí politické scéně a spontánních reakcí polských obyvatel. Díky tomu neukazuje pouze kritický postoj polské společnosti k vojenské intervenci Československa, případně rozporuplný způsob, jakým na tento jev reagovala režimem ovládaná média. Svou pozornost zároveň věnuje i politické nejednotě, která panovala mezi vrchními představiteli Polské sjednocené dělnické strany. Text je přitom rozdělen do čtyř tematických bloků s velmi různorodým charakterem svého zdroje.

Autor článku si nejprve všímá způsobu, jakým jeden z hlavních prorežimních deníků popsal reakce polské společnosti. Sdělení *Trybuny Ludu* toho, že vojenská invaze do Československa vyvolala v Polsku *rozčarování, rozhořčení a šok*, je totiž vnímáno jako *přiznání* oficiálního socialistického deníku toho, že polská společnost tento krok nepodporovala a přijala negativně. Jak autor článku podotýká, jde o zásadní a v podstatě ojedinělý odklon od běžné rétoriky sdělovacích prostředků, jež jsou kontrolované a řízené komunistickou stranou. Tento dojem navíc podporují výše uvedená, emotivně zabarvená substantiva, která sice nejsou v socialistické rétorice nijak výjimečná, nikdy však nebyla užita v kontextu sebekritiky. Autor si rovněž všímá, že korespondent *Trybuny Ludu* nezmiňuje přítomnost polských, ani jiných vojsk kromě těch sovětských. Nahrává to dojmu, že polský kontingent je zanedbatelný a nehraje zásadní roli. Zatímco byl veškerý nesouhlas či odpor k vojenské intervenci z pohledu socialistického tisku přisuzován *antisocialistickým a kontrarevolučním* silám, tentokrát přiznává korespondent, že *napjatý dialog* je veden takřka *před každým obrněným vozem*. Přiznává tedy, že jde o nálady plošného rázu. Tento ojedinělý posun v jinak striktně schematické rétorice je autorem vnímán jako důkaz ne zcela jednoznačného stanoviska samotného korespondenta k popisovaným událostem. Následně pak připouští, že nemusí jít pouze o postoj jednoho zpravodaje.

V další části se autor věnuje takzvané *šeptané propagandě* kritizující Gomułku, přičemž čerpá z neověřených, takřka anonymních zdrojů kolem osoby Mieczysława

Moczara, sekretáře Polské sjednocené dělnické strany a vnitrostranického oponenta Władysława Gomułky. Jak je ale patrné z podtitulku, jsou tyto anonymní informace prezentovány jako Moczarowo „oficiální“ *stanovisko*, byť jejich původ nelze ověřit a neřeší se, zda jde o z pohledu Gomułkova oponenta o postoj ideologický, či spíše oportunistický. Podstatné však je, že je v této části textu zdůrazněna nejednota uvnitř vládnoucí strany.

Zatímco předchozí dvě sdělení v článku mohly u polských emigrantů vzbudit naději, že ne vše je v Polsku ještě ztraceno, následující částí tento oprávněný dojem graduje. Vedle četných projevů sympatie vůči Čechům je to především prohlášení, že polský *národ nemá nic společného s touto invazí*. Tedy prohlášení, které je ve svém významu jednoznačné a není určeno pouze oněm Čechům, ale i samotným Polákům, kteří v takto pohnuté době nemohou nahlas vyjádřit svůj protest. Poněkud poeticky je formulovaný případ, kdy *neznámé, ale jistě polské ruce položily kytice na okna české ambasády*. Toto symbolické gesto pak autor souběžně spojuje s velkým nápisem „*Dubczek*“, který tyto *stejně ruce* vyvěsily v okolí ambasády.

Na závěr tohoto článku, jenž přes všechny okolnosti nese pozitivní tón, uvádí autor postřeh korespondenta amerického listu New York Times, který si všímá zavřených oken navzdory vedru, které koncem srpna panovalo ve Varšavě, a tento jev si vysvětlil tak, že Poláci poslouchají zahraniční rozhlas. Byť později zazní názor, že poslech takových stanic není zakázaný, z dob války je taková činnost vnímaná jako pasivní způsob odboje, koneckonců potvrzují to slova náhodného Varšavana „*Opatrnosti není nikdy dost!*“. Ať už zní dedukce amerického korespondenta jakkoliv nadneseně, v konečném důsledku ji čtenář může s výhradami akceptovat.

Autor ve svém článku spojil čtyři témata, případně dva tematické bloky, více či méně spolu související. Náhodná však není jejich posloupnost, kdy nejprve je uveden konkrétní případ (*narušení schematického vidění světa v tisku a květy v oknech ambasády*) a posléze obecný případ (*vnitrostranické rozpory mezi komunistickými představiteli státu a hromadný poslech zahraničního rozhlasu*). Postupnou gradací těchto pozitivních příkladů autor rehabilituje roli polského národa vůči sobě i vnějšímu světu.

2.4.2 Powszechna aprobata decyzji rządu PRL¹⁰³

Zebrania w całej Polsce

(W) W czwartek, tak jak i w dniu poprzednim, odbywały się w zakładach pracy, przedsiębiorstwach i instytucjach zebrania organizacji partyjnych, poświęcone omówieniu sytuacji w Czechosłowacji. W wielu zebraniach licznie uczestniczyli bezpartyjni. Powszechnie wyrażano aprobatę dla oświadczenia i stanowiska rządu polskiego oraz decyzji o udzieleniu pomocy przez pięć krajów socjalistycznych bratniemu narodowi czechosłowackiemu.

Członkowie partii i bezpartyjni stwierdzali, iż są wstrząśnięci faktami, świadczącymi o próbach dokonania zmian ustrojowych w Czechosłowacji, zniszczenia dorobku i socjalistycznych zdobyczy mas pracujących. Z rozumą i troską mówiono o tym, że dalsze tolerowanie sił reakcyjnych w Czechosłowacji zagrażałoby przede wszystkim Polsce, NRD i innym krajom socjalistycznym, stanowiłoby groźbę dla pokoju europejskiego. – My, Polacy – podkreślano – z uwagą obserwowaliśmy rozwój wydarzeń w Czechosłowacji w ciągu ostatnich miesięcy. Niepokoił on nasze społeczeństwo, żywotnie zainteresowane w pokojowej pracy i ścisłym współdziałaniu krajów socjalistycznych. Nawiązując do treści odezwy, jaką grupa członków KC KPCz, rządu i Zgromadzenia Narodowego CSRS skierowała do społeczeństwa Czechosłowacji, zabierający głos w dyskusji wyrażali przekonanie, że klasa robotnicza, naród czechosłowacki przezwycięża obecną sytuację, zagroźną drogę siłom ekstremistycznym, obronią zdobycze socjalizmu, w interesie przyjaźni, współpracy i braterskich stosunków między krajami socjalistycznymi.

Najlepszym poparciem oświadczenia naszego rządu – stwierdzano w czasie zebrań – będzie wydajna praca nad pełną realizacją zobowiązań podjętych dla uczczenia V Zjazdu PZPR. Naszą odpowiedzią międzynarodowej reakcji spiskującej przeciwko państwom socjalistycznym będzie wzmożony wysiłek nad pomnażaniem dorobku ludowej ojczyzny. (PAP)

Życie Warszawy, 23. srpna 1968

Článek informuje o všeobecném souhlasu rozhodnutí a postupech vlády Polské lidové republiky. Na tomto místě je však podstatné položit si otázku, kdo vlastně vyjadřuje podporu polské vládě? Autor, případně autoři textu v jeho úvodu informují o tom, že se již druhý den, tedy hned po vojenské intervenci, konaly a stále konají schůze prakticky pracovníků s představiteli strany na všech možných úrovních. Onen výčet míst, na kterých k těmto schůzím docházelo, lze zkrátka shrnout jedním slovem – *všude*. Co je ještě zásadnější, deník zdůrazňuje, že se těchto schůzí zúčastnili i *nestraníci*. Tato zmínka není samoúčelná. Pokud byla potřeba plošně organizovat takovéto schůzky, hovoří to o velkém pozdvižení a nepochopení ze strany polského obyvatelstva. Je tedy pravděpodobné, že to byli především „nečlenové“ strany, kteří měli směrem k politickým pracovníkům na všech úrovních dotazy. Režimový tisk by pochopitelně otevřeně nepřiznal rozporuplnost reakcí společnosti, proto prezentuje závěry těchto

¹⁰³ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 203. s. 1.

schůzí jako *všeobecnou podporu* pracujícího lidu, jelikož názor a hlas jedinců byl v souladu se schematismem nepodstatný.

Dozvídáme se tedy, že členové strany i nestraníci byli jednomyslně *šokováni* skutečnostmi, které vedly vládu k účasti na intervenci. V tento moment tedy nehraje roli, zda je někdo *straník* či nikoliv. Důležitá je v této formulaci *jednota lidu* bez ohledu na obecný světonázor jednotlivců. To, co však všechny bez rozdílu šokuje, jsou hlavně *pokusy o zničení majetku a socialistických výdobytků pracujících mas*. Důraz je tedy kladen hlavně na výsledky plánovaného hospodářství. Rozmluvy jsou přitom vedeny se starostlivostí a rozvahou, což zvyšuje vážnost situace. Je rovněž připomenuto, že reakční síly neohrožovaly pouze Československo samotné, kromě jiných i Polsko. Nepřítel je vyjádřený poněkud implicitně, měl-li však někdo pochybnost o potřebě hájit zájmy sousední socialistické země, argument o ohrožení Polska musel přesvědčit.

V dalším sdělení je v textu parafrázováno všeobecné prohlášení. Způsob, jakým je formulované potvrzuje výše uvedené jevy. Tak, jako to v roce 1941 udělal Stalin po napadení SSSR německými vojsky, tak i socialistická propaganda v Polsku hrála v krizové situaci na národní cítění, nikoliv na politické přesvědčení. Právě z toho důvodu začíná prohlášení slovy: „*My Poláci – podtrženo – jsme s napětím pozorovali...*“ Co nešlo vyjádřit graficky, vyjádřil autor textu explicitně pomocí přístavku, čímž zdůraznil jednotu shromážděných. V prohlášení se setkáme s dalšími jevy socialistické rétoriky, která ctí zásady schematického vidění světa. Zdůrazněno je, že socialistické společnosti záleží na *mírové práci* a *úzké spolupráci* socialistických států. *Úzkost* této spolupráce je pochopitelně založena na tom, že žádný z těchto *států*, Československo nevyjímaje, k ní musí mít identický postoj. Slovní spojení *reakční síly*, jímž byl označen nepřítel socialismu a původce *československé krize*, je tentokrát nahrazen spojením *extremistické síly*. Socialistická rétorika tedy volí z palety atributů s negativním zabarvením a systematicky je nahrazuje. Zároveň jsou na jedné rovině s atributy *imperialistický, buržoazní, kapitalistický, sionistický*, které sice v daném textu nebyly užity a samostatně mají (více či méně) jiný význam, bylo by však možné je vzájemně substituovat a v daném kontextu by byl efekt stejný. Paradoxní na těchto jazykových prostředcích je ale to, že nenesou žádnou dodatečnou informaci o *nepříteli*. Záměrně je vykreslován tak, že jím může být kdokoliv.

Ačkoliv bylo již jednou řečeno, že cílem socialistické společnosti je *mírová práce*, v závěru prohlášení, resp. textu obecně, je výzva k ještě usilovnější práci, jakožto nejlepšímu způsobu podpory rozhodnutí vlády. Odpovědí *mezinárodní reakci* by mělo být znásobené úsilí ve *zvětšení majetku lidové vlasti*. Poněkud militantní vyznění této formulace je totiž v rozporu s onou *mírovou prací*. Pokud tedy nebudeme poslední odstavec vnímat v souladu s latinským úslovím *si vis pacem, para bellum*.¹⁰⁴

2.4.3 Smažone koty z kontrrewolucyjnej kuchni¹⁰⁵

W ostatnich dniach w związku z wydarzeniami w Czechosłowacji, w dywersyjnych ośrodkach radiowych aż roi się od takich określeń jak „zamach na wolność i demokrację”, „okupacja”, „agresja państw socjalistycznych” itp. Nie dziwimy się temu, biorąc pod uwagę fiasko tak precyzyjnie przygotowanych planów imperialistów, chcą oni powetować swoje niepowodzenie przynajmniej epitetami.

W swym zacietrzewieniu wrogie rozgłosnie dały się jednak ponieść tak daleko idącej fantazji, że doprawdy i koń by się uśmieł. Przykłady? Otóż kontrrewolucyjne rozgłosnie działające na terenie Czechosłowacji głosiły:

„Żołnierze polscy starali się wymienić broń za artykuły żywnościowe”. „Wiele jednostek radzieckich nie otrzymało pożywienia od pierwszego dnia inwazji” (audycje z dnia 25bm); **„Wzywa się obywateli, by zamknęli swe koty i psy, ponieważ mogą być zjedzone przez głodne wojska okupacyjne”**. **„Wojska Układu Warszawskiego zjadają (z głodu – K.D.) w stanie surowym grzyby i kartofle”** (audycja z dnia 26 bm.).

Panowie imperialiści, kontrrewolucjoniści, rewizjoniści i syjoniści mają kapitalne poczucie humoru. Jest on wprawdzie, monstrualnie prymitywny, jak zresztą cała ich polityczna „argumentacja”, ale jakiś to efekt osiąga, bo można się jednak pośmiać, a przynajmniej uśmiechnąć, jak w czasie projekcji filmu z Patem i Patachonem.

A może mylimy się? Przecież rozwój sytuacji nie daje im powodu do radości! Skąd więc ten humor? Czyżby więc nasi wrogowie traktowali te wiadomości serio i liczyli, że ktoś w nie uwierzy?

Jeżeli tak, to znowu powód do śmiechu z ich bezgranicznej naiwności. Bo proszę tylko pomyśleć – „polscy czy radzieccy żołnierze jedzą z głodu syrowe grzyby i polują na koty!!!”

Ale nasze stosunki z imperialistami i kontrrewolucjonistami nie polegają bynajmniej na wymianie dowcipów i nie kształtują się humorystycznie. Są to nasi wrogowie, bezwzględni i przebiegli w działaniu. Dowody ich prawdziwego oblicza – to agresja USA w Wietnamie i Izraela na Bliskim Wschodzie. Tam nie ma już dowcipów i naiwności, są za to – bomby, napalm i wysiedlanie tysięcy Arabów. Dowodem ich oblicza jest również chęć rozbicia obozu państw socjalistycznych, czego dobitnym przykładem są wydarzenia w Czechosłowacji.

Dlatego też traktując humorystycznie wiadomości o „grzybach i kotach” zachowujemy równocześnie daleko idącą czujność. Nawet wówczas, gdy chce się nam bardzo i to bardzo śmiać.

Karol Długocki

¹⁰⁴ Z lat. *Chceš-li mír, pripravuj válku*

¹⁰⁵ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 205. s. 1.

Vzhledem k tomu, že tento fejton vyšel na titulní stránce oficiálního armádního deníku, musel jeho titulek zcela jistě šokovat a snad i pobavit tehdejší čtenáře. Ačkoliv je to v podstatě účelem každého fejtonu, výše uvedený text se svou formou a částečně i obsahem vymyká každodenní rétorice komunistického tisku.

Zcela výjimečně na jeho stránkách se právě v tomto textu můžeme setkat s pojmy jako *útok na svobodu a demokracii, okupace, agrese socialistických států*, tedy s klíčovými slovy rétoriky západních médií. V pojetí autora jsou ale zmíněné jednoznačně ironicky, a co víc – v kontextu s dalšími citacemi západních médií jsou degradovány na „výplody fantazie“.

Jádrem fejtonu jsou totiž citace z neuvedených zdrojů (stručný text na toto téma skutečně otiskl emigrační deník *Dziennik Związkowy* pod názvem *Rudoarmějci jedí psy a kočky*, nicméně až o den později; zdrojem informace bylo tedy blíže neurčené *svobodné české rádio*¹⁰⁶), jež autor přitom nijak nekomentuje a pouze uvádí datum jejich vysílání. Jejich výběr a vytržení z kontextu je zde účelové. Autor s jejich pomocí zesměšňuje nejenom zdroj těchto citací, ale obecně západní svět, jež v souladu s běžnou socialistickou rétorikou kategorizuje jako *imperialisty, kontrarevolucionáře, revizionisty a sionisty*. Vytváří tak jakousi karikaturu západních mocností, které se tváří v tvář s prohraným bojem o Československo uchylují k *humorným a primitivním zprávám*, jež mohou pouze pobavit, přičemž je srovnává s groteskou v podání někdejších dánských komiků Pata a Patachona.

Zpočátku lehký a sarkastický tón textu však autor narušuje připomínkou tehdy aktuálních střetů mezi socialistickým a západním světem – *agresí USA ve Vietnamu a válkou Izraele na Blízkém východě*. Jasně zde definuje společného nepřítele. Použitím výrazů jako *bomba, napalm a vysídlení* evokujících strach a zkázu, autor připomíná, že v tomto střetu ideologií není místo na humor. Touto oklikou se tak dostává opět k událostem v Československu, připomíná všeobecnou připravenost a pozornost celé socialistické společnosti v tomto boji, což na závěr zdůrazňuje apostrofa ve formě 1. osoby plurálu.

¹⁰⁶ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 207. s. 1.

Text nese četné prvky hovorového jazyka se silným emocionálním zabarvením, jelikož na rozdíl od strohých a neosobních formulací, které jsou typické pro oficiální komuniké vlády, eventuelně jiná agenturní sdělení, může snáze oslovit koncového příjemce. Pro něj snazší se s těmito emocemi a způsobem vyjádření identifikovat.

2.5 Reakce Polonie a světa

2.5.1 Światowe echa wydarzeń w Czechosłowacji¹⁰⁷

ALGERIA – Spokój i rzeczowość

Wydarzenia czechosłowackie nie mogły – mimo odległości, odmiennego sposobu myślenia i zaangażowań – ominąć brzegu afrykańskiego. Jest przy tym rzeczą znamioną, że w Algierii od pierwszej chwili odczuwa się wyraźne wysiłki zmierzające do odcięcia się od wpływów rozkołysanej gwałtownie kampanii stolic zachodnich. Reakcje tutejsze są spokojne i merytoryczne.

Algieria z godną uznania bezstronnością przedstawia reakcję stolic krajów socjalistycznych – w oparciu o obszernie fragmenty artykułów ukazujących się w ZSRR, komentarzy telewizji warszawskiej i cytatów z „Trybuny Ludu”. Przedstawiono podstawowe argumenty komentatorów polskich, stwierdzających, że ta tak trudna decyzja stała się koniecznością.

Co prawda Algieria, zgodnie z przyjętą linią postępowania, nie komentuje na ogół wydarzeń, jednakże już sam fakt, iż podstawowe materiały informacyjne pochodzą ze źródeł krajów socjalistycznych – stanowi komentarz sam w sobie.

Wiadomo nie od dziś, że Algieria, a także większa część postępowych krajów socjalistycznych, widząc w tym jedną z rękojmi skuteczności swej walki z siłami syjonistycznymi na Bliskim Wschodzie i imperialistycznymi w głębi kontynentu afrykańskiego. Toteż z zaniepokojeniem i nie ukrywaną dezaprobatą obserwowano tu od dawna ataki pewnych ośrodków czechosłowackich przeciwko innym krajom socjalistycznym. Ujawnienie się, delikatnie mówiąc, dwuznacznej polityki czechosłowackiej w stosunku do konfliktu na Bliskim Wschodzie, całkowita wolność wypowiedzi domagających się na przykład nawiązania ponownie stosunków dyplomatycznych z Izraelem itp. sprawiła, że polityka „reformatorów” czeskich straciła poważanie w krajach arabskich. Zaczęła się tu pojawiać nieufność i zaniepokojenie kursem obranym przez dotychczasowe kierownictwo CSRS.

T. Jackowski

LONDYN – Głosy rozsądku w morzy mętnej wody

Piątkowa prasa brytyjska zamieszcza na czołowych miejscach informacje i komentarze na temat wydarzeń w Czechosłowacji. Niektóre dzienniki burżuazyjne, pragnąc wprowadzić w błąd opinie publiczną Anglii, zamieszczają szereg niesłychanie „ubarwionych” i udramatyzowanych relacji. Natomiast „Morning Star” przestrzega angielską opinię publiczną, iż wydarzenia w Czechosłowacji wykorzystywane są przez koła burżuazji na Zachodzie – dla siania propagandy antyrządzieckiej.

W komentarzy redakcyjnym „Morning Star” pisze z ironią, iż brytyjska Labour Party, która nie zdobyła się na zorganizowanie większego publicznego protestu przeciwko amerykańskim morderstwom w Wietnamie – obecnie z zapalem przygotowuje wiec potępiający stanowisko ZSRR i państw

¹⁰⁷ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 201. s. 3.

sojalistycznych. Czołowym mówcą na tym wiecu, który odbędzie się w sobotę, będzie zastępca lidera frakcji parlamentarnej Labour Party, były minister spraw zagranicznych, Georg Brown.

Mimo propagandowego ataku na Związek Radziecki i rozniecania nastrojów wojennych, które charakteryzują ton wypowiedzi wielu organów prasy angielskiej – gazety zamieszczają materiały podkreślające, iż wydarzenia w Czechosłowacji nie mogą wpłynąć na rozluźnienie kontaktów handlowych i kulturalnych między W. Brytanią a ZSRR i krajami Europy wschodniej. Jednocześnie bowiem jak doniosło szereg dzienników – nadzieje na obroty handlowe z krajami Europy wschodniej są dla W. Brytanii jak najpomyślniejsze. Rząd brytyjski dbać będzie zapewne, aby „kryzys” czechosłowacki” tych nadziei nie przekreślił.

Wśród obserwatorów z politycznej sceny londyńskiej uważa się, że mimo hałasu propagandowego, jaki rozpuętała brytyjska prasa, regres w stosunkach między Wschodem i Zachodem nie będzie długotrwały, że wkrótce przeważą nadrzędne interesy krajów zainteresowanych w odprężeniu międzynarodowym.

Ewa Boniecka

WASZYNGTON – „Daily World” o roli wywiadu USA w Czechosłowacji

NOWY JORK (PAP) Organ KP USA „Daily World” w artykule pod tytułem „Rola szpiegów amerykańskich stwierdza, że Czechosłowacja od dawna jest obiektem działalności szpiegów amerykańskich.

Przyznał to otwarcie w grudniu 1953 r. jeden z multimilionerów z Teksasu, osławiony antykomunista Andraid. Zbierał on w Dallas środki finansowe na wysyłanie agentów „za żelazną kurtynę”. Zapytany, jakim krajem interesuje się przede wszystkim, stwierdził, że... Czechosłowacja.

Agenci amerykańscy – czytamy dalej w artykule – zdołali jak widać przeniknąć w głąb tego kraju mającego strategiczne znaczenie, graniczącego z czterema innymi krajami socjalistycznymi, a także z Austrią i Niemcami zachodnimi. Zadanie agentów amerykańskich w Czechosłowacji polega nie tylko na zbieraniu informacji, lecz również na werbowaniu zdrajców. W marcu tego roku CIA przeciągnęła na stronę imperialistów generała czechosłowackiego Jana Szejny, który obecnie przebywa w USA jako gość, jako człowiek współpracujący z przeciwnikami swego kraju.

Osoba Generała Szejny jest dla CIA i Pentagonu szczególnie cenna, ponieważ był on nie tylko wojskowym, lecz również działaczem politycznym. Departament stanu z radością oznajmił, że ten dezertor był sekretarzem organizacji partii komunistycznej w Ministerstwie Obrony Narodowej i członkiem prezydium Zgromadzenia Narodowego w Czechosłowacji.

Według informacji prasy – podkreśla autor artykułu – w obecnej chwili – przebywa w CSRS 1500 Amerykanów, a wielu z nich to zdeklarowani antykomuniści. Dziennik przypomina, że w najgorętszych chwilach kryzysu czechosłowackiego przyjeżdżał do Waszyngtonu na konsultacje minister Obrony NRF Schroeder, jeden z przywódców zachodnioniemieckich sił odwetowych, które chciałyby oderwać od Czechosłowacji Sudety i przyłączyć je do Niemiec zachodnich.

Schroeder – stwierdza „Daily World” – ściśle współpracuje z aktywistami spośród wysiedlonych Niemców sudeckich, którzy pragnęliby zagarnąć ziemie czeskie, sąsiadujące z Niemcami zachodnimi.

Dzisiaj, w czasie kryzysu w Czechosłowacji, łączą oni taktykę militarną z taktyką polityczną. Taktyka militarna przewidywała przeprowadzenie manewrów wojskowych w pobliżu granicy Czechosłowacji. Jednakże taktyka polityczna okazała się ważniejsza. Kiedy rząd czechosłowacki kazał usunąć z granicy z NRF zasieki z drutu kolczastego, dziesiątki tysięcy byłych Niemców sudeckich przeszły na drugą stronę i zaczęły nawiązywać kontakty z dawnymi przyjaciółmi w Czechosłowacji.

Byłoby naiwnością sądzić, iż wśród tych „turystów” nie było agentów wywiadu zachodnioniemieckiego i CIA.

BERLIN ZACHODNI – W NRF wściekłość i rozczarowanie

„Wiele nadziei niemieckiej polityki trzeba pogrzebać” – napisał w pierwszym komentarzu o ostatnich wydarzeniach w Czechosłowacji czołowy komentator springerowskiej „Die Welt”. „Minister federalny Brandt stoi przed kupą grozów” – stwierdził dziennik.

Nie ukrywali swego rozczarowania także inni czołowi politycy bońscy. Przewodniczący frakcji CDU/CSU w Bundestagu, Barzel, w związku z wydarzeniami w Czechosłowacji oświadczył: „Niektóre nadzieje ulotniły się i wiele i wiele rzeczy, szczególnie w dziedzinie metodyki, trzeba będzie przemyśleć gruntownie na nowo.” Oznacza to po prostu, iż chodzi tu o przemyślenie na nowo taktyki dywersji politycznej przeciwko Wschodowi, aby nie popełniać ciągle tych samych błędów. Tym podstawowym błędem było według nich zbyt ostentacyjne poparcie dla sił reakcyjnych w Pradze, jakie przez cały czas okazywała NRF, w szczególności jej ośrodki propagandowe. Nie pomogły nawet kategoryczne zalecenia Brandta, który wyzwał rycerzy antywschodniej krucjaty do większego opanowania ich planów i zamiarów w stosunku do Czechosłowacji. Propaganda zachodnioniemiecka odkryła dziś całkowicie przyłbice. Teraz zupełnie jawnie próbuje ona wpływać na rozwój sytuacji w Czechosłowacji. Na przykład rozgłośnia zachodnioniemiecka „Deutsche Welle” natychmiast zwiększyła ilość godzin programu nadawanego w języku czeskim.

Bezsilna wściekłość cechuje większość komentarzy zachodnioniemieckich. Po wielu tygodniach upojenia, kiedy wydawało się macherom od komunistycznej roboty, że ich wysiłki w Czechosłowacji przyniosą upragniony rezultat – powrót do kapitalizmu, przysłała godzina otężeń. Niektórzy w związku z tym zrozumieli nawet nagle i tą oczywistą przecież prawdę, iż NRF jest tylko państwem średniej wielkości, jak to napisał w piątkowej „Die Welt” Georg Schroeder. Nie chce się jednak w Bonn porzucić snów o potędze. Próbuje się więc wykorzystać okazję, aby odrzucić podpisanie układu o nierozprzestrzenianiu broni atomowej. Taką decyzję podjęto już podobno w Bonn, dosłownie na pierwszą wieść o wydarzeniach w Czechosłowacji.

(INTERPRESS)

Żołnierz Wolności, 25 – 26. srpna 1968

Oficiální armádní deník *Žołnierz Wolności* přinesl na svých stránkách kompilát čtyř článků, které se věnují reakcím na události v Československu v konkrétních daných zemích. Ačkoliv jde o texty čtyř různých autorů, resp. agentur, jež mají styčné téma, avšak vzájemně spolu nesouvisí, právě jejich výběr a uvedení pod společným titulkem má vysokou výpovědní hodnotu. Hlavní titulek *Světová echa událostí v Československu* slibuje pestrou škálu ohlasů z různých koutů světa, významných i vzdálenějších. Redaktor se však rozhodl uveřejnit reakce pouze ze čtyř směrů, přičemž o informační hodnotě některých z nich lze spekulovat. Vedle ohlasů z Londýna, Washingtonu a západního Berlína je to překvapivě Alžírsko, a to dokonce na prvním místě. Pravděpodobné příčiny a kritéria výběru těchto zemí se však pokusím zhodnotit později.

Jackowski již na počátku své relace připouští, že je Alžírsko zemí *vzdálenou* a co víc, se zcela *jiným způsobem myšlení i cíly*. Jakkoliv je toto tvrzení pravdivé a

střízlivé, vykresluje Alžírsko jako stát, který navzdory své *obdivuhodné nestrannosti* utíká z *vlivu západních metropolí* a jedná se tedy o zemi, již je třeba vést v patrnosti. Co si však Jackowski představuje pod onou nestranností, vidíme vzápětí – alžírská média dle jeho tvrzení přejímají informace výhradně ze socialistických médií, aniž by je jakkoliv komentovala. To však autorovi stačí k tomu, aby vykreslil Alžírsko jako zemi, jež s vojenskou intervencí souhlasí. Neuvádí však, z jakého zdroje čerpal a zda je tato tendence společná všem médiím v Alžírsku, byť zemi vládli socialisté. Nelze tedy vyloučit, že Jackowski pro svou relaci záměrně vybral levicově orientovaný zdroj. Poslední odstavec se více než Československu věnuje politickému kontextu afrického kontinentu a Blízkého východu, autor však i v této souvislosti kritizuje reformní vývoj v Československu se všemi důsledky, jež zapříčinily *ztrátu důvěry* těchto arabských států.

Výběr médií, na jejichž základech deník prezentoval reakce světa, byl důležitým aspektem i pro Ewu Bonieckou, která se pro změnu věnovala mnohem zásadnějším reakcím britského tisku. Již v samotném úvodu dochází k polarizaci britského tisku, přičemž na jedné straně jsou ve velmi obecných rysech zmíněny *deníky buržoazní* a na straně druhé stojí levicově orientovaný deník *Morning Star*, jehož obsah se stal pro relaci Boniecké nejenom stěžejní, ale v titulku své relace to byl právě on, kdo symbolizoval onen *hlas rozumu v moři kalné vody*. Autorka obviňuje buržoazní deníky z *klamání lidí*, aniž by uvedla konkrétní tituly. Samotný atribut *buržoazní* nese negativní náboj, který je umocňován tvrzením, že jsou na stránkách tohoto tisku umístěny *neslýchaně zkreslené a přehnaně zdramatizované relace*, čímž autorka vytváří velmi negativní obraz západních sdělovacích prostředků. Tento názorový diskurs současně drží výše zmíněný deník *Morning Star*, když obviňuje západní tisk z šíření *antisovětské propagandy*.

Nicméně tam, kde končí *antisovětská propaganda*, začíná *propaganda prosovětská* a v souvislosti s událostmi v Československu a kritickým postojem - paradoxně levicově orientované - Labouristické strany, ironicky připomíná *americké vraždění ve Vietnamu*, proti kterému labouristé nijak dle slov levicového tisku aktivně nevystoupili. Boniecká tak záměrně přejímá umělé srovnání dvou událostí, které spolu souvisí pouze tím, že rozněčují již tak napjaté vztahy mezi Západem a Východem. Konflikt ve Vietnamu, který Boniecká expresivně pojala jako *americké vraždění*, přirozeně vyvolává silné emoce a klade před čtenářem důraz na to, že tou *špatnou*

stranou zde není *socialistické společenství*, nýbrž to *západní*, a to i v otázce Československa. Boniecká však záměrně dodává, že i *buržoazní* tisk vnímá otázky hospodářské a mezikulturní spolupráce s východní Evropou za podstatnější než *dočasná československá krize*.

Obdobně jsou prezentovány ohlasy ze Spojených států amerických. Polská tisková kancelář svou relaci založila výhradně na textech deníku *Daily World* (dříve *Daily Worker*), který je stejně jako britský *Morning star* ústředním tiskovým orgánem komunistické strany v zemi. Ten se ve věci Československa zabývá spíše příčinami, zejména pak rolí amerických špiónů, způsobu jejich financování jistým texaským magnátem. Pozornost je věnována československému generálovi Janu Šejnovi, jehož *imperialisté přetáhli na svou stranu a nyní spolupracuje s nepřáteli své zemi*. Zatímco Šejna ve skutečnosti z Československa utíkal před stíháním za hospodářskou kriminalitu, komunistický tisk jeho osobu využil k přiřazení legendy o špionech v Československu.¹⁰⁸

Druhým tématem, kterým se deník *Daily World* zabývá a nepřímo komentuje příčiny *československé krize*, je často využívaný *německý strašák*. Západoněmeckého ministra obrany Gerharda Schrödera vykreslil jako úzkého spolupracovníka sudetských Němců, který usiluje o odervání Sudet od Československa a jejich připojení k západnímu Německu. Tato zastrašovací rétorika měla ospravedlnit vstup armád Varšavské smlouvy do Československa a dát mu obranný a mírotvorný charakter.

Plynulý přechod k reakcím ze západního Německa zprostředkovala relace tiskové agentury Interpress. Text je výjimečně založený na informacích z konzervativního, a ne náhodou autor dodává, že *springerovského* deníku *Die Welt*, případně z rozhlasové stanice *Deutsche Welle*. Není to však překvapující vzhledem k charakteru zpráv a způsobu, jakým je agentura přejala. Právě vydavatelský koncern Axel Springer, v jehož rámci mimo jiné vycházel deník *Die Welt* či bulvární *Bild*, čelil v uplynulých měsících silné kritice za svou štvavou kampaň proti studentskému vůdci Rudi Dutschkemu, představiteli mimoparlamentní opozice.¹⁰⁹ Přívlastek *springerovský* tak v tomto kontextu nese negativní charakter a skrze toto prizma jsou vnímány i převzaté informace. Reakce západního Německa jsou shrnuty velice

¹⁰⁸ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slovinci ve 20. století*. Praha 2012. s. 476. ISBN 978-80-7429-133-3.

¹⁰⁹ GOLDSWORTHY, Rupert. *Revolt Into Style: Images of 1970s West German "terrorists"*. Ann Arbor, Michigan 2008. s. 130-132. ISBN 978-0-549-40033-2.

emotivně laděnými výrazy *vzteklost* a *rozčarování*. Ačkoliv vyjadřují emoce poraženého, socialistický tisk je přejímá *pozitivně* a zároveň s opovržením, neboť v souvislosti s údajnými *nadějemi* západního Německa na *odervání* Sudet od Československa, je tato poráženecká rétorika vnímána jako vítězství socialistických států. Šířitelé západoněmecké propagandy jsou vykresleni jako *rytíři antivýchodní křížové výpravy*, což jim dává militantní charakter. Svou expresivně laděnou rétoriku pak socialistický deník završí reakcí na rozšířené vysílání stanice *Deutsche Welle* v českém jazyce, když se tito *šířitelé propagandy sejmutím přilbic snaží otevřeně ovlivňovat veřejné mínění v Československu*. Zatímco si *buržoazie* na stránkách deníku *Die Welt* stěžuje na neúspěch své politiky vinou obsazení Československa, socialistický tisk vytrhává dané výroky z kontextu a prezentuje je s militantně laděným tónem, aby ospravedlnil vojenskou intervenci v ČSSR.

Socialistický tisk tedy veškerá světová echa postavil na relacích zahraničních médií, přičemž v rámci svého názorového diskursu pečlivě vybíral zdroje, jež hovořily ve prospěch socialistického společenství, případně v neprospěch společenství západního. Východiskem pro tvorbu textu tedy není věcný popis spontánních reakcí obyvatelstva těchto států na obsazení Československa, nýbrž kompilace ideologicky korektních zpráv, které sloužily jako odrazová plocha k dalším geopolitickým tématům, jež byly předmětem sporu mezi Východem a Západem.

2.5.2 Z Dnia¹¹⁰

Zajęci konwencją demokratów i towarzyszącymi jej wydarzeniami, nie mieliśmy czasu ani miejsca na omawianie innych spraw, równie doniosłych i nam bliskich w haniebnym najeździe na Czechosłowację, potępionym przez cały wolny świat, a nawet większość komunistów.

Wiadomości na temat liczby wojsk polskich, które na rozkaz towarzysza Moskali Gomulki wkroczyły do Czechosłowacji są sprzeczne. Pierwsze doniesienia mówiły o znikomej liczbie, ostatnio źródła zachodnie podają, że sowieckim okupantom towarzyszy jedna dywizja polska.

Nie jest niespodzianką, że reżymowa propaganda uzasadnia udział wojsk polskich w inwazji Czechosłowacji „zagroženiem” ze strony Niemiec Zachodnich. Gdy kilka miesięcy temu brutalnie stłumiono demonstracje studentów, które wykazały nawrot reżymu do stalinizmu i fiasko komunistycznych wysiłków w urabianiu polskiej młodzieży na moskiewskich janczarów, złożono winę na „syjonistów”.

Chcąc usprawiedliwić nowe łajdactwo reżymu sięgnięto po straszak niemiecki. Nie darmo antyniemieckie nastawienie, które jest zrozumiałe, roznieca się do oblędu. Straszaniem Niemcami

¹¹⁰ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 208. s. 1.

wymusza się uległość i usprawiedliwia służalczość wobec Moskwy, obecnie udział w tłumieniu względnej wolności w Czechosłowacji.

Wysłannicy „Żołnierza Wolności” (powinno być „tłumienia wolności”) ppłk. Cz. Goliszewski i mjr. H. Kacała, wkładają w usta „młodego żołnierza” E. Siomy „uzasadnienie” powodów wkroczenia do Czechosłowacji. „Już raz wyszedł najazd na Polskę z terenu Czechosłowacji przez hordy faszystowskie, i nie można teraz doprowadzić do tego, aby znowu imperialiści próbowali otoczyć nasz kraj, obalając ustrój socjalistyczny w Czechosłowacji.”

Wysłannicy zapewniają, że podobnie jak Sioma myślą wszyscy żołnierze polskich jednostek, które wkroczyły do Czechosłowacji. „Przyczyniła się do tego m. in. konkretna i operatywna praca polityczna, przeprowadzona we wszystkich pododdziałach. Szybko wydano wiele ulotek, ukazało się również wydanie polowe gazety okręgowej „Żołnierz ludu”.

To wyjaśnia dlaczego żołnierz E. Sioma, jeżeli jest żywą postacią, a nie wymysłem „wysłanników” – politruków, powtórzył tak gładko gładko jak pacierz za panią matką oficjalną wersję reżymu. Zapytany przez pułkownika musiał ją powtórzyć, ale czy w nią wierzy? Jeżeli nawet należy do tych, którzy wierzą w Gomułkowe bajki, nie znaczy to, że jego koledzy są równie naiwni.

Jeszcze pamiętamy jak młodzież, demonstrując na ulicach miast polskich przeciw cenzurze, wołała „niech żyje Czechosłowacja”. Jest to bardziej miarodajny wyraz nastrojów polskiego społeczeństwa jak wypociny Gomułkowych politruków.

Dziennik Związkowy, 3. září 1968

Tradiční sloupek umístěný v levé části titulní strany se pravidelně věnuje aktuálním problémům ne nutně spojených s Polskem, resp. Polonií. V tento den se však autor rozhodl okomentovat události v Československu a to zejména v souvislosti s účastí polských jednotek. Tuto okolnost koneckonců uvádí hned v úvodu, kdy v hrubých obrysech nastiňuje události, jež si zasluhovaly komentář ve dnech předešlých, především šlo o sjezd americké Demokratické strany v Chicagu, který doprovázely četné demonstrace. Ačkoliv tedy byly pro Polonii události v Československu významné, zejména pak kvůli přímé účasti polských jednotek, věnoval se deník stejnou měrou událostem i *domácím* tématům, což může ilustrovat zájem polských emigrantů o dění v Československu. Sám autor však zdůrazňuje vážnost tohoto tématu a v celém textu udržuje kritický tón, přičemž často užívá expresivní jazykové prostředky, čehož si můžeme všimnout například v samém úvodu, kdy invazi do Československa hodnotí jako *hanebnou*.

Ačkoliv autor zpočátku spekuluje nad velikostí polského kontingentu v Československu, přičemž má k dispozici jen neověřené údaje, zcela jednoznačně definuje, kdo je za jeho roli v operaci zodpovědný. Gomułka je zde vykreslený nejenom jako vojevůdce, který vydal vojákům *rozkaz*, přídomek *soudruh Moskal* před jménem

jej zároveň zcela otevřeně kategorizuje jako sovětského kolaboranta. Toto kdysi obecné pojmenování pro ruské obyvatele mělo v souladu s historickým vývojem různé negativní konotace. Oslovení *soudruh* má v tomto případě spíše charakter invektiva. Ačkoliv některé z nich již nejsou aktuální, pejorativního zabarvení se tento výraz nezbavil ani v období PLR a to zejména v souvislosti s politickou orientací na Moskvu.

V další části textu dochází k reflexi socialistického tisku, který ospravedlňuje postup režimu *německým strašákem*, k čemuž se ještě později několikrát vrací. Zajímavé přitom je, že sám autor tento antiněmecký postoj *chápe*, dodává však, že jej socialistický tisk velice expresivně povýšil na *šilenství*. Současně připomíná jiný element, jenž se v socialistické rétorice často využívá k ospravedlnění svého represivního jednání, a tím je *sionismus*. V té souvislosti zde připomíná protirežimní demonstrace polských studentů z března 1968, které prezentovaly neúspěšnou snahu režimu udělat z polské mládeže *janičáře*. Původní pojmenování pro nemuslimské, zejména křesťanské bojovníky v řadách někdejší osmanské armády, tak v souladu s frazeologizmem „*poturčenec horší Turka*” získává jakousi analogii ve stylu *polský komunista horší toho sovětského*. Byť nepřímou, autor tímto příkladem dodal ještě silnější význam výše zmíněné narážce na *soudruha Moskala Gomuška*.

Obecné narážky na socialistický tisk dostávají konkrétnější tvary v další části textu, která se zdá být pro celý článek stěžejní. Autor zde zmiňuje relaci oficiálního armádního deníku *Żołnierz Wolności* - volně přeloženo jako *Voják svobody* - přičemž sarkastickým způsobem dodává, že by v názvu být spíše *útlak svobody*. Zmiňuje zde postavu „mladého vojáka” E. Siomy, jehož slova obhajující vpád do Československa citují dva korespondenti (jejich autentičnost posilňuje důstojnická hodnost) na stránkách armádního deníku dne 23. srpna. Zatímco o jejich identitě zde autor nepochybuje, k postavě E. Siomy se staví velmi pochybně a autenticitu jeho strojové výpovědi podrobuje kritice. V pohledu autora článku není podstatné, zda je voják Sioma postavou skutečnou či nikoliv. Není ani tolik podstatná role dvou zmiňovaných vojenských korespondentů, jež autor poměrně správně nazývá *politrukami*, je si však vědom jistého pejorativního nádechu tohoto původně ruského výrazu pro politického komisaře. Jádrem kritiky je především socialistický tisk obecně, který vytváří *gomuškovské pohádky* a formou citace řadového vojáka se jim snaží dodat na autentičnosti. Současně připouští, voják Sioma může být skutečnou postavou, která oněm *pohádkám* věří. Pochybuje však, že by takto *naivní* byli i Siomovi kolegové. Na závěr svého komentáře

se autor vrací k nedávným protirežimním demonstracím polské mládeže a připomíná, že právě jejich gesto by mělo být skutečným zrcadlem nálady polské společnosti. Pozitivně laděný závěr posilňuje nejenom naději demokraticky smýšlející polské emigrace, ale zároveň autorovu vlastní naději v jiný postoj polského vojáka, než jaký představuje socialistická propaganda v postavě E. Siomy.

2.5.3 Pekin Porównuje Rosję z Niemcami Hitlera¹¹¹

Objawy Sympatii Dla Czechosłowacji w Całym Świecie

Londyn (UPI) – Inwazja wojsk krajów Paktu Warszawskiego na Czechosłowację wywołała w całym świecie niezwykle gwałtowną reakcję potępiającą Moskwę oraz falę sympatii dla Czechosłowacji. Niespodziewanie ostrą była oficjalna reakcja potępiająca Moskwę w komunistycznych Chinach.

Radio Pekin, kontrolowane przez rząd czerwonych Chin, nazwało inwazję „najbezwstydniejszą militarną interwencją” i porównało Związek Radziecki do Niemiec z czasów Adolfa Hitlera. Radio Pekin dodało, że Związek Radziecki jest „papierowym tygrysem” i dlatego ze strachu dokonał tej inwazji.

W Rzymie studenci palili na publicznych placach flagi komunistyczne, urządzili strajk okupacyjny w biurze sowieckich linii lotniczych, dokonali najazdu na kwaterę przyjaźni włosko-sowieckiej (*sic*), wznosząc okrzyki „Mordercy”.

W Londynie uformował się pochód tłumu, który skierował się do siedziny (*sic*) Premiera przy 10 Downing Street i tam wznosił okrzyki na cześć Dubczeka przywódcy czeskich liberalnych komunistów. Inny tłum pomaszerował na Trafalgar Square, gdzie wznoszono antysowieckie okrzyki.

W Paryżu tłum około 5,000 osób zebrał się przed czeską ambasadą, śpiewał hymn narodowy czechosłowacki i wznosił okrzyki na cześć Dubczeka oraz przeciwko Moskwie.

We Frankfurcie, w Niemczech zachodnich, tłum około 2,000 ludzi zebrał się pod sowiecką misją wojskową, gdzie kamieniami wybił szyby i wznosił anty-sowieckie (*sic*) okrzyki.

W New Delhi, stolicy Indii, zrezygnował minister paliwa Ashoka Mehta, na znak protestu, że premier pani Indira Ghandi odmówiła oficjalnego potępienia inwazji sowieckiej.

W Kalkucie odbyły się antysowieckie demonstracje uliczne tłumów.

Komunistyczne partie Francji i Włoch potępiły oficjalnie sowiecką inwazję.

Dziennik Związkowy, 23. srpna 1968

Dva dny po obsazení Československa přinesl *Dziennik Związkowy* vybrané reakce z celé řady míst světa. Jde v podstatě o výčet míst, ve kterých došlo k protestům o různé formě i charakteru. Není proto náhodou, že stěžejní se staly především reakce

¹¹¹ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 200. s. 1.

některých komunistických stran, které navzdory předpokladům invazi odsoudily. Je logické, že v souladu s diskursem západního tisku nepřicházelo v úvahu, případně nemělo význam informovat o kladném postoji některého z komunistických subjektů ve světě.

Autor textu proto vcelku pochopitelně konstatuje, že reakce světa byly *nezvykle bouřlivé a překvapivě ostrá* byla především kritika ze strany komunistické Číny. V kontextu sovětsko-čínských vztahů po II. světové válce dnes víme, že nešlo o nijak nepochopitelné gesto¹¹², musíme si však uvědomit, že v dané době musela taková nejednota komunistických států působit jako *senzace*. I to je důvod, proč se reakce Číny stala nosným tématem celého článku a zrcadlila se i v titulku. *Rádio Peking* totiž v souladu s oficiálním stanoviskem vlády přirovnalo *Rusko k Hitlerovu Německu*, čímž zahrálo na protiněmeckou notu, kterou hojně využívala jak sovětská, tak západní propaganda. Vojenskou invazi zhodnotilo superlativem *nejnestydatější* a neodpustilo si ještě metaforické přirovnání Sovětského svazu k *papírovému tygroví*, který zaútočil jen *ze strachu*. Tímto starým čínským idiomem se označuje *něco*, co je na pohled nebezpečné, ale ve skutečnosti neškodné. S oblibou jej užíval právě čínský vůdce Mao Ce-tung jak vůči západním mocnostem, tak vůči Sovětskému svazu.

V dalším sdělení deník informuje o studentských protestech v Římě, během nichž došlo k pálení *komunistických vlajek*. Užití atributu *komunistický* může vést ke dvěma interpretacím. Buď byly v Římě páleny vlajky některých či všech států socialistického bloku - jež se invaze vojensky účastnily - nebo jde o analogii atributu *sovětský* a páleny byly pouze symboly SSSR. Autor toto tvrzení nijak nespecifikuje. Uvědomíme-li si však v souladu se závěrem článku, že invazi odsoudily i komunistické strany Itálie a Francie, jde o formulaci poněkud zavádějící. Nebo byla pálena i vlajka Čínské lidové republiky, možná nejpřekvapivějšího kritika intervence?

Výše zmíněné stanovisko francouzských komunistů není jediné spojené s Francií. Deník uvádí demonstrace v Paříži před československou ambasádou a neopomíná zdůraznit podporu, již několikatisícový dav projevil Alexandru Dubčekovi. V podobném duchu jsou uváděny i reakce protestujících v Londýně. Mnohem radikálněji pak vyznívají protesty v západoněmeckém Frankfurtu nad Mohanem.

¹¹² Dlouhodobé ideologické rozpory mezi SSSR a Čínou, jenž vývoj v Československu tolerovala, umocnila tzv. Brežněvova doktrína, která svou podstatou omezené suverenity socialistických států ospravedlňovala vpád do Československa a v interpretaci Mao Ce-tunga mohla vést i k napadení Číny.

Byla-li zmínka o Číně překvapující zejména z ideologického hlediska, musela čtenáře zaujmout i reakce jiné asijské země - Indie. Více podrobností o demonstraci v Kalkatě však deník neuvádí. Nevíme tedy, zda šlo o protesty srovnatelné s těmi v Evropě a je pravděpodobné, že takovou informaci ani agentura UPI neměla. Z hlediska symboliky je totiž mnohem podstatnější informace, která se vztahuje k hlavnímu městu Novému Dillí. Tamní vláda sice *odmítla oficiálně odsoudit* intervenci do Československa, to je však skutečnost spíše upozaděná - *na protest rozhodnutí* premiérky Gándhíové ze své funkce odstoupil ministr paliva a především bojovník za svobodu Ašóka Mehta.

Článek, jenž stručným způsobem shrnuje vybrané reakce světa, na první pohled působí nesystematicky, pořadí jednotlivých relací však není náhodné. Samotný titul včetně úvodních odstavců působí velice dynamicky a klade důraz především na překvapivé ohlasy mnohých komunistů ve světě. Autor si je pochopitelně vědom, že následné zmínky o ohlasech v západní Evropě již takovou pozornost nevzbudí. Proto se v závěru textu opět vrací k *protestu komunistických stran*, ačkoliv již jednou obě země zmínil.

2.5.4 Czechoslovakia Invasion Hurts All Poles' Image¹¹³

„This invasion of Czechoslovakia is giving the Poles one more black eye.”

„How so? They can't blame the Polish people for Gomulka's taking the role of jackal for the red fascist tyrants in the Kremlin.”

“The Polish people are not to blame – they want freedom and democracy as much as Czech and Slovaks – but in the news reporting of what's happening in Czechoslovakia this is overlooked. It was ‘Poland’ that participated in the invasion, ‘Polish troops,’ ‘Polish tanks,’ ‘Polish planes’...”

“But don't you think that people who are most incensed over what happened are informed enough to know the Polish soldiers were only following orders?”

“That may be true but the average citizen isn't that well informed and therefore tends to label the Poles as ‘bad guys’ along with the Russians. There are only two things that can erase this new unfavorable image of the Poles and – by extension – Polish Americans.”

“What can be done?”

“About the first Polish Americans can do nothing: it is up to the Poles in Poland to force their government to follow in the footsteps of Dubcek: to protest vigorously with strikes and public demonstrations against the Czechoslovakia invasion and Polish participation in Moscow's despicable act of aggression.”

“And the other thing?”

¹¹³ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 213. s. 5.

“Polonia must let the American people know in the most forceful way possible that it is outraged by the complicity of the Warsaw regime.”

“I heard Congressman Pucinski made a terrific speech at the Czechoslovakia protest rally at the Civic Center.”

“He sure did, and Congressman Derwinski gave a fine talk, too, but other than Polonia’s participation was nil. There were Lithuanian and even Cuban flags but I looked in vain for even one Polish banner. Nor did any of the placards bear the names of the Polish organizations. Except for a large one with the one word: ‘KATYN.’ It bore the name of a Czechoslovak-Polish-Ukrainian friendship group. Where were the Polish fraternal?”

“I heard Mr. Mazewski state most forcefully on television the indignation of the Polish National Alliance and Polonia in general.”

“What Mazewski had to say was fine, but it didn’t receive much attention. I could not find any mention of his comments in the metropolitan newspaper and even the TV coverage was brief and not repeated. What was needed – and Polonia’s inaction borders on disgraceful – was to conduct public demonstrations in support of the people of Czechoslovakia. If Polish groups had joined the Czech, Slovak and ‘hippy’ groups picketing the Polish Consulate, we might not have seen on television those ugly picket signs that read: ‘Polacks, Hands off Czechoslovakia!’ We hear lip-service to anti-Communism at every Third of May program in Humboldt Park, but there was a chance to demonstrate sincere hatred of Communist imperialism. Imagine what a picket line could have been thrown around that Astor Street Block if every PNA and PRCU group – to say nothing of the Sokols, the Women’s Alliance, Veterans, et cetera – had representatives marching. Think of how proud we could be if we saw that on national television! Instead we saw picketing that held Poles up to scorn.”

“Let’s face it: our Poles don’t have much imagination.”

“The picketing didn’t last long. I drove by there the next night and saw just one picket, a lone young woman bearing a crude sign reading, ‘Remove your troops!’ She looked like a typical American college coed, but didn’t appear to be Polish, Czech or Slovak. I wanted to stop my car and shake her hand, but the police motioned for me to keep moving. I expected Poles that second night, but they didn’t show. Not even our militant D.P.’s.”

“If the D.P.s don’t act, how can you except Polonia in general?”

“The second, third and fourth generation Polish Americans can demonstrate as liberty-loving AMERICANS, can’t they? And since we are being branded as bigots and racists, here was an opportunity to put to shame the liberals who fuss about Vietnam.”

“One argument I heard was that the Bohemians don’t care much for the Poles and so why should we ‘fight their battles?’”

“I can’t think of anything more narrowminded and absurd. They may not have had reason to dislike us in the past, but surely we aren’t doing (*sic*) anything to win their respect by standing silent while Brezhnev, Ulbricht and Gomulka strangle their brave attempt to reestablish freedom in their country.”

“I don’t think that dislike of the Bohemians was the reason, so much as the fact that the innate conservatism of the Polish Americans makes them look askance at picketing and other public demonstrations. They don’t like what the hippies and black nationalists do, so they are loathe to engage in any similar activity.”

“There is something in what you say, but – on the other hand – Polish American women are quick to block highways then there is need for a slow-down sign or protest militantly when attempts are made to create a new dumping ground in their neighborhood.”

“But such things strike closer to home, and Czechoslovakia is far away.”

“And ‘People’s Poland’, too.”

John Switalski

Dziennik Związkowy, 9. září 1968

Dne 9. září 1968, devatenáct dní od invaze, otiskl *Dziennik Związkowy* komentář amerického novináře s polskými kořeny Johna Switalského. Ačkoliv se Switalski narodil již ve Spojených státech, plně se identifikoval se zemí, odkud pocházela jeho rodina a často se k polské otázce vracel i ve svém díle. Nejinak tomu bylo i v případě textu, který byl, nikoliv náhodou, otištěn v anglickém jazyce. Switalski se ve svém textu obrací nejenom k *americkým Polákům*, ale k anglicky hovořícím čtenářům obecně. Byl si vědom negativních konsekvencí polské účasti v invazi Československa na obraz Polska a polského národa ve světě, neméně pak na pozici polských emigrantů ve Spojených státech. Nejenom že svým textem odsoudil okupaci samotnou, snažil se rovněž apelovat na své krajany k činnosti, která by rehabilitovala obraz Polska v očích Američanů, ale také by tyto přiměla vnímat polskou roli ve střední Evropě z jiné perspektivy.

Základním problémem pro Switalského je způsob, jakým americká média informují o událostech v Československu. Uvědomuje si, že *průměrný občan* ve Spojených státech vidí pouze strohá fakta - *Polsko se zúčastnilo invaze, polské jednotky, polské tanky, polská letadla*. Poláci tedy automaticky dostávají nálepku těch *špatných*, těch na stejné úrovni jako Rusové. Americký čtenář dle Switalského slov patrně ani nemůže vědět, že tato *polská* armáda koná pouze na *rozkaz* Gomułky, jemuž přiřknul poněkud satirický atribut *poskoka rudých fašistických tyranů*. Kuriózní je, že ve své rétorice užívá adjektivum *fašistický*, ačkoliv mohl užít výraz *bolševický*, který mnohem více vystihuje realie a má přitom stejně negativní emotivní náboj. Samotné spojení adjektiv *rudý + fašistický* působí poněkud bizarně, důraz je však kladen na symboliku, pomocí které chce Switalski, snad pro případ pochybností, poukázat na společné rysy i nebezpečnost obou ideologií. Pravdou, jež je podle něho třeba sdělovat a zdůrazňovat světu, je to, že Poláci ve skutečnosti chtějí *svobodu a demokracii* stejně tak, jako Češi a Slováci, a svou účastí v invazi se staly obětmi tvrdé diktatury. Poláci, byť v nechtěném

postavení *agresora* jsou Switalským stavěni do pozice *oběti*, na téže úrovni jako Češi a Slováci.

Ptá-li se Switalski, co se proti nálepce těch špatných dá dělat, nemíni to jako řečnickou otázku, na níž se neočekává odpověď. Odpověď nabízí čtenářům sám. Je to především apel směřovaný *Polákům v Polsku* k aktivní rezistenci a následováním cesty, jež ukázal Dubček, a zároveň výzva k *americkým Polákům*, aby energicky projevíly pobouření nad spoluvinou politického režimu ve Varšavě. Ačkoliv Switalski cítí coby příslušník emigrace odpovědnost za *obraz Poláka ve světě*, dopouští se jeho záměrné diferenciací. Na jednu stranu nezakrývá, že hlavní díl práce je třeba vykonat v *Polsku*, přiznává ale, že stejně významný podíl odpovědnosti nese i *Polonia*.

Problémem Polonie (zejména tedy v kontextu polské komunity v Chicagu) je především nečinnost. Switalski sice připouští pozitivní vliv kongresmanů s polskými kořeny Romana Pucinského a Eda Derwinského v rámci manifestací, vzápětí však kritizuje nečinnost zbytku Polonie. Jestliže byla na manifestaci vidět vlajka *litevská*, ba dokonce *kubánská*, hledat v davu vlajku *polskou* bylo marné, stejně jako transparenty polských organizací. V duchu kritiky vlastních řad pokračuje i nadále. Svým textem vyčítá a apeluje zároveň. Vyzývá k činnosti, byť by mělo jít o stávkou. Jestliže mají v amerických médiích zmizet hesla „*Poláci, ruce pryč od Československa!*“, je třeba aktivním způsobem ukázat transparenty takové, které nabídnou jinou perspektivu. Perspektivu nesouhlasu Polonie s Varšavou. Switalského kritika ale není určena jen těm druhým, užitím 1. osoby plurálu se spoluviny nezříká – „*Čelme tomu, naši Poláci nemají moc představitosti.*“ Je si však vědom, že pouze kritikou jeho text nic nezmění, proto uvádí příklad jisté mladé ženy, patrně americké studentky, jež svým nápisem říká - *stáhněte své jednotky!* Pokud je takového symbolického gesta schopna ona, proč ne mladí *liberální Poláci ze čtvrté generace* emigrantů?

Poslední perspektivou Switalského je obecně vztah Poláků a Čechů, přičemž ne poprvé ve svém textu užívá historické označení Čechů jako *Bohemians*. Zpochybňuje jeden z argumentů, podle kterého vlastně není důvod se Čechů zastávat. Switalski toto tvrzení neakceptuje a ptá se, bez ohledu na společnou minulost: „*Jak si získáme jejich respekt teď, budeme-li mlčet?*“ Kritický komentář uzavírá konstatováním, že v rámci svého konzervatismu se Poláci odmítají veřejně vyjadřovat stejným způsobem, jako to dělají jimi nenávidění *hippies*, případně *bojovníci za práva černochů*. Ironicky však

uvádí příklad opačné situace, kdy *polské řidičky* naopak nemají problém vyjádřit svůj protest demonstrativním zablokováním dálnice, chtějí-li dosáhnout svého, byť patrně méně „vznešeného“ cíle, než jsou ideje míru, svobody a demokracie ve světě.

John Switalski se ve svém komentáři pokusil analyzovat příčiny negativního vnímání Poláků americkými spoluobčany po 21. srpnu a zaujal jednoznačné stanovisko. Definoval veškeré nedostatky a ukázal cestu, kterou se musí Polonia vydat, má-li se jejich obraz změnit. Svým projevem zároveň nabídl americkým čtenářům možnost hlouběji přemýšlet nad „nedobrovolnou“ účastí polských vojáků v invazi do Československa, přičemž liberální Dubčekovy reformy označil za následovníhodné.

Mediální obraz okupace Československa v roce 1968

Při analýze mediálních textů, které byly ve státech východního bloku produkovány po nastolení sovětské hegemonie, by bylo zbytečné si pokládat otázku, zda se v nich můžeme setkat s cenzurou a jednotlivými elementy propagandistického stylu. Z tohoto předpokladu již vycházíme. Ptáme se naopak, *v jaké míře a v jaké konkrétní podobě v nich k těmto jevům docházelo?* Bylo by však neprofesionální a zcela nekorektní přistupovat k textům z opačné strany barikády, jako k materiálu striktně objektivnímu a věcnému. Ačkoliv v této práci stavím oba mediální světy do zjevné opozice, uplatňuji k nim stejně kritický pohled. V případě emigračního tisku, který přece jen vznikl v prostředí jisté plurality názorů, se však musím ptát jinak – *jsou v něm přítomny nějaké elementy propagandy, případně jaké, a v jakých kontextech?*

V této práci jsem si stanovil pět klíčových bodů, jež vnímám za důležité ve způsobu, jakým byl vytvářen mediální obraz invaze do Československa, případně pobytu zmíněné armády v zemi. Kromě textů věnovaným *prvotním událostem* ihned po vstupu „spřátelených“ armád na československé teritorium, jsem se soustředil na *jednání čs. vládní delegace v Moskvě*, jež mělo formovat budoucnost státu, *obraz polského vojáka v ČSSR*, a konečně i způsob, jakým byly prezentovány *reakce v Polsku samotném*, případně *reakce světa a Polonie*. Nad rámec těchto stanovených témat jsem si navíc dovolil věnovat pozornost osobě *Alexandra Dubčeka*, jakožto hlavního iniciátora Pražského jara. Jsem si nicméně vědom, že příklady uváděné v rámci jednotlivých kritérií se obsahově mnohdy prolínají a proto je potřeba je chápat v celém kontextu.

První reakce na vojenskou intervenci

Pokud lze na něčem ideálně ilustrovat poslušnost socialistického tisku vůči komunistické straně a jejímu bezpečnostnímu aparátu, je to právě jeho připravenost v první den invaze. Evidentně předem sepsané oficiální komuniké, otištěné na stránkách všech významnějších polských periodik – stejně jako jeho autoři – nemohlo předpovídat vývoj událostí, ani možné reakce, neboť redakční uzávěrka velmi pravděpodobně předcházela samotnému počátku vojenské operace. Proto jde v prvním dni událostí o text k tématu naprosto ojedinělý. Byť je všech případech toto komuniké umístěno v nejexponovanějším místě ve vrchní polovině titulních stran, ostatní články se věnují běžným tématům doma i v zahraničí.

Díky sedmihodinovému časovému rozdílu vůči Chicagu, a tedy značně posunutě uzávěrce, mohl emigrační tisk ve Spojených státech pružně reagovat na čerstvé události, a také jim věnoval značnou část titulní strany, na které je nejvýraznější tematický titulek *Moskva připravuje český loutkový stát*.¹¹⁴ Dodejme, že eskalaci napětí v Československu emigrační deník refleктоval průběžně – například 19. srpna, tedy dva dny před invazí, shrnoval téma dne titulek odkazující na moskevský tisk „*Češi potřebují sovětskou pomoc*“.¹¹⁵

V prvních dnech označil emigrační deník celou událost *Českou krizí* (což je citováno ve dvou případech) a ve svých textech uplatňoval dvě perspektivy – pozice nestranného komentátora je evidentní v textech, kde nehraje roli polská armáda, dále pak pocit jisté sounáležitosti a snad i spoluzodpovědnosti, a to v textech, které se přímo zabývaly účastí polské armády. První hledisko je patrné z titulku článku *Celé Čechy jsou v rukách Sovětů a jejich satelitů*, které bez emocí přikládá hlavní zodpovědnost Sovětům, zatímco ostatní „zúčastněné“ státy, jsou skryté za pojem *satelit*. Deník si pak všímá především toho, že *rádio a TV je již v rukou Sovětů*, a skrze svědectví amerického studenta popisuje odpor československých obyvatel vůči sovětským tankům na klíčových místech Prahy.¹¹⁶ Na jiném místě k tomu pateticky dodává: „*Lidé a vrby pláčou nad Vltavou*“.¹¹⁷ Hledisko druhé prezentuje například titulek z téhož dne „*Mazewski ujišťuje Čechoslováky o přátelství polského národa*“ a v samotném textu předseda Polského národního svazu Alojzy Mazewski dodal „*Rusko pomocí bajonetů udržuje u vlády své nohsledy a bajonety si vynutilo i účast polských vojáků na invazi do Československa, navzdory zájmům a vůli polského národa*“.¹¹⁸ O den později se navíc objevuje na titulní straně Apel Polonii, ve kterém je zásadní formulace „*Jelikož invaze do Československa se na rozkaz Gomulky, navzdory zájmům a vůli polského národa účastnila i polská armáda, je naší povinností manifestovat naše přátelství a solidaritu vůči Čechům a Slovákům*“.¹¹⁹ Formulace tohoto vyznění uvádím i níže v souvislosti s obrazem polského vojáka a s ohlasy Polonie.

Jakékoliv aktivnější projevy odporu československých občanů byly socialistickým tiskem naopak charakterizovány jako pokusy *antisocialistických*

¹¹⁴ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 198. s. 1.

¹¹⁵ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 196. s. 1.

¹¹⁶ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 198. s. 1.

¹¹⁷ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 199. s. 1.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 200. s. 1.

*elementů pomocí provokací a vydírání vzbudit nedůvěru vůči cílům bratrských států, což je v následujících dnech opakováno.*¹²⁰

Jednání čs. delegace v Moskvě

Velmi odlišný je i způsob, jakým bylo popisováno jednání československé delegace v Moskvě. Socialistické deníky poněkud eufemizují důležitost těchto jednání, a tím i vážnost „československé krize“, jestliže se v první řadě soustředí na popis přiletu delegátů. Za vše hovoří titulek oficiálního komuniké agentury PAP: *Prezident ČSSR přiletěl do Moskvy na přátelskou oficiální návštěvu.*¹²¹ Stálý korespondent Jerzy Szperkowicz k tomu dodal, že návštěva byla *nečekaná*, nicméně znamená *obrat* v současném vývoji. I on se ve své reportáži soustředil hlavně na popis ceremonie jakožto rituálu, přičemž nezapomněl pateticky zdůraznit *bratrský stisk ruky* prezidenta Svobody s Brežněvem, Kosyginem a Podgornym. Dodal, že *forma přivítání se okamžitě stala prvním optimistickým akcentem krátkodobé návštěvy.*¹²²

Zcela opačnou perspektivu pochopitelně zvolil *Dziennik Zwiqzkowy*, který se sice v titulcích věnoval spíše osudu Dubčeka, příjezd čs. delegace v čele s prezidentem Svobodou však popsal s velkou dávkou ironie: *Na letišti ho objímali, líbali, jak nejlepšího přítele. Zástupy Moskvanů přivezených autobusy z fabrik ho zdravily a nešťastný prezident jim musel odpovídat úsměvy a úklony.*¹²³

Zatímco pak polský socialistický tisk přinášel strohé informace o tom, že *rozhovory probíhají v upřímné atmosféře, případně jednání probíhala v atmosféře upřímnosti, stranicnosti a přátelství,*¹²⁴ emigrační deník tato jednání nazval „*handlováním*“ mezi Kremlem a českou delegací o odsunutí sovětských vojsk z Československa a pozici čs. delegace vnímal velmi podřadně vzhledem k tomu, že podmínky dohody byly již definovány. Těmi bylo mimo jiné utužení cenzury a ponechání části sovětských vojsk na teritoriu ČSSR.¹²⁵ V socialistickém tisku nic takového nebylo řečeno, alespoň ne otevřeně. Nicméně formulace „*Bylo dosaženo shody co do podmínek odsunu těchto vojsk z teritoria ČSSR v rámci*

¹²⁰ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 202. s. 1.

¹²¹ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 204. s. 1.

¹²² Tamtéž.

¹²³ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 201. s. 1.

¹²⁴ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 204. s. 1-2.

¹²⁵ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 202. s. 1.

možností normalizace situace v ČSSR“¹²⁶ dává tušit to stejné, co emigrační tisk vyjádřil otevřeně. Dodejme, že formulaci agentury TASS o *přátelské atmosféře* během jednání reflektoval i emigrační deník, nicméně vzápětí poukázal na fakt, že tento rétoricky obrat byl použit již v souvislosti s jednáním v Bratislavě a *důsledkem této „kolegiálnosti“ byla agrese*.¹²⁷

Obraz polského vojáka v Československu

Obraz polského vojáka v socialistickém tisku byl vytvářen systematicky od prvního dne, neboť to bylo i součástí ospravedlnění jeho přítomnosti v Československu, a to mnohdy formou silné idealizace a patosu – pro příklad několik titulků a hesel: *Pomoc bratrskému národu Československa je naší patriotickou a internacionální povinností*;¹²⁸ *Se ctí skládají zkoušku vojenské mužnosti a politické vyspělosti*;¹²⁹ *Hlas vojáků Polské lidové armády – Věříme ve vítězství sil socialismu*;¹³⁰ *Ostražití a věrní své vojenské povinnosti*.¹³¹ Hloubku těmto patetickým heslům měly dodávat individuální příběhy odvahy a politické uvědomělosti. V některých případech, jako byl ten vojína Siomy¹³², nemůžeme pravdivost nijak hodnotit, nicméně případ desátníka Kucharczyka je příkladem zneužití tragického osudu jednotlivce k politické propagandě, když z nešťastné nehody novináři uměle vytvořili vzorový příklad sebeobětování a uvědomělosti socialistického vojáka.¹³³ Ohlasy vojáků polské armády přinášel *Żołnierz Wolności* pochopitelně velmi často a všechny byly v totožném duchu.

Emigrační deník pochopitelně neměl žádné informace o situaci polských vojáků na území Československa než ty, které se mu dostávaly ze socialistického tisku, které však přebíral velice střízlivě. Snažil se především zdůraznit informace, které přece jen ukazovaly polské vojáky v lepším světle, a kladly důraz na skutečnost, že *polští vojáci ani jednou nevystřelili do Čechů*.¹³⁴ Tento fakt byl zdůrazňován již dříve s odkazem na socialistický tisk s titulkem: *Žádný Čech nebyl obětí Poláka*.¹³⁵ Zajímavý komentář na obranu polských vojáků se objevil i hned druhý den po invazi, v němž se píše:

¹²⁶ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 207. s. 1.

¹²⁷ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 201. s. 1.

¹²⁸ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 201. s. 1.

¹²⁹ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 204. s. 1.

¹³⁰ Tamtéž. s. 3.

¹³¹ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 205. s. 1.

¹³² *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 203. s. 1.

¹³³ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 204. s. 3.

¹³⁴ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 209. s. 1.

¹³⁵ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 203. s. 1.

„Doufejme, že Češi a Slováci vědí, že polské oddíly vstoupily do jejich země ne na rozkaz polské vlády, protože taková ve Varšavě není, leč na rozkaz ruských gubernátorů v Polsku, kteří drží polský národ v nevoli pomocí ruských bajonetů.“¹³⁶ Později byl otištěn krátký text agentury DP z Vídně s titulkem: *Polští vojáci v Čechách nechtěli bojovat*, v němž se odkazuje na údajné běžence z Československa, podle kterých jsou polští vojáci z této situace *zdemoralizovaní* a rozkazy poslouchají *proti své vůli*. Dále jsou dle svých slov *znehucení, apatičtí a smutní*.¹³⁷

Reakce Polska

Způsob, jakým socialistický tisk prezentoval reakci polské společnosti, se ve své podstatě příliš neliší od vytvářeného obrazu polského vojáka. Jak si ukážeme, do jisté míry byly tyto dva obrazy utvářeny současně. Nicméně skutečnost, že invaze vyvolala u polské společnosti *rozčarování, rozhořčení a šok*,¹³⁸ musel přiznat i oficiální orgán polské komunistické strany, čehož si pochopitelně všimli i v zámoří. Šlo o výjimku v jinak neměnné názorové linii, kterou potvrzuje *všeobecná podpora rozhodnutí vlády PLR*, doplněná o jednotlivá prohlášení z četných setkání pracujících dělníků se stranickými funkcionáři. Polské reakce tedy byly zpravidla zprostředkovávané, nebo snad tvořené skrze různé stranické funkcionáře, aniž by reflektovaly skutečný názor jednotlivců. Tento způsob kolektivních prohlášení pak ilustrují i otištěné srdečné dopisy polským vojákům v Československu od obyvatelů Dolního Slezska, ve kterých mimo jiné vojákům píše, že *„vaše pomoc v zachování socialistických výdobytků slouží věci míru i naší práci ... Jsme přesvědčeni, že kontrarevoluční síly v Československu budou rozhodně a rychle zkroceny, což vám umožní rychlý návrat domů*.“¹³⁹

Emigrační tisk z objektivních příčin nemohl nabídnout příliš široké spektrum ohlasů z Polska, nicméně dílčí informace od korespondentů americké agentury UPI a německé DP vzbuzovaly dojem pasivní rezistence polského obyvatelstva. Neunikly jim současně různé projevy sympatií vůči československému obyvatelstvu, stejně jako snaha o poslech zahraničního rozhlasu.¹⁴⁰ Mezi nimi uvedli rovněž studentské *demonstrace proti cenzuře* a na podporu Československa ve Varšavě, Krakově a ve

¹³⁶ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 199. s. 1.

¹³⁷ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 212. s. 1.

¹³⁸ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 202. s. 1.

¹³⁹ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 209. s. 1.

¹⁴⁰ *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 202. s. 1.

Vratislavi, které byly násilně potlačeny.¹⁴¹ Všiml si rovněž letáku masově šířeného v Polsku, který se oklikou měl dostat až do Londýna, v němž se mimo jiné píše „*Polský národ chce, aby všichni věděli: Nemáme nic společného s agresí našich vojsk v Československu. Upřímně soucítíme s národem, který se nachází v tak tragické chvíli, jakou je okupace.*“ Deník otišťuje i další zásadní slova: „*Poláci také touží po svobodě, a proto se velmi stydíme za rozhodnutí naší strany a vlády.*“¹⁴²

Reakce světa a Polonie

Skutečnosti, že čtenáře vždy zajímají ohlasy „zvenčí“, si byli vědomi novináři v obou mediálních táborech. Pod pojmem „svět“ si však každý může vymezit takřka jakýkoliv prostor, proto je zcela odlišný i výběr zemí, který byl v tomto období citován. Socialistický tisk ve svém výběru využil neutrální a spíše diplomatický ohlas kulturně velmi vzdáleného Alžírka, kritický ohlas NSR formulovaný spíše jako příklad země, která byla systematicky vykreslována jako iniciátor „kontrarevoluce“ v Československu. Dále pak pozitivní postoj levicových deníků z USA a taktéž Velké Británie. V případě amerického Daily World to bylo upozornění na *roli americké špionáže* v Československu, v případě britského Morning Star pak spíše *upozornění britských čtenářů na antisovětskou propagandu v „buržoazním“ tisku.*¹⁴³ Reakce „socialistických“ států v čele se Sovětským svazem se pak vyznačují šablonovitostí. Kromě hlasů z Moskvy poskytuje tisk i reakce NDR a Bulharska, které jsou takřka shodné – v mnohých *průmyslových podnicích a institucích došlo k setkání pracujících, kteří jednohlasně vyjadřují podporu rozhodnutí SSSR a dalších socialistických států.*¹⁴⁴ Shodně zní rovněž společné prohlášení rad ministrů BLR, NDR, PLR, MLR a SSSR, které jednohlasně adresovalo československému obyvatelstvu prohlášení „*Dnes k vám přijeli vaši třídní bratři. Přijeli k vám ne proto, aby se vměšovali do vašich vnitřních záležitostí, ale aby spolu s vámi kladli odpor kontrarevoluci a bránili socialismus...*“¹⁴⁵

Emigrační tisk nabídl čtenářům mnohem širší spektrum ohlasů. Kromě vcelku pochopitelných kritických postojů představitelů západního světa však kladl důraz především na kritický postoj komunistických stran některých zemí. Kromě italských komunistů, *kteří prohlásili invazi za nespravedlivou a za velké nedorozumění*, to byli i

¹⁴¹ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 199. s. 1.

¹⁴² *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 212. s. 1.

¹⁴³ *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 201. s. 3.

¹⁴⁴ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 202. s. 2.

¹⁴⁵ *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 204. s. 1.

francouzští komunisté, jež událost označili za *nečekanou a odsouzeníhodnou*.¹⁴⁶ Významný a překvapivý byl oficiální postoj komunistické Číny, která přistoupila i k přirovnání Sovětského svazu k *hitlerovskému Německu*.¹⁴⁷ Rovněž američtí komunisté nazvali invazi *velmi vážnou chybou*.¹⁴⁸

Emigrační tisk současně sloužil i jako hlas příslušníků Polonie ve Spojených státech, kteří situaci v Československu prožívali ve dvou rovinách. Nejenže odsuzovali napadení Československa obecně kvůli ohrožení demokratických hodnot v Evropě i vůči československým krajanům žijícím rovněž v emigraci. Osobně se jich dotýkala skutečnost, že se ho účastnily i polští vojáci. Předseda Polského národního svazu například jak již bylo zmíněno *ujišťoval Čechoslováky o přátelství polského národu* a současně konstatoval, že si Sovětský svaz *bajonety vynutil účast polských oddílů proti vůli polského národa*. Na skutečnost, že mnozí příslušníci Polonie měli postoj spíše pasivní, upozorňoval John Switalski, když je vyzýval, aby dali americkým spoluobčanům *jasně najevo, že jsou pobouřeni postupem varšavské vlády*.¹⁴⁹

Obraz Alexandra Dubčeka

Je vcelku překvapivé, že polský socialistický tisk si osoby Alexandra Dubčeka v prvním období prakticky nevšímal a jeho jméno cituje teprve v souvislosti s jednáním čs. delegace v Moskvě. A to navzdory faktu, že emigrační deník záměrně citoval několik článků sovětského tisku ze stejné doby, který Dubčeka nazval *zrádcem komunismu, jelikož umožnil činnost kontrarevolučních sil v Československu*.¹⁵⁰ V polském socialistickém tisku se však text podobného druhu neobjevil a můžeme pouze spekulovat nad tím, zda polští komunisté nechtěli zbytečně riskovat růst Dubčekovy aureoly mezi Poláky a příčiny změny politického kursu ČSSR spíše hledali v zahraničí, zatímco tisk sovětský si vůči Dubčekovy nebral servítky.

Naopak v emigračním tisku své renomé Dubček měl. Jeho osoba symbolizovala nejenom reformy Pražského jara, s jeho jménem bylo spojováno i řešení této krize. Již 21. srpna se emigrační deník v souvislosti s jeho pravděpodobným zatčením ptal - *kde je Dubček?* V jiném článku informoval, že československá armáda je loajální vůči

¹⁴⁶ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 199. s. 1.

¹⁴⁷ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 200. s. 1.

¹⁴⁸ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 201. s. 1.

¹⁴⁹ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 213. s. 5.

¹⁵⁰ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 199. s. 1.

Dubčekovi.¹⁵¹ O tři dny později se ptal vzhledem k moskevským jednáním jinak – *pozvou Dubčeka?*¹⁵² – načež v jiném článku v tentýž den citoval informaci pocházející od Husáka, že bude *Dubček vrácen do své pozice* a jednání se zúčastní.¹⁵³ To, že emigrační deník reflektoval reálný vývoj a nevytvářel pouze jednostranný obraz, dosvědčuje článek otištěný po návratu čs. delegace z moskevských jednání. Zatímco dav údajně skandoval heslo: „*Chceme znát celou pravdu*“, došlo dle autora článku k *ničení plakátů s portréty Dubčeka a Svobody*, jakožto aktu nedůvěry vůči uzavřeným dohodám.¹⁵⁴

I tak je očividné, že postava Alexandra Dubčeka byla ze všech představitelů skloňována nejčastěji. Velmi zajímavý je pak postřeh novináře emigračního deníku, který ještě jednou 3. září zareagoval na moskevský tisk, když si všiml, že se v něm *objevují články oslavující Dubčeka a prezidenta Svobodu, na které ještě před dvěma týdny nepříjemně útočili*.¹⁵⁵

ZÁVĚR

V úvodu předchozí části jsem zmínil způsob, jakým je možné přistupovat k textům z obou mediálních táborů. Kritická diskursivní analýza v tomto případě potvrdila, že texty produkované v PLR byly prosycené mechanismy propagandy vedoucími k cílené manipulaci s veřejným míněním. Polopravdy, fakta vytržená z širšího kontextu či vytváření falešných iluzí byly v menší či větší míře přítomny prakticky ve všech člancích. Texty postavené na principech newspeaku vynikaly šablonovitostí a svým charakterem vytvářely a upevňovaly schematické vidění světa. Analýzy však ukázaly i skutečnost, že vytvářená iluze sebejistoty komunistického režimu měla své trhliny. Texty v mnohých případech překvapivě reflektovaly zmatek mezi obyvatelstvem a především nepochopení. Mediální kampaň věnovaná vpádu do Československa tedy měla především ospravedlňovat. Předpokladem pro potřebu dlouhodobého zdůvodňování v polských sdělovacích prostředcích musel být kritický, nebo alespoň velmi rozporuplný postoj polské společnosti, který musel být brán v potaz.

¹⁵¹ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 198. s. 1

¹⁵² *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 201. s. 1.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 204. s. 1.

¹⁵⁵ *Dziennik Zwiqzkowy*. Ročník LX. Číslo 208. s. 1.

Zajímavé rovněž je, že některých témat se polský tisk, na rozdíl od sovětského, zdržoval.

Polský emigrační deník ve svých textech přirozeně zaujímal vůči komunistickým představitelům a socialistické mediální kampani opačné stanovisko. Na první pohled byl ve zkoumaném materiálu patrný nedostatek relevantních informací, a proto jsou mnohé zdroje neověřitelné. Texty však mnohdy obsahovaly pouze strohá fakta a vůči odběratelům nebyly agresivní, přičemž vytvářely odběratelům prostor k vlastní úvaze. S výjimkou komentářů a fejetonů, jež mají vyšší míru subjektivity ve své povaze, se tak zpravodajské texty nesly duchu jisté korektnosti, bez silnější názorové agitace. Jejich náklonnost k Československu, a tedy příslušnost k západnímu vidění světa, byla ovšem jednoznačná.

Zkoumaný materiál tedy ukázal a definoval, jak dva polské mediální světy zcela rozdílně interpretovaly konkrétní událost mezinárodního charakteru, zejména pak s jakými lingvistickými mechanismy tyto dva mediální tábory spoluutvářely veřejné mínění ve svém prostoru.

Práce navíc poukazuje i na skutečnost, že konkrétní mechanismy propagandy odhalené v textech zdaleka nejsou věcí přezítou. Jsou mnohdy stále aktuální. Aktuální doba vzniku této práce nabízí nebezpečné množství paralel, ve kterých se liší pouze reálie, nikoliv rétorika. Nikoliv cíle. Masová komunikace se díky rozvoji technologií v posledních dvaceti letech stává čím dál tím více nepřehledná a zdá se, jakoby nic jako objektivní pravda vlastně neexistovalo. Kritická diskursivní analýza nám však dává možnost zkoumat mediální produkt v celém jeho historicko-politickém kontextu, čímž nám pomáhá dojít ke konkrétním závěrům. Jedním takovým závěrem by mělo být i poučení, že historická zkušenost není vzhledem k lidské povaze jevem uzavřeným. I proto je fenomén srpna 1968 stále aktuální a svým způsobem i univerzální.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny

- 1) ЦАМО. Фонд 236. Опись 2673. Дело 2609. *Журнал боевых действий войск 1 Украинского фронта за период 1-15 мая 1945 г.* 1946.
- 2) Obecní úřad obce Javorník. *Památní kniha obce Javornické.* [1894-1972].

Literatura

- 1) B. Kočího *Malý slovník naučný: II. díl.* Praha 1929.
- 2) BENČÍK, Antonín. *V chapadlech kremelské chobotnice.* Praha 2007. ISBN 978-80-204-1617-9.
- 3) BLAŽEK, P. – KAMIŇSKI, Ł. – VÉVODA, R. *Polsko a Československo v roce 1968,* Praha 2006. ISBN 80-7363-103-2.
- 4) BYSTRICKÝ, Jiří. *Média, politika a společnost.* Praha 2009. ISBN 978-80-86391-33-5.
- 5) *Чехословацкий кризис 1967 – 1969 гг. в документах ЦК КПСС.* Москва 2010. ISBN 978-5-8243-1269-0.
- 6) CZUBIŇSKI, Antoni. *Historia Polski XX wieku.* Poznań 2003. ISBN 83-7177-201-7.
- 7) ČERMÁK, F. – CVRČEK, V. – SCHMIEDTOVÁ, V. *Slovník komunistické totality.* Praha 2010. ISBN 978-80-7422-060-9.
- 8) FAIRCLOUGH, Norman. *Language and power.* London 1989. ISBN 0-582-00976-6.
- 9) FAIRCLOUGH, Norman. *Media discourse.* London 1995. ISBN: 978-0340588895.
- 10) FOUCAULT, Michel. *Archeologie věděni.* Praha 2002. ISBN 80-239-0124-9.
- 11) GŁOWIŇSKI, Michał. *Nowomowa po polsku.* Warszawa 1991. ISBN 83-85254-01-3.
- 12) GOLDSWORTHY, Rupert. *Revolt Into Style: Images of 1970s West German "terrorists".* Ann Arbor, Michigan 2008. ISBN 978-0-549-40033-2.
- 13) HABIELSKI, Rafał. *Polityczna historia mediów w Polsce w XX wieku.* Warszawa 2009. ISBN 978-83-60807-50-7.
- 14) JELÍNEK, Milan. *O jazyku a stylu novin,* Praha 1957.

- 15) JIRÁK, J. - KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha 2003. ISBN 80-7178-697-7.
- 16) KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004. ISBN 80-246-0655-0.
- 17) KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Praha 2001. ISBN 80-7106-405-x.
- 18) KOUBA, M. – MAGINCOVÁ, D. – ŘÍHA, I. *Kontexty propagandy*. Pardubice 2012. ISBN 978-80-7395-515-1.
- 19) KURAL, Václav. *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodny proces*. Praha 1993. ISBN 80-901337-7-0.
- 20) LASSWELL, Harold. *Propaganda Technique in World War I*. New York 1938.
- 21) LIPPMANN, Walter. *Public Opinion*. Minnesota 2007. ISBN 9781599866833.
- 22) ŁOJEK, J. – MYŚLIŃSKI, J. – WŁADYKA, W. *Dzieje prasy polskiej*. Warszawa 1988. ISBN 83-223-2356-5.
- 23) PAJÓREK, Leszek. *Polska a "Praska wiosna"*. Warszawa 1998. ISBN 83-86268-77-8.
- 24) POVOLNÝ, Daniel. *Vojenské řešení Pražského jara. II. díl. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Praha 2010. ISBN 978-80-7278-525-4.
- 25) RAJLICH, J. – REŽNÁ, J. *Generál Fajtl*, Cheb 2012. ISBN 978-80-87567-12-8.
- 26) REIFOVÁ, Irena. *Slovník mediální komunikace*. Praha 2004. ISBN 80-7178-926-7.
- 27) RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století*. Praha 2012. ISBN 978-80-7429-133-3.
- 28) SRPOVÁ, Hana. *Metody a prostředky přesvědčování v masových médiích*. Ostrava 2005. ISBN 9788073681012.
- 29) VAN DIJK, Teun. *Discourse as Social Interaction*. London 1997. ISBN 0-8039-7847-2.
- 30) VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad Sovětského bloku 1944-1989*. Praha 2004. ISBN 80-85983-82-6.
- 31) WIENER, Jan. *Bojovník – Vždy proti proudu*, Praha 2007. ISBN 978-80-7106-870-9.

Periodika

- 1) *Dziennik Związkowy*. Ročník LX. Číslo 198-214. Chicago 1968.
- 2) *Muzejní postilion: muzejní noviny pro politický okres vysokomýtský (Choceň, Vysoké Mýto, Luže, Skuteč)*. Ročník III. Číslo 1. Vysoké Mýto 2013.
- 3) *Życie Warszawy*. Ročník XXV. Číslo 201-213. Warszawa 1968.
- 4) *Żołnierz Wolności*. Ročník XIX. Číslo 201-207. Warszawa 1968.

Internetové zdroje

- 1) Korotyński Henryk (1913-1986) - PZPR - Biblioteka Sejmowa. [cit. 2014-03-19]. Dostupný z WWW: <http://bs.sejm.gov.pl/F?func=find-b&request=000004720&find_code=SYS&local_base=ARS10/>.
- 2) KUBA, František. *Leták z roku 1968: Krnov odsoudil okupaci v polštině. Bruntálský a krnovský deník*. 21. srpna 2008 [cit. 2013-10-08]. Dostupný z WWW: <http://bruntalsky.denik.cz/zpravy_region/letak-z-roku--krnov-odsoudil-okupaci-v-polstine.html>
- 3) NEKVAPIL, Jiří. *Úvodem k monotematickému číslu "Analýza promluv a textů, analýza diskurzu"*. In. *Sociologický časopis*. Ročník 42. Číslo 2. Praha 2006. ISSN 2336-128X. [cit. 2014-04-20]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/6d378098165b01f9e0cd03b452b70f8b61bcf9e4_433_02editorial12.pdf/>.
- 4) POUPEROVÁ, Olga. *Tiskové právo* [online]. Rigorózní práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Brno 2006. s. 15. [cit. 2013-03-20]. Dostupný z WWW: <http://is.muni.cz/th/204908/pravf_r/>.
- 5) *The History Guide: Winston Churchill's Iron Curtain Speech*, [cit. 2013-02-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>>.
- 6) VOLEK, Jaromír. *Mediální obraz ve volební kampani*. In: *Mediální obraz politiky(a)* [konference]. [cit. 2013-05-05]. Dostupný z WWW: <http://www.clovekamedia.cz/konference/sborniky/cm_2013_jaro.pdf/>.
- 7) WYWIAŁ, Przemysław. *Udział 6 Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej w interwencji w Czechosłowacji w 1968 r.*, [cit. 2014-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://geopolityka.net/udzial-6-pomorskiej-dywizji-powietrzno-desantowej-w-interwencji-w-czechoslowacji-w-1968/>>.

SEZNAM ZKRATEK

ČTK - *Československá tisková kancelář*

ČST – *Československá televize*

INF. WŁ. – *informacja własna*

INTERPRESS – *Polska Agencja Interpress*

TASS - *Tělegrafnoje agentstvo Sovětskogo Sojuza*

PAP - *Polska Agencja Prasowa*

UPI - *United Press International*